

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

2017

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jan Věchet

**Živelné pohromy na Rychnovsku očima lidových
kronikářů 1700 - 1800**

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Martin Holý, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a pouze na základě uvedených pramenů a literatury, jež jsem řádně odcitoval. Práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 9. 8. 2017

Poděkování

Děkuji panu Doc. PhDr. Martinu Holému, Ph.D. za odborné a obětavé vedení práce a velké množství cenných rad. Mé díky dále patří Prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. za mnoho podnětů a nápadů, které mi otevřely nové horizonty poznání.

Úvod

„1763. Na matičku boží byl takový mráz, že ptáci v povětrí mrzli.

1764. 27. března 1. hodinu po půlnoci vyšel oheň od Václava Doubravského, ten čas primátora, a 7 domů k zámečku vyhořelo.

1767 na svatého Filipa Jakuba napadlo sněhu na čtvrtlokte, celý den mrzlo, rampouchy na loket dlouhý byly.

1769 dne 22. máje, napadlo sněhu mnoho stromů polámalo. V tom roce 22. decembr na svatou Barboru hrozně hřmělo, blejskalo.“¹

Badatele vždy potěší, může-li se ve své práci odkazovat na pramen, který je spolehlivý z hlediska datace i věcné správnosti zmiňovaných faktů. O lidových kronikách však neplatí ani jedno z těchto tvrzení. Omyly v řádech dní, měsíců i let jsou v tomto druhu pramenů na denním pořádku. Také místní jména a historické postavy kronikáři velmi často tak popletli a zkomolili, že je někdy téměř nemožné odhalit, kterou ze skutečně žijících osobností či skutečných událostí měl autor na mysli. Samozřejmě je to pochopitelné. Lidové kroniky vytvořili obyčejní lidé, jejichž hlavní obživou byly ve většině případů zemědělské práce či řemeslo, nikoliv psaní. Nelze tedy předpokládat, že by tito „nepříliš významní“ autoři mohli mít vzdělání srovnatelné s příslušníky elit. Jejich faktický kulturní rozhled ve velkém množství případů končil kdesi za humny, neboť nikam dál ve svém životě mnohdy nevycestovali. Jak ukázka na začátku této kapitoly napovídá, kronikáře zajímaly především „banální“ skutečnosti v jejich okolí. Pokud se vůbec zajímali o dění ve světě, pak většinou získávali informace z novin či letáků a následně je na stránky svých kronik naprosto nekriticky opsali. Ostatně ani prostý a mnohdy ne zcela elegantní jazyk jejich děl nevypovídá o příliš velké intelektuální úrovni. Co si tedy počít s takovýmto pramenem, jehož informační hodnota je minimální? Nepatří do propadliště dějin? Domnívám se, že rozhodně ne. Lidové kroniky by v žádném případě neměly být zatracovány a opomíjeny, byť se tomu tak v současném historickém bádání částečně děje. Hlavní příčinou určitého nepochopení tohoto druhu pramene je skutečnost, že lidovým kronikám byly kladeny takové badatelské otázky, na něž nemohly poskytnout uspokojivou odpověď.

¹ Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, fond Archiv města Solnice (1490 - 1945). Inv. č. 17, kart. 3, č. knihy 3. *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 11v.

Proto bude prvním úkolem této práce zamyslet se nad tím, jaké jsou možnosti a meze využití lidových kronik pro historické bádání. Tomuto tématu bude věnována první část mé práce. V druhé části se pak pokusím na určitém vzorku pramenů ukázat, jak je možné lidové kroniky využít v kulturně historickém a etnografickém bádání. Očima člověka 18. století, žijícího na podorlickém Rychnovsku se podíváme na problematiku živelných pohrom a jejich důsledků. V rámci tohoto sledovaného tématu se pokusíme vžít do každodennosti obyčejných venkovanů, která, jak si ukážeme, byla především každodenním bojem s přírodou o obživu. Pokusíme se zamyslet nad způsoby, kterými se prostí lidé vyrovnávali s tvrdou realitou života na venkově. Možná pak zjistíme, že tito obyčejní venkované se sice svým vzděláním nemohli měřit s elitami tehdejší doby, ale rozhodně hloupí nebyli. Třebaže jejich kronikářské zápisky nejsou psány elegantním jazykem a třebaže se neodkazují na nejskvělejší z antických literárních děl, skrývají určitou moudrost a zkušenost, která by i dnes po bezmála třech stech letech měla být doceněna.

I. ČÁST

Lidová kronika jako specifický druh pramene

I.1. České lidové kronikářství v literatuře

„Věru, že by zápisy mnohého venkovana našeho zasluhovaly uveřejnění, jazyk a sloh jejich jest alespoň vždy přesný a příjemný.“

Jan Neruda, 1881²

Venkovské lidové vrstvy měly pro český národně obrozenecký program 19. století zásadní význam. Zatímco se městské prostředí v průběhu 17. a 18. století z části postupně germanizovalo, zůstal venkov jediným a nejcistším nositelem českého jazyka. Tak tomu bylo alespoň podle představ mnohých českých národních buditelů. Na počátku obrody českého jazyka a kulturního života stála generace učenců, především historiků a jazykovědců, seskupených kolem mimořádné osobnosti Josefa Dobrovského (1753 - 1829). Jejich primárním cílem nebylo vytlačit češtinou němčinu v běžném denním i úředním styku. Spíše chtěli zachovat češtinu a českou kulturu jako jakýsi muzeální exponát pro budoucí generace. Ne nadarmo proto bývají tyto první fáze národních hnutí označovány jako období sběratelů folklóru. Není ovšem bez zajímavosti, že ačkoliv v té době již existovala česky psaná lidová literatura, veškerý zájem jazykovědců se zaměřil především na ústní tradici. Bylo to dáno nejspíš omezenou slovní zásobou a na první pohled poměrně úzkým okruhem témat, jimž se lidoví kronikáři věnovali. Stejný přístup pak zaujala i druhá generace národních buditelů, která již měla jasně definované cíle - vrátit češtinu jako jazyk do běžného užívání a výhledově jej postavit na roveň s němčinou. Venkov byl z ideologického hlediska dobrým vzorem jazykové čistoty a určité „nezkaženosti“ germanismy, i když realita mohla být i méně idealistická. Stále ovšem hovoříme pouze o zájmu o mluvenou podobu češtiny a ústně tradovaný folklór (především národní písně, pověsti a pohádky), který je pak velice záhy také velmi silnou inspirací pro první jazykově české umělecké pokusy.³

Po celou první polovinu 19. století byla s přibývajícím českým národním sebevědomím patrná snaha zaznamenat co nejvíce literárních památek. Kulturní vyspělost vlastního národa byla poměřována množstvím a kvalitou zachované literatury v národním jazyce. V mnohdy až

² Jan NERUDA, *Výjimky z kroniky selské*, in: *Drobné klepy: Dílo Jana Nerudy XI.*, ed. Arne NOVÁK, Praha 1924.

³ Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*, Praha 1999. str. 221-223; Vladimír MACURA, *Znamení zrodu a české sny*, Praha 2015. s. 288-295; *Cesty k národnímu obrození: Běloruský a český model*, ed. Alena IVANOVA - Jan TUČEK, Praha 2006. s. 29-40, 97-103.

zuřivé touze dokázat, oč je český národ starobylejší, docházelo k nesčetným excesům. Za všechny zmiňme spory o pravost rukopisů *Královédvorského* a *Zelenohorského*.⁴ A právě to byl možná moment, kdy si novinář Jan Neruda (1834 - 1891) uvědomil, že své vlastní kulturní bohatství si nemusíme složitě vymýšlet až do daleké minulosti, ale že jej máme podstatně blíž, prakticky nadosah. V článku, z něž bylo citováno v úvodu této kapitoly, zdůrazňuje jednak jazykový význam lidových kronik, ale také jejich místo v dějinách naší literatury. Češi jsou v jeho očích národem, kde se vlastní tvorbě nevěnuje pouze několik výjimečných příslušníků elit, ale také příslušníci lidových vrstev a tento fakt považuje za pravý důkaz české kulturní vyspělosti.⁵

Jakkoliv však byla Nerudova argumentace lákavá a přesvědčivá, trvalo ještě poměrně dlouho, než vzbudila lidová literatura větší zájem české vědecké veřejnosti. Naproti tomu u neodborníků se od třicátých let až po celou druhou polovinu 19. století těšilo sbírání a sepisování rodinných kronik a pamětí velkému zájmu. S určitou nadsázkou lze říci, že to byla především veřejná poptávka, která přivedla mnohé vědce k zájmu o literaturu psanou lidovými vrstvami. Za určité vyvrcholení těchto tendencí pak lze považovat roky 1891, kdy se v Praze konala *Jubilejní zemská výstava*, a 1895, který byl rokem konání *Národopisné výstavy československé*.

Jubilejní výstava z roku 1891 měla být původně celozemskou záležitostí, na níž se měli podílet jak Češi, tak stejným dílem i čeští Němci. Jednalo se o výstavu všeobecnou, která měla prezentovat ty nejlepší úspěchy jak z oblasti vědy, průmyslu či zemědělství, ale také z oblasti kulturní. Přes velkou podporu vídeňského dvora a císaře se však původní záměr nepodařilo zrealizovat. Česko-německé spory se během příprav vyhrotily do té míry, že se zástupci českých Němců rozhodli od projektu odstoupit. Tiše předpokládali, že samotní Češi nedokáží takto rozsáhlý projekt uskutečnit a že z následného debaklu výstavy budou Němci ideologicky profitovat. Česká strana si byla tohoto rizika vědoma a ze všech sil se snažila zaplnit prázdná místa v programu výstavy, která vznikla odstoupením německých vystavovatelů. Mimo jiné díky tomu dostaly výrazně více prostoru expozice věnované českému zemědělství a venkovu obecně, které zaznamenaly velký návštěvnický ohlas a oblibu. Zejména kopie české vesnice v životní velikosti byla nadšeně obdivována. V jejím rámci pak dostaly prostor také členové

⁴ Podrobněji např.: Milan HLAVAČKA a kol. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. Praha 2014. Eduard KUBŮ - Drahomír JANČÍK: *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*, Praha 2011. s. 31-80; Milan HLAVAČKA, *Formování moderního českého národa 1815-1914*. HO, 2009, č. 20 (9/10), s. 194-205; Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence, touha a skutečnost*. Praha 1999.

⁵ Jan NERUDA, *Výjimky z kroniky selské*, in: *Drobné klepy: Dílo Jana Nerudy XI.*, ed. Arne NOVÁK, Praha 1924.

různých krajských uměleckých spolků. V tomto ohledu dbali organizátoři na velkou věrohodnost, historicitu a přesnost v představování různých regionálních odlišností. K tomu bylo zapotřebí opatřit velké množství obrazových i textových podkladů, mimo jiné i kronikářských záznamů pocházejících z prostředí venkovských lidových vrstev. V zásadě lze říci, že teprve nyní se jim dostalo odborné pozornosti a teprve v souvislosti s pořádáním Jubilejní výstavy začaly být považovány za relevantní historický pramen.⁶

Pražská výstava z roku 1891 byla pro české politické i kulturní vůdce bezesporu velkým triumfem. Bylo nashromážděno významné množství exponátů, které můžeme ve sbírkách různých českých muzeí a částečně i na samotném Holešovickém výstavišti obdivovat dodnes. V případě nashromážděného etnografického materiálu bylo rozhodnuto, že vzhledem k tomu, že se na Jubilejní výstavu mohl z důvodů přesně vymezeného prostoru vejít jen jeho zlomek, bude nutné uspořádat ještě jednu výstavu, která by měla být zaměřena pouze na zvyky, tradice, umění a historii českého národa. Tato *Národopisná výstava československá* byla naplánována na rok 1895 a opět zaznamenala vysokou návštěvnost a velké ohlasy jak u laické, tak i u odborné veřejnosti. Konkrétně lidovým kronikám se věnovali například Václav Tille (1867 - 1937), Jan Jakubec (1862 - 1936) nebo Čeněk Zíbrt (1864 - 1932), který se později stal autorem ve své době velmi originálního pojetí kulturních dějin. Hlavní platformou určenou pro vydávání odborných studií i edic některých kronik či spíše jejich částí se stal časopis *Český lid* vycházející od roku 1891. Originály kronik shromážděné pro Národopisnou výstavu se pak ve velké většině dostaly do sbírek regionálních muzeí, archivů a částečně byly uloženy v archivu Národního muzea.⁷

Prvním uceleným edičním počinem bylo vydání zápisků Josefa Dlaska (1782 - 1853), sedláka z Turnovska, editovaných Václavem Vaňkem roku 1898.⁸ Znamenitou předmluvu k této práci napsal Josef Pekař (1870 - 1937), který se k lidovým kronikám vrátil ještě jednou roku 1907 jako autor úvodu k nedokončené vícedílné edici Pamětí Františka Jana Vaváka (1741 - 1816), kterou sestavil Jindřich Skopec.⁹ Právě Josef Pekař naznačil, kterým směrem by se bádání o lidových kronikách mohlo ubírat, a stal se tak inspirací prakticky všem dalším

⁶ *Jubilejní výstava zemská Království českého v Praze 1891*. Praha 1894; Pavel AUGUSTA, *Sto let jubilejní*. Praha 1991; Milan HLAVAČKA, *Jubilejní výstava 1891*. Praha 1991.

⁷ Jan PARGAČ, *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*. Praha 1996; Otakar NAHODIL - Antonín ROBEK, *České lidové kronikářství*, Praha 1960, s. 15-23.

⁸ Josef DLASK: *Zápisky Josefa Dlaska, rolníka v Dolánkách u Turnova 1716–1853*. ed. Václav VANĚK. Turnov 1898.

⁹ František Jan VAVÁK, *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, Svazek 1-10, ed. Jindřich Skopec, Praha 1907-1938.

badatelům, kteří se zabývali lidovou memoárovou literaturou. Jeho předchůdci, především regionální historici z řad místních učitelů či farářů, se snažili o lidové kroniky opřít práce zabývající se dějinami svého rodného kraje. To však přinášelo mnohá úskalí vzhledem k velké chronologické i faktické nepřesnosti kronik i jejich poměrně dosti značné subjektivitě. Naproti tomu Pekař pochopil, že tento druh pramenů ve většině případů nemá valný význam pro klasické událostní dějiny v regionálním, nebo dokonce v celozemském měřítku. V tomto ohledu může plnit maximálně roli vedlejšího podpůrného zdroje informací k pramenům úřední provenience. Podle Pekaře lze ale velmi dobře využít právě oné subjektivity lidových kronik, neboť nám poskytují velmi cenný vhled do myšlenkového světa prostého člověka z lidu. Jsou jakýmsi „pohledem zdola“ na historické události a pomáhají nám postihnout jejich vnímání lidovými masami. Díky tomu můžeme lépe pochopit mnohé historické procesy, v nichž právě lid vystupuje jako hybná síla dějin ať svojí aktivitou nebo naopak neaktivitou.¹⁰

V případě lidových kronik z 18. a 19. století můžeme takto například rozkrýt pozadí konfliktů s vrchností. Tímto v celku prostým konstatováním však Pekařovy myšlenky nekončí. V jeho pojetí není lid pouze smýkáán dějinnými událostmi, které řídí velké vůdčí osobnosti historie, a lid na ně byť z pozice síly pouze reaguje. Naproti tomu Pekařův lid dějiny tvoří tím, koho dle dobových okolností vybírá ze svého středu za vůdčí osobnosti nebo je naopak zavrhuje. Proto je důležité studovat názory na uspořádání světa nejen z pohledu „mocných mužů“, ale dát také slovo lidovým vrstvám.¹¹ Lidové kroniky nás takto mohou zavést do světa názorů, myšlenek a hodnot české vesnice, která byla sice z politického hlediska oproti městu v raném novověku spíše periferií, nicméně jejíž význam tkví především v její početnosti. Tomuto svému přesvědčení pak dává zaznít především v případě Vavákových pamětí. Pekař upozorňuje na skutečnost, že tento selský kronikář 18. století běžně užívá termín „*Země Koruny české*“ či „*Koruna Česká*“, což částečně pomohlo rozvířít právně-historické diskuze o důležitosti a časovém vymezení tohoto termínu, byť mnohé Pekařovy závěry byly časem odmítnuty. Problematické bylo především Pekařovo nacionalistické nadšení, které často vedlo nejen k mnohým dezinterpretacím, ale i k překrucování objektivně doložitelných faktů.¹² (viz následující kapitola)

Pro Josefa Pekaře však nebylo politické hledisko tím jediným kritériem, podle kterého by měl být význam venkovských lidových vrstev pro naše dějiny poměřován. Velký důraz klade

¹⁰ Josef HANZAL: *Josef Pekař: život a dílo*, Praha 2002, s. 182-191.

¹¹ Tamtéž s. 182-191.

¹² Pekařova předmluva k edici: F. J. VAVÁK, *Paměti* s. 5-16.

také na oblast kultury, byť tento termín byl v Pekařově době stejně jako dnes poměrně problematickou a těžko definovatelnou záležitostí. Na prahu moderní doby vzhledem ke stále narůstající urbanizaci i překotným politickým změnám se mnohé zvyklosti starého venkovského světa začaly pomalu vytrácet z běžného povědomí. Ačkoli tento problém v té době nebyl tak markantní jako v poválečném Československu nebo dnes, Pekař si jasně uvědomoval, že právě tuto stránku naší historie je zapotřebí nějakým způsobem uchovat pro budoucí generace. Mezi obdobím rozkvětu jazykově české kultury v období renesance a národním obrozením bylo prázdné místo, které obdrželo historicky sporný název „*doba temna*“.¹³ Byla zde pocíťována jakási absence historické kontinuity, která by člověku žijícímu v moderní době dokázala přiblížit „zlatá období“ české historie ve středověku. Právě oním svorníkem nikdy nevymírajícího češství, které dokázalo přežít i „nešťastnou dobu temna“, měli být v Pekařově pojetí prostí čeští sedláci. Tam, kde v boji s germanizačními a centralistickými snahami selhaly elity, zůstali sedláci neoblomní a položili podle Pekaře základ dnešní české kultury. Tento koncept přímo ukázkově zapadal do jeho představy, že hybnou silou dějin jsou masy, nikoliv několik výjimečných osobností. A právě z tohoto důvodu je důležité studovat, co si naši venkovští předkové mysleli, v co věřili, s čím se museli vypořádat, jaké měli obavy nebo z čeho se naopak radovali. Odhlédneme-li od Pekařova přepjatého patriotismu, je nutno uznat, že v mnohém jeho myšlenky mají platnost dodnes a v mnohém předběhly svoji dobu. Pekařův koncept působí velmi demokraticky tím, že se nesoustřeďuje pouze na elity. Na druhou stranu přistupuje ke studovaným osobnostem z lidu jako k jednotlivcům, nikoliv jako k odlidštěné bezejmenné mase. Kromě politických dějin velmi důrazně akcentuje i oblast myšlenkového světa jednotlivých aktérů a význam kultury jakožto nedílné a důležité součásti lidského bytí.¹⁴

Ačkoliv myšlenky Josefa Pekaře mají pro studium lidových kronik zásadní význam, bylo teprve na jeho pokračovatelích, aby dále rozpracovali tento koncept, který byl vlastně pouhým naznačením cesty, kudy by se budoucí bádání mohlo ubírat. V meziválečném období k nějakému zásadnějšímu průlomů nedošlo. Veškeré stati odkazující na potřebnost studia této problematiky zůstaly pouze prázdnými proklamacemi. Těžiště veškerého bádání zůstávalo v neodborné rovině, kdy byla některá díla představena veřejnosti zásluhou regionálních nadšenců především z řad venkovského učitelstva. Teprve v roce 1948 přišel Pekařův žák

¹³ Svatava RAKOVÁ, *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*. Český časopis historický, 2001, č. 3, s. 569-588.

¹⁴ Josef PEKAŘ, *Postavy a problémy českých dějin*. Praha 1990, s. 310; Josef PEKAŘ, *O smysl českých dějin*. Praha 2012, s. 320-361; Eduard MAUR, *Kronikářské záznamy lidové provenience jako historický pramen*, in: *Historická dílna I*. Plzeň 2006. s. 78-79.

František Kutnar (1903 - 1983) se svojí knihou *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu*. Plně využil Pekařova konceptu studia myšlenkového světa českých venkovanů, ale rozvinul jej o sociální hledisko, které Pekař nezohlednil. Při popisu české společnosti přelomu 18. a 19. století upozornil, že Pekař zná pouze dva poněkud černobílé světy - svět šlechtických, měšťanských či úřednických elit a svět prostého lidu. On naproti tomu na příkladech různých lidových kronik ukazuje, že ani sociální profil jedné vesnice není jednoduší. V rámci každé vesnice lze najít mezi lidmi rozdíly majetkové, z hlediska původu i z hlediska společenské prestiže. Při určitém zobecnění pak jednotlivé vrstvy obyvatelstva (v dobové terminologii třídy) zastávají vůči sobě navzájem odlišné postoje. Ani v rámci jedné vesnice nelze označit myšlenkový svět venkovanů za jednotný.¹⁵

I když je Kutnarova práce dodnes považována za převratnou a bývá často citovaná, lidové kroniky zůstaly po celá padesátá léta do značné míry opomíjeným pramenem. Teprve v roce 1960 byla vydána dosud jediná a stále nepřekonaná monografie k tomuto tématu, *České lidové kronikářství*, z pera autorské dvojice Otakara Nahodila (1923 - 1995) a Antonína Robka (1931 - 2008).¹⁶ Její hlavní předností je vcelku důkladné uspořádání stávajících poznatků a systematizace dané problematiky. Díky této práci byl jasně definován pojem lidové kronikářství a lidová kronika jako pramen byla odlišena od jiných pramenů lidové proveniencie. I přes občasné námitky dnešních autorů se tato terminologie vžila a velmi pravděpodobně bude užívána i nadále.¹⁷

K dalším kladům této práce patří poměrně podrobné zmapování vývoje lidového kronikářství na území Čech. Velmi zajímavá byla myšlenka uspořádat knihu podle témat, která lidoví kronikáři zmiňují. Autoři se zabývají atmosférou strachu v raném novověku a jejími příčinami. Hledají mnohé souvislosti mezi pocitem ohrožení a konflikty se státní potažmo vrchnostenskou mocí. Najdeme zde také pasáže k dějinám marginálních vrstev. Zvláštní místo zde zabírá kapitola věnovaná pověrám a různým lidovým rituálům. Dnes jsou tato témata velmi frekventovaná a oblíbená v západní mikrohistorické a kulturně-antropologické literatuře.¹⁸ Proto tato práce mohla mít obrovský potenciál a mohla se stát velmi převratným dílem. Smutné ovšem je, že ačkoliv si autoři kladli badatelské otázky velmi zajímavým a neotřelým způsobem,

¹⁵ František KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu, trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*. Praha 1948.

¹⁶ Otakar NAHODIL - Antonín ROBEK, *České lidové kronikářství*, Praha 1960.

¹⁷ Eduard MAUR, *Kronikářské záznamy lidové proveniencie jako historický pramen*, in: Historická dílna I. Plzeň 2006. s. 76-87.

¹⁸ Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002, str. 51-78; Martin NODL - Daniela TINKOVÁ, *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 9-10.

měli pro ně pouze dogmatické odpovědi poplatné době vzniku díla. Místy až tvrdohlavé trvání na marxistickém konceptu dějin ovládajících a ovládaných ublížilo zejména pramenům samotným, které jsou citovány v podobě vytržené z kontextu a mnohdy vyložené proti jejich skutečnému smyslu. Celkově tento postup práce působí asi následovně: Autoři si nejprve ujasnili odpovědi, které chtějí od pramenů dostat, aby tak byl podpořen obraz feudalismu jako období krutého útlaku. Pak položili otázky, na které jim prameny daly jinou odpověď, než byl původní záměr. Proto bylo potřeba upravit prameny samotné do té podoby, ve které podávaly žádané odpovědi.¹⁹

Jakkoliv se předchozí tvrzení může zdát přílišnou nadsázkou, realita československé poválečné historiografie nebyla jiná a podobné „úlitby režimu“ byly běžnou záležitostí. Spravedlivě budiž poznamenáno, že Antonín Robek nebyl v tomto ohledu žádnou zvláštní výjimkou.²⁰ Velmi zřetelné je to na jeho dalším bádání o lidových kronikách v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy působil jako etnograf a folklorista v rámci Československé akademie věd a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Nejvýznamnějším počinem z toho období jsou pramenné edice, které zpracoval. Ačkoliv předmluvy k jednotlivým dílům mají tutéž podobu a stále se setkáváme s tím, že jsou vybírány především ty prameny, které vyhovují jeho pojetí dějin, jsou již v mnohých případech (ne ve všech) zpracovány v úplném znění. Užitečnost těchto edic pro serióznější a ideologicky méně zatížené bádání je už o poznání větší, než je tomu u monografie z roku 1960. Tento ediční počín měl původně pokrýt celé území Čech, respektive alespoň českojazyčnou část bez Sudet. Každý svazek měl reprezentovat určitou oblast, jejich rozdělení však není zcela zřejmé. Nekopíruje ani tehdejší okresní síť, ani historický systém krajů. Svým rozvržením však přesahuje rozlohu panství, podle něžž je každý díl nazván. Je tedy možné, že Antonín Robek v tomto ohledu postupoval spíše náhodně. Z celého projektu se mu podařilo realizovat jen malou část (Rakovnicko 1960²¹, Kladensko 1967²², Kralupsko a Mělnicko 1974²³, Rychnovsko I. 1976²⁴, Poděbradsko 1978²⁵, Rychnovsko

¹⁹ Viz kapitola 6.3.

²⁰ Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945-1989*, Praha 1999, s. 20-76.

²¹ *Lidové kronikářství okresu Rakovnického*, ed. Antonín ROBEK, Praha 1960.

²² *Příspěvky ke studiu lidového kronikářství 18. a 1. poloviny 19. století na Kladensku a Mělnicku*, ed. Antonín ROBEK, Praha 1967.

²³ *Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku*, ed. Antonín ROBEK, Praha 1974.

²⁴ *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*, ed. Antonín ROBEK, díl 1, Praha 1976.

²⁵ *Lidové kronikářství na Poděbradsku*, ed. Antonín ROBEK, Praha 1978.

II. 1978²⁶, Lounsko 1979²⁷). Některé z částí této edice zůstaly rozpracované ve formě rukopisu, pro jiné byl pouze sesbírán pramenný materiál, který se stal součástí Robkovy pozůstalosti.²⁸

Jak již bylo výše zmíněno, Robkova monografie z roku 1960 zůstává stále jedinou podrobnější prací, která se touto tematikou zabývá. V současné době stojí lidové kronikářství prakticky na okraji zájmu. Z autorů, kteří se mu po roce 1989 věnují, by měla být zmíněna především Barbora Mlynaříková, která se ve své studii *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740-1830* zaměřila na geografické znalosti a představy českých venkovanů na sklonku raného novověku.²⁹ Na závěry její práce a Robkovy monografie navazuje článek Eduarda Maura uveřejněný v Plzeňském sborníku *Historická dílna*.³⁰ Eduard Maur patří v současné době k našim největším znalcům lidových kronik, které využil jako jeden z pramenů při práci na některých svých monografiích. Dále by neměl být opomenut Pavel Bělina, který se ale spíše specializuje na městské kroniky ne vždy vznikající pouze v lidových vrstvách. Nejnovější prací je v současnosti edice kroniky Václava Preinheltra z Nového Strašecí z roku 2008, kterou sestavil Jan Černý.³¹

²⁶ *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*, díl 2, ed. Antonín ROBEK, Praha 1978.

²⁷ *Lidové kronikářství na Lounsku*, ed. Antonín ROBEK, Praha 1979.

²⁸ Naše řeč – Antonín Robek padesátníkem. Naše řeč - Základní informace [online]. Copyright © 2011 [cit. 13.07.2017]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6255>

²⁹ Barbora MLYNAŘÍKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740-1830*. Praha 2001.

³⁰ E. MAUR, *Kronikářské záznamy lidové provenience*, s. 76-87.

³¹ *Novostrašecká kronika Václava Preinheltra z let 1801-1834 a další písmácké texty z přelomu 18. a 19. století v regionu*. ed. Jan ČERNÝ, Nové Strašecí 2008.

I.2. Lidové kronikářství v evropské historiografii

„Můžeme se, a věřím, že právě před národy, které, jako Francouzové, mohou ukázati na bohatou memoárovou literaturu, psanou však jen vyššími stavy, chlubití paměťmi, které psaly upracované ruce selské. Je v tom pro povahu a ráz naší první novodobé společnosti mnoho symbolického a pro výši naší české kultury selské mnoho lichotivého. Doléhala na naše země tíže poddanství od 17. stol. daleko více než kdekoliv na západě, a přece nalézáme u tohoto porobeného lidu více důkazů jeho schopností, jeho mimořádně důležitého duševního života a lze říci jeho kulturních snah, než jinde.“

Josef Pekař, 1898 ³²

Ačkoliv je přínos Josefa Pekaře pro bádání o lidovém kronikářství nesporný, některé z jeho závěrů již ve světle současného bádání ztrácí platnost. Jen málokterý historik národních dějin jeho generace nebyl ovlivněn nacionalistickými tendencemi té doby. Citát v úvodu této kapitoly je více než výmluvný. Jeho dobře míněná snaha pozvednout hrdost Čechů na své vlastní dějiny jej však dovedla k mnohým dezinterpretacím i zjevným nepravdám, jako je tomu v případě výše zmíněného výroku. Lidové kronikářství v raném novověku totiž není ryze českým fenoménem, jak se Pekař nesprávně domníval. Jejich obdobu nacházíme i jinde v Evropě. Z hlediska kvantity vynikají zejména severoněmecké oblasti, Nizozemí, popřípadě severské země. Jejich množství zdaleka převyšuje české poměry. Stejně tak je tomu i z hlediska stáří kronik. I v tomto se Josef Pekař mýlí, když hovoří o jakémsi kulturním předstihu českého selského člověka oproti jeho západním protějškům.³³

V českých zemích začínají vznikat první lidové kroniky zhruba od tereziánského období, ve větším počtu pak po napoleonských válkách. Pro 17. století máme k dispozici jen několik stručných a nesouvislých přípisků do biblí, kalendářů či jiných textů. Městské kroniky 16. a 17. století jsou výhradně dílem příslušníků elit, nikoliv lidových vrstev. Naproti tomu v severním Německu se s prvními kronikami psanými tamními sedláky setkáváme již ve druhé

³² PEKAŘ, *Postavy a problémy*. s. 310.

³³ Tamtéž s. 265.

polovině 16. století. Jen o málo mladší jsou švýcarské kroniky ceněné zejména pro jejich vysokou literární úroveň.³⁴

Nejspíše právě kvůli velkému množství pramenů lze za centrum evropského bádání o pramenech lidové provenience označit severní Německo, Nizozemí a Skandinávii. Svoji roli zde hraje i velký zájem veřejnosti o skanzeny a podobná muzea venkovského života a řemesel, která zde mají velkou tradici již od konce 19. století. Nejstarší z nich bylo založeno roku 1891 ve Stockholmu pod názvem *Skanzen* a stalo se po celé Evropě napodobovaným vzorem (1894 *Norsk Folkmuseum*, 1900 *Národopisné muzeum Přerov nad Labem*, 1901 *Freilichtmuseum Dännemarks*, 1906 *Kaszubski Park Etnograficzny*, 1907 *Dat ole Huus* Niedersachsen). V Nizozemí byl první skanzen založen v roce 1912 v Arnhemu a dodnes také patří k jednomu z největších a turisticky nejvyhledávanějších muzeí tohoto typu. Pro badatele má velký význam především zdejší velmi obsáhlá knihovna a archiv, k jejímuž rozšíření poněkud paradoxně napomohla německé okupace Nizozemí, neboť v letech 1942 - 1944 měla tato instituce statut říšského muzea.³⁵

V dnešní době je centrem pro badatelské aktivity spojené s prameny lidové provenience především *Freilichtmuseum Cloppenburg* v Dolním Sasku, které rovněž patří k těm nejstarším v Německu. Zásahu na tom má především jeho někdejší ředitel prof. Helmut Ottenjann (1931-2010), který byl nejen autorem mnoha studií a pramenných edic, ale také od roku 1981 iniciátorem pravidelných setkání badatelů zajímajících se o tuto problematiku.³⁶ Z nich by měli být zmíněni především Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt a Bjørn Poulsen. Velký význam má také edice výboru z různých evropských kronik s názvem *Mit Pflug und Gänsekiel* z pera prof. Jana Peterse (1932 - 2011).³⁷ Velmi ceněné a často citované jsou zejména úvodní pasáže této práce, ve kterých se autor zabývá možnostmi využití tohoto druhu pramene pro historické bádání. V souladu se současnými trendy západní historiografie poukazuje na skutečnost, že prameny lidové provenience mohou poskytnout zajímavý vhled do světa myšlenek, názorů, představ a snů „obyčejného“ člověka, který se může v mnohém velmi odlišovat od příliš zobecňujících tezí předkládaných starší historiografií. Věnuje se konfliktům s vrchností,

³⁴ MAUR s. 83.

³⁵ Ke skanzenům obecně: Petr DVOŘÁČEK, *Skanzeny v České republice: muzea lidové architektury v přírodě*, Olomouc 2008; Jiří LANGER, *Evropská muzea v přírodě*, Praha 2005; Jerzy CZAJKOVSKI, *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*. Varšava 1984. K muzeu v Arnhemu: Nederlands Openluchtmuseum. Nederlands Openluchtmuseum [online]. Dostupné z: <http://www.erlebnismuseum.nl/uber-uns/wer-wir-sind/>

³⁶ Museumsdorf Cloppenburg - Forschung. Museumsdorf Cloppenburg - Startseite [online]. Copyright © 2010 [cit. 13.07.2017]. Dostupné z: <https://www.museumsdorf.de/index.php/de/forschung>

³⁷ Jan PETERS, *Mit Pflug und Gänsekiel. Selbstzeugnisse schreibenden Bauern*, Köln/Weimar/Wien 2003.

čarodějnickým procesům, náboženským otázkám, ale zároveň nastiňuje i další témata, která by na tomto druhu pramenů mohla být například studována - každodenní život na venkově, postavení ženy ve venkovské společnosti, význam rituálů a festivit v životě venkovské společnosti či dějiny emocí.³⁸

V neposlední řadě si také určitou pozornost zaslouží *Gesellschaft für Agrargeschichte*, německá organizace založená pod patronací univerzity ve Stuttgartu v roce 1953, která má v současné době 220 členů. Jejím hlavním úkolem je publikační činnost v oboru dějin venkova a zemědělství. K tomu slouží především *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie*, který nyní vychází pravidelně každý půlrok. Jejími členy byli výše zmínění vědci Peters a zejména Ottenjann, který velkou měrou přispěl i k rozvoji dalších aktivit, z nichž by měl být zmíněn především projekt internetové databáze venkovského kulturního dědictví v Německu s názvem *Initiative Agrarkulturerbe*.³⁹

³⁸ Prof. Dr. Jan Peters (1932-2011). Rügen-Akademie: Gegenwart, Geschichte und Zukunft. [online]. Copyright © [cit. 13.07.2017]. Dostupné z: http://www.ruegen-akademie.de/Geschichte/Historiker/Jan_Peters.php; SEHEPUNKTE - Rezension von: Mit Pflug und Gänsekiel - Ausgabe 4 (2004), Nr. 1. SEHEPUNKTE - Rezensionjournal für die Geschichtswissenschaften [online]. Dostupné z: <http://www.sehepunkte.de/2004/01/4513.html>; MAUR s. 77, 84.

³⁹ Projekt AgrarkulturErbe - Datenbank AgrarKulturerbe. Projekt AgrarkulturErbe - Datenbank AgrarKulturerbe [online]. Dostupné z: <http://www.agrarkulturerbe.de/index.php>

I.3. Lidový kronikář či písmák - definice pojmů

„Písmák lidový název těch, kdož pilně čítali sv. Písmo, postilly a podobné náboženské spisy. Nejhustěji zastoupeni bývali mezi nekatolíky a prosluli až dojemnou úctou ke knihám husitským a bratrským, jež kupovali za drahé peníze a chovali po celé generace jako rodinný poklad. Důležitý význam měli zvláště ve století XVII. a XVIII., v době barbarské persekuce českých knih nekatolických, kdy mnohý vzácný spis uchován jejich zbožnou pietou k Husovi, Chelčickému, Bratřím, Komenskému a j.“

Ottův slovník naučný, 1902⁴⁰

V běžném povědomí jsou nejnámějšími kronikáři František Jan Vavák a Josef Dlask. Lví podíl na jejich publicitě má výše zmíněný Josef Pekař a právě jeho zásluhou se oba tito autoři dostali i do středoškolských učebnic českého jazyka a literatury. Nahlédneme-li například do skript Vladimíra Prokopa, která stále patří v současné době k těm nejpoužívanějším, zjistíme, že oba lidové autoři bývají téměř ve všech případech zařazeni do kategorie „*písmácká literatura*“. Jedná se sice o označení vžitě ne však zcela přesné, a proto bychom měli věnovat určitý prostor objasnění tohoto pojmu.⁴¹

Etymologický základ slova *PÍSMÁK* se nachází ve slově *PÍSMO*. To mohlo svést k mnohým omylům, kdy byl písmák označen jako člověk, který ovládal písmo ve smyslu grafického zápisu řeči. Jednoduše řečeno člověk, který uměl psát. Historický kontext a správný význam tohoto slova je však poněkud odlišný. Od husitských dob jsou v pramenech jako písmáci označováni lidé, kteří uměli číst svaté Písmo. Byli to prostí lidé žijící povětšinou na venkově, kde bývaly možnosti náboženského vyžití poněkud skromnější. Důvodem bývala velmi často větší vzdálenost k nejbližšímu kostelu. Také je nutno vzít v potaz skutečnost, že středověký a raně novověký zemědělec byl po celý den zaměstnán prací na svém hospodářství a v některých případech byl nad to vázán robotními povinnostmi na panském v případě, že tento závazek nebyl plněn jinou formou, například výplatou v penězích či naturáliích. Kromě svátků byl tedy prakticky jediným volným časem večer, který lidé na venkově velmi často využívali ke společným setkáním při lehčích domácích pracích. Kromě vyprávění různých příběhů, které

⁴⁰ Ottův slovník naučný, díl XIX. Praha 1902. s. 790.

⁴¹ Ze středoškolských učebnic například: Vladimír PROKOP, *Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století, aneb, Od Mezopotámie po naše národní obrození*, Sokolov 2001. s. 74.

se staly základem našeho dnešního povědomí o lidové slovesnosti, bylo také předcítáno z knih z počátku převážně náboženských, zejména Bible. K tomu byl ovšem zapotřebí člověk schopný číst, a takových nebylo mnoho. Proto se tito lidé nazývaní písmáci těšili velké oblibě a úctě svých sousedů. Jejich důležitost pak vzrostla zejména v pobělohorském období, kdy byly oficiální možnosti náboženského života nekatolíkům výrazně okleštěny. Nejspíš proto nám o nich zanechaly stopu i historické prameny. V žádném z nich ale není výslovně řečeno, že by tito lidé uměli také psát nebo že by byli dokonce nějakým způsobem literárně činní, byť schopnost psaní se dá u části z nich alespoň předpokládat vzhledem k postupně se zvyšující úrovni gramotnosti v průběhu raného novověku.⁴²

Je-li tedy použití termínu písmák z hlediska historického obsahu nesprávné, je zapotřebí najít pojem vhodnější. Pro námi zkoumané venkovské autory 18. století se zdá jednoznačně nejlepším sousloví *LIDOVÝ KRONIKÁŘ*. Tento termín byl používán ve starší historiografii souběžně se slovem písmák a velmi často zaměňován. Teprve díky Antonínu Robkovi se jej podařilo přesněji definičně zakotvit a stal se běžně užívaným až dodnes. Rozebereme si tento pojem na jednotlivé části:

Slovo *KRONIKÁŘ* (v kontextu sousloví „*lidový kronikář*“, nikoliv obecně) označuje člověka píšícího o historii prozaickou, ale i méně často veršovanou formou, v níž zaznamenává jednotlivé dějinné události, popisuje je, případně komentuje ze svého subjektivního hlediska a především запиše, ve kterém roce se udály. Takto pod sebe vrství jednotlivé záznamy bez ohledu na jakoukoliv literární formu. Není to vždy proto, že by pro napsání nějakého umělecky hodnotného díla neměl schopnosti. U mnohých pozdějších autorů zejména v 19. století, ale například i u již zmíněného Františka Jana Vaváka, se velmi často setkáváme s tím, že píše díla určité umělecké kvality a přesněji dané formy (povídky, romány, divadelní hry, novinové reportáže atd.) a souběžně s tím se věnují kronikářským zápiskům. Je to především otázka motivace a zamýšleného účelu díla. Povídka, příspěvek do novin či ochotnická divadelní hra jsou díla primárně určená pro veřejnost. Jejich pravým účelem je, aby byly někde předvedeny, přečteny, či dokonce otištěny. Může k nim mít přístup kdokoli, proto by jejich autor měl být případně označen jako lidový spisovatel, lidový dramatik či publicista. Naproti tomu lidová kronika je psána primárně pro vlastní potřebu. Některé zápisky by byly dnes ztraceny, kdyby pozůstalí respektovali autorovo přání a zničili je. V některých případech

⁴² K pojmu písmák *Ottův slovník naučný*, díl XIX. Praha 1902, s. 790; Václav MACHEK, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 2010, s. 451. Podrobněji: Jan JAKUBEC, *Dějiny literatury české*, díl II., Praha 1934; NAHODIL - ROBEK s. 20-21.

tvůrce psal se záměrem předat své dílo po smrti potomkům či nejbližším přátelům jako jakési poučení a sbírku životních zkušeností. Tento přístup dává autorovi určitou výhodu. Může být ve svých závěrech otevřenější a upřímnější, nemusí brát ohled na to, aby se někoho nedotkl, a ve svém vlastním zájmu není nucen raději provádět určité autocenzurní zásahy do svého textu, natož aby musel brát v potaz cenzuru oficiální. V zásadě jde tedy z hlediska autora o velmi podobný postup jako při psaní deníku. Z hlediska formy se však kronika od deníku liší. Jednotlivé události jsou zaznamenávány v delším časovém horizontu, zpravidla měsíce či roku. Deník bývá psán bezprostředně po události jako souhrn aktuálních dojmů. Lidové kroniky vznikají retrospektivně. V drtivé většině případů má kronikář od události vždy určitý časový odstup. Velmi časté bývalo, že dotyčný autor byl přes léto příliš zaměstnán zemědělskými pracemi, a proto si našel čas až v zimním období, kdy shrnul události celého roku, které považoval za hodné zaznamenání. Mnozí kronikáři však pracovali i s mnohem delším odstupem. Běžné například bylo, že se dotyčný autor věnoval psaní až ve stáří poté, co předal své hospodářství potomkům a odešel na tzv. vejminek (též výměnek). V takovémto případě pak velmi často pracoval i s dalšími podklady, jakými mohly být například knihy s historickou tematikou, nashromážděné novinové zprávy nebo ústní svědectví pamětníků. V tomto ohledu se práce na kronice podobá psaní pamětí, s nimiž bývají kroniky velmi často zaměňovány, pohříchu i v odborné literatuře. Paměti mívají zpravidla nějakou ucelenou formu. Autor si zpravidla na začátku stanoví nějaký cíl, jak by měl příslušný spis vypadat. Velmi často si připraví pevně danou osnovu, která sleduje určitý úsek jeho vlastního života jako určité vyprávění, které v sobě obsahuje nějakou pointu. Autor pamětí tím má určitý koncept, který v průběhu psaní více či méně naplňuje. Tím dostává jeho dílo určitou formu a blíží se spíše textu uměleckému. Naproti tomu kronikář píše události většinou bez předem daného programu, a proto se jeho zápisky k jednotlivým datům mohou dost výrazně lišit. Z tohoto a výše uvedených důvodů považujeme termín kronika za nejpřesnější označení tohoto druhu děl.⁴³

První část sousloví LIDOVÝ kronikář už tak jednoznačná není. Jak Josef Pekař, tak Antonín Robek se snažili vymezit lidové kroniky jako pramen vznikající v lidových vrstvách, nikoliv v prostředí elit. Pekař jako elitu označil šlechtu a osoby měšťanského původu figurující jak v prostředí panovnického dvora, tak na dvorech šlechtických, zejména ve vrchnostenských úřadech. Dále by se k elitě v tomto úhlu pohledu řadila univerzita. Horší je to s prostředím královských měst. Pekař je řadí mezi elity nejspíš z právně-historického hlediska vzhledem k odlišnému právnímu statutu měšťanů. Hovoří pak o lidových kronikářích ve smyslu kronikářů

⁴³ Jan JAKUBEC, *Dějiny literatury české*, díl II., Praha 1934 s. 151-174; NAHODIL - ROBEC s. 21-22.

venkovských. Se stejnou frekvencí se v Pekařových pracích setkáváme s pojmem „selské kroniky“, který je ještě více zavádějící vzhledem k tomu, že sedláci nebyli jedinými autory kronik. Je dochováno i několik kronik řemeslnických, chalupnických a domkářských.⁴⁴ Antonín Robek posuzoval hranici mezi elitami a lidem spíše ze sociálního hlediska. Poučen Kutnarovým výzkumem upozornil na to, že ani lidé v rámci jedné vesnice si nejsou rovni a netvoří jednotný lid. Určité hegemonní postavení v obecní správě měli bohatí sedláci, kteří by také mohli být nazýváni „venkovskou elitou“. Právým lidem jsou tedy z jeho pohledu nižší majetkové vrstvy (domkáři, chalupníci, podruhové, chudí řemeslníci, učitelé, chudí příslušníci venkovského kléru). Na rozdíl od Pekaře tento přístup uplatňuje i v městském prostředí, když upozorňuje na propastné rozdíly mezi společenským postavením bohatých patricijů a řadových tovaryšů, městských zaměstnanců i městské chudiny. I v těchto vrstvách vznikaly kroniky, a proto by neměly podle Antonína Robka být vyjmuty z kategorie lidových kronikářů, neboť jsou si v mnohém tematicky velmi podobné. Ještě více to platí v případě poddanských měst, jejichž právní status nebyl srovnatelný s městy královskými. V případě těch menších z nich je dokonce sociální struktura obyvatel spíše podobná té vesnické.⁴⁵

Robkovy závěry mají bohužel svou platnost jen v teoretické rovině. Ačkoliv se sám Robek tvrdě vyhraňoval proti „utlačovatelské“ vrstvě sedláků, velmi hojně z jejich kronik cituje a do svých edic lidového kronikářství zařadil kroniky z pera sedláků mezi ty ostatní. S odstupem doby je zřejmé, že šlo spíše o určitý pokus vyhranit se vůči Josefu Pekařovi a jeho rozborům osobností Františka Jana Vaváka a Josefa Dlaska. Přesto není Robkův koncept naprosto bezcenný. Díky němu se podařilo prozkoumat obrovské množství městských lidových kronik, které by v Pekařově pojetí zůstaly stranou zájmu. Ovšem striktní uplatnění pouze majetkového hlediska je v praxi nefunkční, protože právě nejvíce kronik máme dochováno z rodin sedláků a bohatších řemeslníků, čímž bychom se připravili o velmi cenný zdroj informací. Patrně lepším způsobem, jak oddělit vrstvy elit od těch ostatních by bylo užití vzdělanostního kritéria. Je důležité si uvědomit, že zkoumáme literární díla určená pro vlastní potřebu, nikoliv jiné dějinné procesy, kde může hrát společenské postavení člověka a jeho majetek mnohem větší úlohu. Pro zhodnocení literární úrovně příslušného díla je mnohem podstatnější vzdělání a další osobní kvality autora.

⁴⁴ Pekařova předmluva k edici: VAVÁK s. 5-16. Dále pak: PEKAŘ, *Postavy a problémy*, s. 265, 310. Obecněji: MAUR s. 76-87.

⁴⁵ NAHODIL - ROBEK s. 20-22.

Na druhou stranu je nutné uznat, že termín lidové kronikářství se v českém historickém a etnografickém bádání natolik vžil, že jeho nahrazení jakýmkoliv novým termínem by bylo spíše matoucí. Proto se budeme i nadále v této práci držet pojmu lidové kronikářství, jakkoliv si uvědomujeme problematické aspekty tohoto pojmu.

I.4. Možnosti využití pramene

"Hons, jinak Hans, tedy Jan, syn po Janovi, se oženil."

Bible rodiny Kozinových, 1678⁴⁶

Prvopočátky lidového kronikářství v českých zemích bychom mohli vysledovat v 17. století. V této době se ještě zdaleka nejedná o celé knihy či dodatečně svázané soubory listů. První kronikářské záznamy byly zapisovány zpravidla do jiných knih ať už tištěných, či rukopisných. Nejčastěji jsou to bible, které byly ve venkovských domácnostech nejfrekventovanějším textem. V menší míře se jedná o jiná náboženská díla například postily či životopisy svatých. Světská díla jsou případem spíše výjimečným, teprve v pozdější době se objevují přípisky do kalendářů. Tyto drobné poznámky, které si prostí lidé vedli na desky či volné listy těchto knih, se zpravidla týkají důležitých událostí v rodině - narození dětí, sňatků či úmrtí. Dobrým příkladem takového zápisu může být dnes již záhadně ztracená bible rodiny Jana Sladkého Koziny, kterou jsme citovali v úvodu této kapitoly.

Později přibývají zápisy zmiňující se o velikosti úrody daného hospodáře, o cenách zemědělských produktů či o zaplacení vrchnostenských dávek. Přibližně na konci 17. století se začínají objevovat již samostatné svazky, které lze teprve označit za lidové kroniky v pravém slova smyslu. Jejich tematická náplň je velmi podobná, výrazně však přibývají záznamy vztahující se k různým přírodním katastrofám a abnormálním úkazům, jakými byly například komety či zatmění Slunce. Právě počasí a přírodě jsou věnovány první delší popisné pasáže, které jsou mnohdy doplněny různými pověrami, pranostikami, recepty či radami. Teprve z první poloviny 18. století máme zachovány zprávy o výjimečných událostech oné doby jak regionálního, tak celozemského významu. Kronikáři si velmi často všímají zejména panovníkovy osoby. Zmiňují narození či úmrtí v rodině vládce, ale nezapomínají ani na korunovace či sňatky jednotlivých členů vládnoucí dynastie, které se jich zpravidla dotýkají v podobě výjimečných berní. Velmi nepříjemnou zkušenost pak pro české země znamenaly válečné konflikty za vlády Marie Terezie. Zejména u kronik vzniklých kolem poloviny 18. století toto téma rezonuje velmi silně.

⁴⁶ Jaroslav KRAMÁŘÍK, *Kozina a Lomikar v chodské tradici*. Praha 1972. s. 71

U kronik vzniklých po druhé polovině 18. století a zejména na jeho konci pak sledujeme výrazný nárůst rozsahu textu, ale také mnohem barvitější popis a hodnocení událostí. Mnozí autoři se dokonce pouštějí do úvah o účelnosti či neúčelnosti různých státních či vrchnostenských nařízení, která mnohdy i doslovně citují. Roboty a poddanské nepokoje jsou jedním z témat, které se v této době dostávají na stránky kronik. Pro první polovinu 19. století (až do roku 1848) se pak tato otázka stává velmi ožehavou a stále frekventovanější. Proto také bývá první polovina 19. století považována marxistickou historiografií za vrchol či určitý „zlatý věk“ českého lidového kronikářství.⁴⁷

Tato práce se však primárně zaměřuje na 18. století, tedy období prvních lidových kronik. Budeme analyzovat právě ty na první pohled jednodušší a stručnější zápisy, které se většinou věnují z dnešního pohledu „banálním“ všednodenním problémům. Pokud vůbec hovoří tyto prameny o politických událostech, činí tak většinou s určitou naivitou a značnými nepřesnostmi chronologickými i faktickými. K čemu jsou tedy tyto záznamy dobré jako historický pramen? Pro jaký druh bádání je lze využít? To bude předmětem této kapitoly.

⁴⁷ NAHODIL - ROBEK s. 24-28.

I.4.1. Sociální rozvrstvení venkovské společnosti

„... to vše zaznamenáno a sepsáno jest ode mě Ant. Lukavského z města Solnice, ten čas kantora skuhrovského dne 27. decembris.“

Antonín Lukavský, 1739⁴⁸

Kým byli autoři lidových kronik? To je jedna z velmi podstatných otázek, kterou si lze nad tímto druhem pramenů položit. Ve velkém množství případů sice nemáme zachovány žádné podrobnější informace o autorovi než jeho jméno a mnohdy se nedochovalo ani to. Mnohé však lze vyčíst ze samotného textu. I v těch nejstručnějších zápiscích se zpravidla najde nějaká zmínka o svatbě, narození, úmrtí či přijetí do cechu v případě řemeslníků. Ve spolupráci s matrikami pak lze alespoň nějaká základní data o autorovi a jeho rodině rozklíčovat, byť samozřejmě musíme počítat s tím, že do tereziánských a josefínských reforem v druhé polovině 18. století je úplnost a dochovanost matričních záznamů odlišná v rámci každé fary. Chybí-li však pro dané období matrika, mohou pomoci i další prameny, například katastry či různé účty, urbáře a další záznamy vrchnostenské správy.

Ze samotného textu kroniky jsme v mnoha případech schopni vypátrat, čím a jak se námi sledovaný kronikář živil, ale také si můžeme udělat poměrně dobrý obrázek o jeho majetkové situaci v průběhu té části jeho života, která je v kronice zmíněna. Většinou nejsou k dispozici přesná čísla, ale základní přehled o „tučných“ a „hubených“ letech získat můžeme. A nejen to. Kronikář samozřejmě nesleduje jen své úspěchy a pády, ale srovnává se také se svými sousedy. Všimá si nejen jejich majetku, ale také toho, jakou váhu má slovo onoho konkrétního člověka v obecních či městských záležitostech. Dá se tedy říct, že poměřuje jakousi prestiž lidí ve svém okolí. Na základě tohoto srovnání vřazuje sebe a ostatní do určitých sociálních skupin. Pro historika má toto hodnocení z pohledu dobového aktéra zásadní význam. Pokud by se badatel snažil roztrždit venkovskou či městskou společnost do různých sociálních kategorií pouze podle pramenů úřední povahy, dostal by pouze černobílý obraz, který by v mnohém nemusel odpovídat dobové realitě. Například z katastrů lze vyvodit velikost a výnosnost daného hospodářství. Podle těchto převážně číselných údajů by mohl být dotyčný

⁴⁸ Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, fond Archiv města Solnice (1490 - 1945). Inv. č. 18, kart. 4, svazek č. 3. *Pamětní kniha od r. 1739 až do r. 1843. Zápisky Ondřeje Lukavského, učitele ve Skuhrově, 1737-1774, a jejich pokračování*, s. 3.

hospodář „zaškatulkován“ do majetkových kategorií sedlák, chalupník, domkář, podruh atd.⁴⁹ Stále je však důležité mít na paměti, že tímto badatel zůstává v rovině čísel. Tento druh pramenů nám však už například nepoví, zdali dotyčný člověk byl sice formálně vlastníkem velkého majetku, ale jinak byl notorickým dlužníkem. Už vůbec bychom takto nezjistili, že například mnohý řemeslník ač nevlastnil velký pozemkový majetek, získal slušné bohatství a byl svými sousedy respektován pro své schopnosti. Velmi zajímavé jsou mnohdy případy katů a pohodných. Ti byli vedeni jako takzvané „osoby snižené na cti“ a automaticky by se dalo předpokládat, že jejich sociální status ve venkovské komunitě nebude nijak vysoký.⁵⁰ Přesto se setkáváme s případy, kdy byli tito zástupci „nečistých“ řemesel s úctou respektováni, jak například pro své lékařské dovednosti, tak také pro obyčejné lidské kvality. Jako více než výmluvný příklad lze uvést rasa Matěje Žižku působícího na Chrudimsku. Tento muž se během velkého morové nákazy v letech 1713-1715 pokusil pomoci chudině před smrtí hladem tím, že jim opatřoval levně a později i zadarmo maso pocházející z různých zvířecích mršin. Tím však přestoupil tehdy platné morální i právní normy a byl uvězněn. Velice záhy byl však propuštěn s pouhým napomenutím díky intervenci svých sousedů, kteří jej měli ve velké úctě a vážnosti.⁵¹

Právě výše uvedený příklad snad dostatečně osvětluje, proč je důležité při studiu sociální struktury určitého lidského kolektivu (v našem případě vesnice či menšího města) přihlídnout k informacím pocházejícím z pramenů osobní povahy (například lidových kronik). Teprve díky nim lze vykreslit obraz těchto společenství mnohem plastičtěji.

⁴⁹ Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha 2009, s. 57-59; František KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu, trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*. Praha 1948, s. 11-16.

⁵⁰ Richard van DÜLMEN, *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha 2003, s. 41-60.

⁵¹ *Paměti města Nové Paky*, ed. Josef BERAN, Praha 1871. s. 45.

I.4.2. Hospodářské dějiny

Ten rok bylo 1 korec žita za 6 zl., 1 korec pšenice 7 zl., 1 korec ječmene 5 zl., 1 libra masa 8 kr., 1 libra másla 24 kr., a to bylo na stříbrný peníze. A to proto se taková drahosta vznikla roku 1805, že zde v české zemi málo se obilí sklídilo, nebo 1 madel sypal žita 1 věrtel, a také míň. Já sám sem sklídl po dvou korsích vejsevku 6 věrtel, a to sem měl mít celej rok potravy na 4 lidi.

Václav Křeček z Dobrušky, asi 1805⁵²

Při studiu lidových kronik nás zaujme často velmi detailní a až překvapivě systematické mapování zemědělských výnosů a vývoje cen. Je to jeden z nejfrekventovanějších údajů lidových kronik. Právě ono množství i pečlivost, s níž jsou záznamy vedeny, svědčí o důležitosti těchto primitivních statistik pro mnohé venkovany.

Česká populace v předindustriálním 18. století byla stále většinou zemědělská. Naprostá většina obyvatel vesnic se živila zemědělstvím s výjimkou malého počtu řemeslníků, případně farářů a učitelů. V menších poddanských městech byla sice koncentrace řemeslnických živností o něco vyšší, ale stejně jako na vesnici bylo celkem běžné, že i příslušníci různých řemeslnických a obchodnických cechů vlastnili určitý díl půdy za hranicemi města, který s pomocí námezdné pracovní síly obdělávali. Zemědělská technika ani metody zpracování a uskladnění vypěstovaných produktů nebyly na takové úrovni, aby umožnily překlenout období neúrody bez větších ztrát. Právě tyto krušné roky nedostatku provázely ještě v 18. století hladomory. Těm předcházely tzv. *drahosty*, tedy období, kdy ceny základních potravin prudce stoupaly. Cenový nárůst mohl dosáhnout až několikanásobku původních hodnot. V krizových situacích si pak to málo obilí, které ještě v sýpkách zbylo, mohli dovolit jen ti nejmovitější. Proto bylo pro každého člověka raného novověku opravdu životně důležité vědět, kolik co stojí a včas postřehnout moment, kdy začínají ceny rychle stoupat a je zapotřebí se dostatečně předzásobit.⁵³

⁵² Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, Evidence kronik okresu Rychnov nad Kněžnou, Dobruška, sign. CD 1119. Václav KŘEČEK, *Historie sepsaná a v paměť uvedená od roku 1721 do roku 1848 v městě Dobrušce*, díl I.,II.; s. 63.

⁵³ Massimo MONTANARI, *Hlad a hojnost: Dějiny stravování v Evropě*, Praha 2003, s. 9-11.; obecně k hladomorům a jejich příčinám: John R. BUTTERLY - Jack SHEPHERD, *Hunger: the biology and politics of starvation*. Hanover 2010.

Pro historika hospodářských dějin mají tyto údaje velký význam a to hned ze dvou důvodů. Zaprvé se jedná o informace velmi spolehlivé. Na rozdíl od bitev, korunovacích, osudů dobových „celebrit“ a dalších událostí, které se staly ve větší vzdálenosti od kronikářova bydliště, vývoj cen zemědělských produktů se jich dotýkal bezprostředně a, jak již bylo naznačeno výše, také poměrně nemilosrdně. Za druhé se jedná o ceny tržní. Jak státní moc, tak i vrchnost ve snaze zmírnit následky neúrody pro chudší vrstvy se mnohdy snažila stanovit maximální ceny klíčových zemědělských produktů, ale málokdy byly tyto snahy úspěšné, zejména pro jejich obtížnou vymahatelnost. Pokud bychom studovali pouze úředně dané ceny, nikdy bychom neměli přesnou představu o tom, kolik co stálo ve skutečnosti. Ceny se také podstatně lišily v různých oblastech. Zejména byla-li neúroda zapříčiněna např. škůdci nebo povodní, mohly se najít oblasti více nebo méně zasažené.⁵⁴

Velmi podobné je to i s informacemi o zemědělských výnosech. Česká krajina je charakteristická velkou druhovou různorodostí zastoupených biotopů i poměrně velkou odlišností jednotlivých podnebných oblastí. Na rozdíl od rovinatého Polska či Maďarska je každý z českých regionů velmi specifický z hlediska vhodnosti pěstování určitých plodin. Proto se i výnosy jednotlivých plodin v různých oblastech velmi liší. V historii byl také velmi různorodý způsob obdělávání půdy. Byly oblasti, kde bylo možno praktikovat pokročilejší metody hospodaření. Naproti tomu zejména v horských oblastech zůstávalo zemědělství dlouho na téměř středověké úrovni. Proto, abychom mohli opravdu objektivně zhodnotit výsledky českého raně novověkého zemědělství, potřebujeme pracovat s místními prameny psanými právě těmi, kteří na oné konkrétní půdě pracovali a měli s ní dlouholeté zkušenosti. Údaje o výnosech obsažené v katastrech mají jen přibližný informativní význam, vzhledem k tomu, že byly vytvořeny rukou úředníka, na základě jednotného centralistického plánu. Prováděné výpočty pak také nebyly vždy zcela objektivní a prosté obyčejných lidských podvodů, jak nás o tom mimo jiné velmi obsírně informuje milčický kronikář František Jan Vavák.⁵⁵

⁵⁴ Petr VOREL, *Ceny obilí na trhu v Pardubicích v letech 1729 a 1730*, in: Východočeský sborník historický, č.8, Pardubice 1999. s.87. Další literatura k vývoji cen - například: Josef PETRÁŇ (ed.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života od 16. do poloviny 19. století I–II*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1/1971, 3/1977; Josef PETRÁŇ, *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách v 18. a počátkem 19. století*, in: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 3/1977, s. 9–49; Josef PETRÁŇ – Milena Borská-Urbánková, *Obilní trhy a ceny obilí v Čechách v 18. století*, in.: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 3/1977 s. 109–138.

⁵⁵ F. J. VAVÁK, *Paměti*, s. 45.

I.4.3. Myšlenkový svět „obyčejného“ člověka

Léta páně 1747 dne 29. januari narozena jest jménem Kateřina, dcera, jejížto planeta jest na znamení panny. Pán Bůh všemohoucí ráčíž jí dáti šťastný život zrost a po smrti život věčný.

V tom čase byla velká drahota skrze celý rok, nebo korec žita platil 6 zl. 30 kr. takže lidé velikého hladu pocítili a všelikýma travama živi býti museli. Kdežto sem já ten čas pro vychování její každý tejdén 7 kr. za mléko a krajíci dáti musel, nebo čtvrtě krupice pšeničné za 11 kr. placený bylo. To všecko pro budoucí památku ode mě, Ondřeje Antonína Lukavského, ten čas kantora Skuhrovského, jakožto otce jejího tuto zaznamenáno jest, aby ona táž Kateřina má, jestli ji někdy Bůh šťastného zrůstu na tomto světě dočkati dáti ráčí, na to pamatovati mohla.

Ondřej Antonín Lukavský, 1773⁵⁶

Přečte-li si výše uvedenou ukázkou člověk 21. století, zůstane mu rozum stát. Zmínit jedním dechem radost z narození dcery, zároveň do posledního krejcaru vypočítat, co všechno muselo být obětováno na její výchovu, a ve výsledku ještě mezi řádky naznačit, že si toho má tato dcera vážit, to by dnes působilo jako hrubá neomalenost. Možná bychom se zamýšleli nad tím, zdali si vůbec dotyčný člověk zaslouží být otcem. Přesto prolistujeme-li se několika lidovými kronikami 18. století, podobných zápisů najdeme nepřeberné množství. Setkáme se s nimi i u kronikářů s velmi humanistickými a citlivými postoji k bližním. Svědčí to evidentně o tom, že se za zhruba 200 až 300 let překotného vývoje lidské společnosti velmi proměnily naše hodnoty i celkový způsob našeho myšlení. A právě zde nastává jeden z nejtěžších, ale zároveň nejzajímavějších úkolů historika - vcítit se do myšlenkového světa tehdejších lidí.

Náročnost tohoto konceptu tkví zejména ve velmi odlišných podmínkách, ve kterých dnešní člověk žije. Z psychologického hlediska jsme dnes ohroženi jinými stresovými faktory, kterým se musíme postavit v zájmu uhájení našeho životního standardu. Proto je pro pochopení dobového myšlení nutné uvědomit si, co ohrožovalo existenci člověka žijícího na sklonku raného novověku ať ve smyslu pouhého fyzického bytí, či jeho začlenění do společenství lidí kolem něj. Stejnou důležitost musíme přičíst nejen životu pozemskému, ale i posmrtnému. Je

⁵⁶ Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, fond Archiv města Solnice (1490 - 1945). Inv. č. 18, kart. 4, svazek č. 3. *Pamětní kniha od r. 1739 až do r. 1843. Zápisky Ondřeje Lukavského, učitele ve Skuhrově, 1737-1774, a jejich pokračování*, s. 74.

nutné si uvědomit, že ateismus je fenoménem teprve moderní doby. Velký význam v tomto ohledu mají dějiny každodennosti.⁵⁷ Pomáhají nám pochopit samozřejmé všední zvyklosti, které byly dobovými aktéry považovány za běžné a normální, ačkoliv z dnešního pohledu se mohou zdát přinejmenším podivnými. Přijmeme-li toto „dobové prostředí“ za vlastní se všemi jeho strastmi, ale i radostmi, můžeme mnohem snadněji interpretovat postoje jednotlivých osob, které po sobě zanechaly nějaké prameny osobní povahy.⁵⁸

Jaká konkrétní témata ale lze vysledovat z českých lidových kronik 18. století? První důležitou skutečnost, kterou musíme vzít v potaz, je poměrně velká stručnost a jednoduchost kronikářských zápisů. Jen ve velmi výjimečných případech zde najdeme zmínky, které by nám osvětlovaly autorův názor na smysl jeho existence na tomto světě. Složitější filozofické úvahy jsou záležitostí až teprve lidových kronik 19. století. Stejně tak kronikářův postoj k víře a náboženství není něčím, na co by plýtval inkoustem. Veškeré zmínky o Bohu mají zpravidla podobu jakési prosby k Všemohoucímu, aby autorovi nadále dopřál přízeň ve veškerém jeho konání. Je-li vysloveno přání, aby se životní situace kronikáře samotného či jeho blízkých v nějakém ohledu zlepšila pak slovní obraty typu: „*ráciž nám pán Bůh dáti*“ či „*dej Pán Bůh své požehnání*“ mají především za účel tato přání stvrdit, a pojistit si tak božskou přízeň. Naopak výraz „*Pán Bůh tak tomu ráčil dáti*“ svědčí o odevzdanosti a pokoře, kterou je dobrý věřící povinen. Určitou výjimku v tomto ohledu tvoří zmínky osobách jiného vyznání, které se ale vyskytují až v pozdějších kronikách z konce 18. století, kdy tyto otázky přišly na pořad dne v souvislosti s vydáním *Tolerančního patentu* císaře Josefa II. roku 1781. Zde se již setkáváme s určitým hodnocením víry druhých, zpravidla však dogmaticky negativním.

Celkově však lze říci, že jednotlivé kronikářské záznamy z 18. století jsou především výčtem pohrom způsobených buď přírodou (neúrody, povodně, škůdci, požáry, tuhé mrazy...), anebo člověkem samotným (války, válečné kontribuce, drancování, ničení úrody vojskem...). Zápas s nelítostnou přírodou i s následky válečných konfliktů, je tím, co člověk raného novověku podstupoval prakticky každodenně. Nelze však říci, že by před těmito problémy zcela

⁵⁷ Josef PETRÁŇ, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011, s. 7-18; z další literatury například Jiří KUBEŠ, *Dějiny každodennosti II*, 1. díl, Pardubice 2012; Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). I: Dům a jeho lidé*, Praha 1999; NOVÁK, Pavel a kol. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha, 2007.

⁵⁸ K významu studia myšlenkového světa venkovských kronikářů podrobněji: Josef PEKAŘ, *O smysl českých dějin*. Praha 2012. s. 320-361; František KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu, trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*, Praha 1948; stručněji Eduard MAUR, *Kronikářské záznamy lidové provenience jako historický pramen*, in: Historická dílna I. Plzeň 2006. s. 76-97; ze zahraničních studií Jan PETERS, *Mit Pflug und Gänsekiel. Selbstzeugnisse schreibenden Bauern*. Köln/Weimar/Wien 2003.

odevzdaně kapituloval. Byl nucen přežít, a proto musel najít určitá východiska. Recepty, rady a pranostiky zaznamenané v kronikách stejně jako záznamy o úrodě a cenách jsou dobrým příkladem tohoto vzdoru vůči životním příkořím. Díky nim lze velmi zajímavým způsobem nahlédnout do reality tehdejšího venkovského světa.⁵⁹

Raně novověký člověk však stejně jako ten dnešní potřeboval také jistou duševní útěchu, aby mohl opět s klidnou myslí řešit své každodenní problémy. Právě touto odpočinkovou činností bylo i samotné psaní kroniky. Někteří kronikáři ve snaze co nejdříve vyličit dějinné události dotýkající se jejich života opřeli své texty o určitý pramenný materiál, který jim byl dostupný. Pro mnohé z nich se stalo jakýmsi „koníčkem“ sbírání různých novinových zpráv, pověstí, kramářských a lidových písní, které pak mnohdy pro nás zachránili tím, že je na stránkách své kroniky očitovali. Knižní zdroje byly využívány v menším měřítku vzhledem k jejich vyšší pořizovací ceně. To platí zejména u venkovských autorů, městští kronikáři čerpali z různých knih podstatně více. Právě tyto otázky týkající se četby, vzdělání a kulturního rozhledu jsou jedním z dalších problémů, které by si u lidových kronikářů zasloužily hlubší probádání.⁶⁰

⁵⁹ V ideologicky poněkud pokřivené podobě NAHODIL - ROBEK s. 37-50, 69-87.; ideologicky méně zatížené jsou práce Antonín ROBEK, *Lidové zdroje národního obrození*, Praha 1974.; Otakar NAHODIL - Antonín ROBEK, *České lidové pověry*, Praha 1959. Z novější české historiografie například: Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (ed.) *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007. s. 166-190; Marie KOLDINSKÁ - Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách, sociohistorické črty*. Praha 2008. s. 213-225; Ze zahraničních titulů například: Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). II, Vesnice a město*. Praha 2006.; Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14.-18. století, obležená obec I.*, Praha 1997.

⁶⁰ Barbora MLYNAŘÍKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740-1830*. Praha 2001.; MAUR s. 76-97.

I.5. Dezinterpretace pramene

V předcházejících kapitolách jsme se zabývali tím, co z lidových kronik vyčíst lze a jaké jsou možnosti jejich využití pro historické bádání. Použitelnost historických pramenů má ale také své meze. Žádný pramen není natolik univerzální, aby mohl poskytnout odpovědi na široké spektrum badatelských otázek. Historické bádání se zpravidla buď zaměřuje na úzce specifické téma a používá pro to velkou měrou jeden konkrétní druh pramenů, nebo je tematický záběr širší a pak je zapotřebí kombinovat více různých pramenů, aby byl výzkum co možná nejobektivnější. V případě, že téma bylo vymezeno příliš široce, a přesto byl použit jen jediný druh pramene, došlo k tomu, že pramenu byly pokládány badatelské otázky, na něž v něm neexistují odpovědi. Tento fakt byl ve starší historiografii o lidovém kronikářství v zápalu nadšení či z ideologických důvodů velmi často přehlížen. Prameny byly interpretovány zavádějícím způsobem a historikova argumentace pak v mnohém ztratila na přesvědčivosti.

I.5.1. Událostní dějiny

1781 přišlo povolení do země české, aby jeden každý věřil, co chce, což takových lidí mnoho se vynašlo, neb od katolické odešlo.

Jan Šronský, asi 1806 - 1815⁶¹

L.P. 1782 v měsíci januári stalo se prohlášení po zemích císařskokrálóvských strany provozování náboženství pro všechny, kteříž by v rozličných sektách se nacházeli, by takové provozovati mohli.

Jan Jánský, asi před 1820⁶²

Jednou z prvních chyb, kterých se při studiu lidových kronik může historik dopustit, je využití tohoto pramene jako hlavního zdroje informací pro klasické událostní dějiny, ať už v celozemském nebo regionálním měřítku. Je zapotřebí si uvědomit, jaké informace mohli mít kronikáři o politickém dění tehdejší doby.

Ještě z předbělohorských dob byla k dispozici letáková literatura, předchůdce dnešních novin. Jednalo se o samostatné listy i více stránkové dokumenty vydávané soukromými tiskaři, kteří k tomuto obdrželi od správních orgánů koncesí. Úřady pak měly za úkol dohled nad tímto tiskem a byly zodpovědné za cenzurní zásahy. Už v tomto ohledu tedy věrohodnost tehdejších letáků značně pokulhává. Navíc je nutné vzít v úvahu, že vlastní informace o dění v rámci monarchie i celé Evropy zajišťovala síť agentů, v jednotlivých městech, kteří si příslušné novinky předávali především korespondenčně. Než se zpráva dostala od původce k tiskaři, prošla několikerýma rukama a byla několikrát reinterpretována. Efekt byl v zásadě stejný jako při hře „na tichou poštu“.⁶³

⁶¹ Jan Šronský byl pokračovatelem kroniky Ondřeje Lukavského. Srov. *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 79.

⁶² *Kronika Jana Jánského z Opočna*. Knihovna Státního okresního archivu Rychnov nad Kněžnou, sign. C 1129. Dobruška 2005, s. 207.

⁶³ K problémům letákové literatury pro předbělohorské období: Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha 2002, s. 23-202. K pobělohorskému období: J. KUBEŠ, *Dějiny každodennosti*, s. 71-94. Obecněji: Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *První noviny: od ručně psaných exemplářů k dnešním zpravodajským médiím*. In: *Kulturlandschaften und Idenitäten entlang der tschechisch-österreichischen Grenze - 60 Jahre EU*, Raabs an der Thaya 2013, s. 73-80; ze zahraničních prací Wolfgang BEHRINGER, *Im Zeichen des Merkur: Reichspost und Kommunikationsrevolution in der Frühen Neuzeit*, Göttingen 2003.

Tato tendence byla ještě zřetelnější u kramářských písní, které se vyvinuly v průběhu středověku. Různí potulní lidé, velmi často například váleční vysloužilci, chodili od města k městu a zpívali příběhy, které na své pouti světem zaslechli. Bývali příjemným a žádaným zpestřením městských jarmarků - odtud název. Jejich vyprávění však bylo ještě více překroucené než v případě oficiálních i zakázaných tisků. Zpěváci byli totiž odkázáni pouze na svou paměť, podobně jako homérští pěvci. Aby zvládli veršovat na jakémkoliv aktuální téma, měli naučené určité ustálené obraty, které pak jen doplňovali jmény osob a místy. Z původní informace toho tedy mnoho nezbylo. Zpěváci kramářských písní ve většině případů získávali zprávy o dobovém dění z ústního podání lidí, které postupem času potkávali. Mimovolně takto vznikl řetěz několika informačních kanálů. Tím, že informace nebyla písemně fixovaná, bylo čistě na vůli každého jednotlivce, v jakém stavu ji předá dál, co zamlčí a co přidá. U placených korespondentů přece jen míra tohoto zkreslení nebyla tak vysoká jako u ústního podání.⁶⁴

Možností ústního předání informace až ke kronikáři bylo samozřejmě více. O své zkušenosti se dělili kupci na jarmarcích i v hostincích. I oni ale mívali často informace z druhé ruky. Stejně tak zejména v 18. století českými zeměmi prošlo několik armád. Venkované pak zpravidla měli možnost mluvit pouze s řadovými vojáky, kteří viděli válečné události ze svého pohledu, nikoliv v globálním měřítku - to bylo úkolem vyšších šarží. V neposlední řadě bychom také neměli zapomínat na vliv venkovských farářů, kteří ve svých kázáních samozřejmě také zmiňovali mnohé události, jež se týkaly Čech i celé Evropy. I oni však bývali většinou odkázáni na podobné písemné materiály, které jsme zmínili výše.

Zdrojů informací lidových kronikářů bychom samozřejmě mohli najít mnohem více. V případě každého z nich bychom se ale nejspíše dobrali k podobnému závěru - míra vlivu zkreslujících informačních šumů je u těchto zdrojů dosti vysoká. Proto musíme přijmout fakt, že v případě historického dění odehrávajícího se dále od kronikářova bydliště, se nemůžeme spolehnout na faktografickou ani chronologickou přesnost. Srovnáme-li několik lidových kronik, velmi často se setkáváme s popisem události, který si v různých verzích navzájem odporuje, se zkomolenými jmény osob a popletenými zeměpisnými názvy a také s neshodnou datací.

Podobně je tomu velmi často i u regionálních událostí, které se udály v blízkosti kronikářova bydliště, což může na první pohled překvapit. Je ovšem třeba mít na paměti, že

⁶⁴ Josef V. SCHEYBAL, *Senzace pěti století v kramářské písni*. Praha 1990. s. 9-71; Eva VEČERKOVÁ, *Poslouchejte mládenci a panny aneb o české písni kramářské*, Brno 1995. s. 5-24.

většina autorů lidových kronik pořizovala své zápisky retrospektivně, a tudíž svou roli sehrála nedokonalá lidská paměť. Pokud byla spletena datace regionálních událostí, mohl na to mít vliv také jiný životní styl tehdejší doby. Venkovští hospodáři se především řídili zemědělským rokem, tedy cyklem polních prací, o lineárním čase určeným křesťanským kalendářem měli často částečně nepřesné představy.⁶⁵

Závěrem je tedy nutno poznamenat, že lidové kroniky mohou v událostních dějinách plnit pouze roli pomocného pramene, který může posloužit k zajímavému dokreslení historických událostí z pohledu lidových vrstev.⁶⁶

⁶⁵ J. KUBEŠ, *Dějiny každodennosti*, s. 95-99.

⁶⁶ Tento přístup uplatňuje např. Eduard Maur ve svých pracích o dějinách 18. a přelomu 19. století. Jako dobrý příklad může posloužit: Eduard MAUR, *12.5.1743 - korunovace na usmířenou, Marie Terezie*. Praha 2003.

I.5.2. Subjektivní vidění světa

Jako většina egodokumentů i lidové kroniky mají jeden velmi specifický rys, a tím je velká míra subjektivity tohoto druhu pramene. Ta nám může velmi dobře posloužit, ptáme-li se: Jaký význam měla tato událost pro konkrétního kronikáře a jeho myšlenkový svět? S přípustnou mírou zobecnění se můžeme i ptát: Jaký význam měla tato událost pro sociální vrstvu či zájmovou skupinu, jíž je námi sledovaný kronikář reprezentantem? Na scestí se ovšem můžeme dostat tehdy, pokládáme-li ovšem tomuto druhu pramenů otázku: Jaký objektivní význam měla ona událost pro dějinný vývoj?

Jako drobný modelový, lehce zjednodušený, příklad nám poslouží téma robotních povinností a míry vrchnostenského „útisku“ typické spíše pro kroniky přelomu 18. a 19. století. Kronikáři si zpravidla stěžují, že jsou neúměrně zatíženi různými druhy roboty, kterou musejí na panském vykonávat - to je jeden úhel pohledu. Panskí úředníci se ve své korespondenci s vrchností zmiňují, že poddaní jsou pouze líní, robotu vykonávají špatně nebo vůbec, ve snaze mít co nejvyšší zisky zejména ze svých polí - to je druhý subjektivní úhel pohledu. Obě strany mají své odlišné názory a těm upřímně věří, protože jednoduše řečeno dělají každý jen svou práci nejlépe, jak umí. Nemají důvod některé skutečnosti zamlčovat a krotit na papíře své vášně. Své dojmy svěřují pramenům osobní povahy, které, jak předpokládají, budou číst pouze podobně smýšlející lidé. Leží tu tedy dvě pravdy a je na historikovi, aby je dal na misky pomyslných vah a rozhodl se pro tu pravdivější. Pokud ale badatel pracuje pouze s jednou z těchto pravd, tedy pouze s jedním druhem pramenů a z něj chce odvodit obecné a objektivní závěry, velmi tím může pokřivit celkový obraz doby.

I.5.3. Ve jménu ideologie - vytržení z kontextu

„Tento odpor, široká lidová obrana, se výrazně obrází i v lidových kronikách. Objevují se podrobná líčení osudů selského lidu, psaná vlastními příslušníky tohoto stavu. Široce popisuje vykořisťování, války bídu a hlad, tedy vše, co se bezprostředně týká osudů poddaného.“

Antonín Robek, 1960⁶⁷

Zatím jsme hovořili pouze o chybách, kterých se historik může dopustit víceméně nezáměrně tím, že přehlédne určitá specifika tohoto druhu pramenů. Nyní se však ještě krátce zmíníme o případě, kdy badatel záměrně překrouť to, co nám pramen ve skutečnosti říká. Tento přístup byl mnohdy typický pro československou marxistickou historiografii, zejména pro opakovaně zmiňovaného Antonína Robka v případě výzkumu lidového kronikářství. Možná, že právě to velkou měrou přispělo k malému zájmu dnešní odborné veřejnosti o tento druh pramenů.

Každá doba přináší určité ideologie, které jsou považovány za oficiální a správné, i když ve skutečnosti jsou jen nástroji současné politiky a badatel by se tudíž od nich měl snažit oprostit, byť samozřejmě zůstává spekulací, zdali je to vůbec možné. Každopádně velkým přehmatem v historikově práci je, když si pod dojmem té či oné ideologie odpoví na badatelské otázky dříve, než je stihne položit pramenům. Každá ideologie musí být především jednoduchá a značně idealizovaná, aby byla dobře pochopitelná a poutavá, čímž plní svůj účel. Naproti tomu historická realita je velmi složitá a nejednoznačná. Myšlenková jednodušnost neexistuje u jednotlivých sociálních skupin ani v případě jednoho konkrétního jedince. Přímo ukázkově to to můžeme demonstrovat na příkladu kronikáře Jana Petra z Dobrušky. Zaznamenává případy, kdy jemu nebo lidem v jeho okolí bylo ze strany vrchnosti dle jeho názoru křivděno a ubližováno. Svého pána hraběte Rudolfa Colloredo-Mansfelda popisuje jako tyrana. O pár stránek dále ale témuž člověku blahořečí jako dobrotivému a spravedlivému pánovi, neboť v době hladomoru bez nároku na vrácení půjčoval poddaným obilí i peníze.⁶⁸ A tento kronikář není rozhodně žádnou anomálií. Takovýto obojaký postoj k vrchnosti je naprosto běžnou záležitostí. Také se běžně setkáváme s případy, kdy se autoři lidových kronik zmiňují o své

⁶⁷ NAHODIL - ROBEK s. 27.

⁶⁸ Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, fond Cech ševcovský, Dobruška. Inv. č. 7, kart. 15, sign. 1, č. knihy 61, 62. *Kronika Jana Petra z Dobrušky, ševce*, s. 3-4.

vrchnosti pouze s úctou či pouze s despektem. Toto všechno je materiál, který prošel Antonínu Robkovi rukama a z nějž vytvořil své edice.⁶⁹ Robek však měl evidentně pod dojmem tehdy uznávané ideologie předem jasné představy o porobeném postavení prostého lidu a krutých vykořisťovatelských praktikách vrchnosti. Prameny se v tomto ohledu však různí a jeho jednoznačné stanovisko nepotvrdily. Přesto Antonín Robek tvrdí: „*Po celou epochu feudalismu vedly lidové masy ostrý boj proti feudálnímu vykořisťování, proti panským vykořisťovatelům, proti jejich ozbrojené moci.*“⁷⁰ Své tvrzení dokládá několika citáty, které tomuto obrazu odpovídají. Zároveň ale zapomíná zmínit i názor opačný. Výše zmíněného Jana Petra cituje pouze v těch pasážích, které vyhovují jeho obrazu doby. V Robkově práci se také běžně setkáváme s tím, že ukázky z pramenů jsou citovány v podobě zcela vytržené z kontextu a proti jejich pravému smyslu, zřejmému z úplného znění. Tento přístup pak částečně poznamenal i některé z jeho edic, zejména ty starší, kdy byly zpracovány pouze vybrané části kronik, které dobře posloužily jeho záměrům.

Soudit, zdali byla Robkovým motivem upřímná víra v marxistickou ideologii či pouze ambice uplatnit se v tehdejším československém vědeckém prostředí, již dnes osm let po jeho smrti není nutné. Podstatné je, uvědomit si, že lidové kroniky, je třeba studovat v úplnosti a z originálů, neboť poválečné edice nejsou v tomto ohledu zcela spolehlivé.

⁶⁹ Například z kronik Robkovi edice: *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*, ed. Antonín ROBEK, díl 1,2, Praha 1976, 1978. Úplné originály dnes uloženy v Okresním archivu v Rychnově nad kněžnou. Viz. kapitola Rozbor vybraného vzorku pramenů.

⁷⁰ NAHODIL - ROBEK s. 51.

II. ČÁST

Lidoví kronikáři na Rychnovsku 1700 - 1800

II.1. Úvodní rozbor vybraného vzorku pramenů

Robkova dvoudílná edice lidového kronikářství na Rychnovsku z let 1976 a 1978,⁷¹ nás přivedla k poměrně bohatému zdroji těchto pramenů. Tím jsou staré archivní fondy jednotlivých městeček v okolí Rychnova nad Kněžnou. U vzorku pramenů, který se zde nachází, je velkou výhodou mnohem větší míra náhodnosti výběru jednotlivých dokumentů než v případě regionálních muzeí. Do sbírek muzeí se totiž lidové kroniky dostaly ve většině případů po *Národopisné výstavě československé* z roku 1895. Vzhledem k tomu, že tato výstava měla být ukázkou starobylosti a vyspělosti české kultury, aby tak naplnila tehdejší politické cíle, byly pro ni vybrány z lidových kronik většinou ty, které byly psány kvalitnějším jazykem, reflektovaly zajímavá a ne zcela běžná témata, anebo ta, která zkrátka vyhovovala ideologicky. Takovýto soubor pramenů ale nemusí být zcela reprezentativním vzorkem tvorby lidových kronikářů. Naproti tomu do městských archivů se dostávala zpravidla díla, která byla nalezena v pozůstalosti a následně byla věnována městu do sbírek dokumentujících jeho historii. Tento postup byl v zásadě běžnou záležitostí. Sami autoři kronik se snažili dostat nejen k dílům tehdy všeobecně uznávaným, jakými byly například Paprockého, Hájkovy či Veleslavínovy spisy, ale také využívali zápisky svých kronikářských předchůdců, byly-li k dispozici. Proto i místní učitelé a faráři, kteří byli v 19. století nejčastějšími zájemci o regionální historii, tyto spisy sháněli a následně je předávali do městských sbírek, zpravidla společně se svými pojednáními o historii města. Tam pak tyto prameny ležely prakticky bez povšimnutí zpravidla až do poválečného období, kdy byly historické městské sbírky z Rychnovska předány Státnímu okresnímu archivu v Rychnově nad Kněžnou.

Prozkoumáním archivních fondů měst Borohrádek, Dobruška, Kostelec nad Orlicí, Opočno, Rokytnice v Orlických horách, Rychnov nad Kněžnou, Solnice, Týniště nad Orlicí a Vamberk jsme objevili přes dvacet kronikářských děl. Z nich jsme vybraly pouze ty, které zmiňují období mezi léty 1700-1800. Zároveň bylo podmínkou výběru, že jejich autor (nebo alespoň jeden z autorů u vícegeneračních děl) část z toto období zažil, což muselo být prokazatelné z textu samotné kroniky vzhledem k tomu, že jen v některých spíše výjimečných případech byli autoři dohledatelní v matrikách. V tomto zúženém výběru zůstalo pět kronik.

⁷¹ *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*, ed. Antonín ROBEK, díl 1,2, Praha 1976, 1978.

- Kronika Jana Petra, ševce z Dobrušky⁷²
- Kronika Václava Křečka z Dobrušky, revisora policaj městského⁷³
- Paměti Jana Jánského z Opočna⁷⁴
- Pamětní kniha města Solnice⁷⁵
- Kronika Ondřeje Lukavského ze Solnice, učitele ve Skuhrově⁷⁶

K nim jsme ještě přiřadili přípisky v bibli rodiny Pitasovy z Bohdašína. Tento pramen se dnes nachází ve sbírkách *Vlastivědného muzea v Dobrušce* a jeho přímé studium bohužel není veřejnosti umožněno.⁷⁷

Naopak do tohoto vzorku nemohly být zařazeny dvě postilly s přípisky, jež zmiňuje Antonín Robek v předmluvě ke své edici. V Rychnovském archivu nejsou veřejnosti přístupné. Dále byla vyřazena Pamětní kniha města Borohrádku, která svou formou nenaplňuje definici lidové kroniky (viz. výše). Bohužel u jediného nalezeného německy píšícího kronikáře Hieronyma Brinka se podařilo prokázat, že byl až autorem 19. století, a nezapadá tedy do časového vymezení této práce.

Dalším z pramenů, který do tohoto vzorku nemohl být zařazen, je tzv. Kronika Kladská. Její autor Johan Šmíd působil jako rychtář v Německé Čermné (dnes část města Kudowa-Zdrój), čímž tato kronika spadá spíše do náhodského regionu. Nicméně jakožto rodák z Šedivé na Opočensku byl zřejmě dodatečně přiřazen k fondu opočenského městského archivu.

⁷² Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, fond Cech ševcovský, Dobruška. Inv. č. 7, kart. 15, sign. 1, č. knihy 61, 62. *Kronika Jana Petra z Dobrušky, ševce*.

⁷³ Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, Evidence kronik okresu Rychnov nad Kněžnou, Dobruška, sign. CD 1119. KŘEČEK, Václav: *Historie sepsaná a v paměť uvedená od roku 1721 do roku 1848 v městě Dobrušce, díl I.,II.*

⁷⁴ *Kronika Jana Jánského z Opočna*. Knihovna Státního okresního archivu Rychnov nad Kněžnou, sign. C 1129. Dobruška 2005.

⁷⁵ Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, fond Archiv města Solnice (1490 - 1945). Inv. č. 17, kart. 3, č. knihy 3. *Pamětní kniha města Solnice*.

⁷⁶ Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, fond Archiv města Solnice (1490 - 1945). Inv. č. 18, kart. 4, svazek č. 3. *Pamětní kniha od r. 1739 až do r. 1843. Zápisky Ondřeje Lukavského, učitele ve Skuhrově, 1737-1774, a jejich pokračování*.

⁷⁷ *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*, ed. Antonín ROBEK, díl 1, Praha 1976, s. 46-49.

II.1.1. Kronika Jana Petra, ševce z Dobrušky⁷⁸

Prvním autorem této kroniky je Jan Petr, cechmistr cechu ševcovského v Dobrušce. Data narození ani úmrtí se nepodařilo zjistit. Z úvodního zápisu kroniky pouze víme, že do své funkce nastoupil roku 1720. Lze předpokládat, že první zápisky tedy vznikly někdy po tomto datu (dle poměrně detailních popisů aktuálního dění v Dobrušce je zřejmé, že autor neměl od událostí příliš velký časový odstup). Se stejnou pečlivostí byla kronika vedena až zhruba do napoleonských válek, což jednoznačně vylučuje možnost, že by byl autorem jediný člověk. Kdo kroniku zdědil po Janu Petrovi, bohužel nevíme. Víme jen, že originál dnes zachovaný v rychnovském archivu je pouhým opisem z roku 1836, který nechali pořídít tehdejší cechmistři Johan Derner a František Nováček. K tomuto opisu bylo přidáno ještě několik přípisů k událostem 30. a 40. let 19. století. Kdo je provedl a kdo je autorem přepisu, opět není zřejmé.

U záznamů datovaných po roce 1753 dochází k výrazné změně stylistické podoby záznamů. Lze tedy předpokládat, že původní autor ukončil svou práci na kronice zhruba někdy k tomuto datu. Datum úmrtí bohužel nemůžeme určit ani pomocí matrik, které padly za oběť při požáru v Dobrušce roku 1799. Z jazykového hlediska u Jana Petra zaujme především relativně čistá čeština bez většího užívání germanizmů (u jiných kronikářů bývá podstatně běžnější). Typické jsou prvky východočeského nářečí (např. odlišné skloňování jmen v 3. a 6. pádě: *Holubovi - Holuboj, Tomášovi - Tomášoj, ...*; místo -ov- použití dvojhlásky: *královský - králouský*; tvary některých slov s vloženým -e-: *krk - kerk, odtáhnul - odtáhel, do smrti - do smerti...*).⁷⁹

Ačkoliv první autor nezachází do hlubší minulosti, než sám zažil, je zřejmé, že jeho zdroji byly kromě letákové literatury i knihy, neboť se v textu nachází i latinské citáty, což je v rámci lidového kronikářství jev poměrně řídký. Celkově tato kronika patří k těm rozsáhlejším, Antonínem Robkem byla editována pouze částečně s vynecháním některých pasáží u prvního autora (do 1753), převážně zpráv o podnebí a úrodě.⁸⁰

⁷⁸ Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, fond Cech ševcovský, Dobruška. Inv. č. 7, kart. 15, sign. 1, č. knihy 61, 62. *Kronika Jana Petra z Dobrušky, ševce*.

⁷⁹ Josef SPILKA, *Poznamenání ke slohové stránce lidových kronik*. in: *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*, ed. Antonín ROBEK, díl 1, Praha 1976.s. 13-20.

⁸⁰ Pasáže k 18. století: *Městské lidové kronikářství I*, s. 122-177.

II.1.2. Kronika Václava Křečka z Dobrušky, revisora policaj městského⁸¹

Život policejního úředníka Václava Křečka je vymezen daty 1779 - 1854. Jeho kronika patří k nejobsáhlejším z rychnovských kronik a z tohoto důvodu byla Antonínem Robkem výrazně krácena z původních 400 stran strojopisného přepisu na vydaných 105 stran textu. Editorovy zásahy se dotkly především pasáží z 19. století, kterým Václav Křeček věnoval více jak tři čtvrtiny své kroniky. Záznamy z 18. století jsou editovány z větší části.⁸² Jak sám autor v úvodu poctivě přiznává, svou kroniku začíná psát k roku 1721 za využití zápisků jiných kronikářů. Konkrétně v textu zmiňuje kroniku Jana Petra, z níž mnohé pasáže přejal téměř doslovně. Za autentické lze tedy považovat vzpomínky od roku 1779, respektive zhruba ještě o deset let později, vezmeme-li v úvahu autorův dětský věk. Za zkreslující faktor naopak musíme považovat skutečnost, že Václav Křeček začíná psát svou kroniku s velkou retrospektivou teprve roku 1843.

Po jazykové stránce je tato kronika z daného vzorku jednoznačně nejkvalitnější. Důvodem je především pozdější datum jejího vzniku. Nesmíme ale také opomenout, že Václav Křeček byl policejním úředníkem, a proto lze předpokládat, že měl s psaným projevem značnou praxi. Úhledné a pečlivé písmo tomu více než nasvědčuje. Je také nutné ocenit autorův kulturní rozhled i jeho zájem o literaturu, z níž hojně cituje. V plném znění také zapisuje texty mnohých národních a kramářských písní.⁸³

⁸¹ Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, Evidence kronik okresu Rychnov nad Kněžnou, Dobruška, sign. CD 1119. KŘEČEK, Václav: *Historie sepsaná a v paměť uvedená od roku 1721 do roku 1848 v městě Dobrušce, díl I.,II.*

⁸² Pasáže k 18. století: *Městské lidové kronikářství 2*, s. 5-25. Přepis strojopisný přepis dnes již nezachován, zmiňuje jej pouze A. Robek v úvodu ke zmíněné práci.

⁸³ Josef SPILKA, *Městské kroniky po jazykové stránce*. in: Antonín ROBEK, *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku, díl 2*, Praha 1978. s. 176-187.

II.1.3. Paměti Jana Jánského z Opočna⁸⁴

Tato kronika se skládá ze tří částí později svázaných dohromady. První část jsou stručné kronikářské zápisy z let 1674 - 1720. Neznáme jejich autora (nebo autory značná rozkolísanost písma by tomu mohla nasvědčovat) ani případné předlohy či zdroje k této části. Druhou část tvoří kronika samotného Jana Jánského a jeho pokračovatele, jehož jméno neznáme. Její časový rozsah je vymezen roky 1734 - 1820. Třetí částí jsou zápisky, které pořizovali různí příslušníci rodiny Jánských. Z nich se dozvídáme, že Jan Jánský žil mezi lety 1724 až 1779 a roku 1764 se stal opočenským rychtářem. Za Jánského autentické zápisy tedy můžeme považovat ty, jež byly učiněny od roku 1734 až do roku 1779. Ty jsou výrazně stručnější než u obou předchozích kronikářů. Nejspíš proto byly Antonínem Robkem editovány v úplně podobě.⁸⁵

Z jazykového hlediska u Jana Jánského je vliv východočeských nářečí patrný jen částečně. Evidentní jsou ale přejaté vzory ze starší předbělohorské literatury. Velmi dobrým příkladem jsou časté vazby s použitím pomocného slovesa být v minulém čase - např.: „*jest byl vyzdvižený cech řeznický*“, „*byl jest zabit*“...⁸⁶

Tematicky převládají především zápisy o válečných událostech a kauzy týkající se řeznického cechu v Opočně, jehož byl s velkou pravděpodobností členem.

⁸⁴ *Kronika Jana Jánského z Opočna*. Knihovna Státního okresního archivu Rychnov nad Kněžnou, sign. C 1129. Dobruška 2005.

⁸⁵ Pasáže k 18. století: *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*, ed. Antonín ROBEK, díl 2, Praha 1978, s. 109-120.

⁸⁶ Josef SPILKA, *Městské kroniky*, s. 176-187.

II.1.4. Kronika Ondřeje Lukavského ze Solnice, učitele ve Skuhrově⁸⁷

Ondřej Antonín Lukavský pocházel ze Solnice, kde se narodil 28. listopadu 1707, což lze vyčíst z dobře vedené solnické matriky.⁸⁸ Stejně tak i datum úmrtí 7. července 1774 je známo z úředních pramenů.⁸⁹ V textu kroniky se lze dočíst, že od roku 1737 působil jako učitel v nedalekém Skuhrově. Kdy odešel na odpočinek, či změnil působiště, není známo. Víme, jen že zemřel opět v Solnici.

Záznamy v kronice mezi lety 1739 - 1772, na rozdíl od předešlých kronikářů, přísně dodržují chronologickou posloupnost a mají i poměrně jednotnou strukturu. Tematicky jsou zaměřeny především na průběh rakousko-pruských válek, jež jsou popsány i s využitím dalších informačních zdrojů, neboť autor prokazuje poměrně dobré povědomí o událostech odehrávajících se i ve vzdálenějším zahraničí než jen u bezprostředních sousedů (Anglie, Francie, Turecko...). Z textu je zřetelný velký morální rozměr autorovy osobnosti a neobyčejná míra lidskosti. Jestliže autor velmi často moralizuje, činí tak vždy s pokorou, nikoliv s přísnou tvrdostí. Z textu jeho pokračovatelů je zřejmé, že byl svými sousedy pro tyto své ctnosti velmi vážen a obdivován.

K této části je připojeno ještě několik listů psaných stejnou rukou i stylem, ale již bez jakékoliv formy a poněkud uvolněnějším stylem. Jednoznačně převládají zprávy o zajímavostech, které se odehrály v rámci regionu. Podstatné jsou pak také rodinné zápisky, z nichž lze získat dobrý přehled o Lukavského rodině.

Učitelské povolání tvůrce se odráží také na jazykové stránce Lukavského díla. Autor používá velké množství nápaditých přirovnání a metafor. Píše vytříbenou obecnou češtinu prostou jakýchkoliv stop nářečí. Užití germanismů je řídké, zpravidla k tomu dochází v případě

⁸⁷ Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, fond Archiv města Solnice (1490 - 1945). Inv. č. 18, kart. 4, svazek č. 3. *Pamětní kniha od r. 1739 až do r. 1843. Zápisky Ondřeje Lukavského, učitele ve Skuhrově, 1737-1774, a jejich pokračování*; pasáže k 18. století editovány: *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*, ed. Antonín ROBEK, díl 1, Praha 1976, s. 54-110.

⁸⁸ FamilySearch.org. Free Family History and Genealogy Records — FamilySearch.org [online]. Copyright © 2017 by Intellectual Reserve, Inc. All rights reserved. [cit. 14.07.2017]. Dostupné z: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-29684-14277-95?cc=1804263&wc=3N8S-L2Q:979674501,981812301,981834801,981835201>

⁸⁹ FamilySearch.org. Free Family History and Genealogy Records — FamilySearch.org [online]. Copyright © 2017 by Intellectual Reserve, Inc. All rights reserved. [cit. 14.07.2017]. Dostupné z: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-29684-17416-94?cc=1804263&wc=3N8S-GPG:979674501,981812301,981834801,981835601>

vojenské terminologie. V řídkých případech jsou patrné větné vazby ovlivněné německou gramatikou - například: „málo se v český zemi chleba vynachází býti.“⁹⁰

Od roku 1774 v kronice pokračoval Jan Šronský, prostý chalupník ve Skuhrově. Jeho kulturní rozhled ani písemný projev už zdaleka nedosahují Lukavského kvalit. Ve velké míře užívá prostých vět a jednoduchých přímých sdělení. Značnou část také věnuje rodinným zápiskům svého souseda Josefa Dusílka, rovněž skuhrovského chalupníka. Cenné jsou však autorovy zápisky pro výzkum každodennosti, zejména díky jeho bystrému pozorovacímu talentu. Ze sociálního hlediska také rozšiřují náš vzorek pramenů. Dle skuhrovské matriky Jan Šronský zemřel 23. 5. 1815.⁹¹

⁹⁰ SPILKA, *Poznámání*, s. 13-20.

⁹¹ FamilySearch.org. Free Family History and Genealogy Records — FamilySearch.org [online]. Copyright © 2017 by Intellectual Reserve, Inc. All rights reserved. [cit. 14.07.2017]. Dostupné z: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-29683-14420-51?cc=1804263&wc=3N8S-DPV:979674501,981812301,981833601,981833701>

II.1.5. Pamětní kniha města Solnice⁹²

Pamětní kniha města Solnice je z části oficiální úřední knihou a obsahuje přepisy některých listin týkajících se zejména náboženského života obce. Kromě toho jsou v ní uvedeny přípisky neznámého autora čistě kronikářského charakteru. O odhalení jeho totožnosti se pokusila Barbora Mlynaříková, její závěry však nejsou zcela jednoznačně prokazatelné, neboť se opírají pouze o jedinou nepřímou zmínku v textu kroniky neprokazující jednoznačně kronikářovo povolání. Tato osoba navíc není doložitelná solnickými matričnými zápisy.⁹³ Lze také předpokládat větší množství autorů vzhledem k neuspořádanosti jednotlivých zápisků i jejich velkému časovému rozpětí (1763-1843).

Autor této kroniky čerpal z několika známých knižních zdrojů, na několika místech najdeme velmi přesně převyprávěné pasáže z Hájkovy Kroniky české, ale i biblický příběh o věčném židovi Ahasverovi. Kromě těchto „historických“ exkurzů jsou hlavním tématem přírodní pohromy, zázračná zjevení a válečné události sedmileté války a bojů s Napoleonem Bonapartem.

Robkova edice vynechává pouze většinu opisů listin. Kronikářské zápisky jsou editovány kompletně.⁹⁴

⁹² Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, fond Archiv města Solnice (1490 - 1945). Inv. č. 17, kart. 3, č. knihy 3. *Pamětní kniha města Solnice*.

⁹³ Barbora MLYNAŘÍKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740-1830*. Praha 2001, s. 122.

⁹⁴ Pasáže k 18. století editovány: *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*, ed. Antonín ROBEK, díl 1, Praha 1976, s. 28-43.

II.1.6. Bible rodiny Pitasovy z Bohdašína⁹⁵

Tato „kronika“ je v podstatě jen souborem několika drobných přípisků na desky a volné listy výše zmíněné bible. Autor je neznámý, původ knihy rovněž. V originále dnes není přístupná veřejnosti, pro tuto práci je využita edice Antonína Robka. Jediným tématem této kroniky je počasí a úroda.

⁹⁵ *Městské lidové kronikářství I*, s. 46-49.

II.2. Srovnání vybraného vzorku kronikářských zápisků z hlediska přesnosti informací

V této kapitole se pokusíme z výše uvedeného vzorku kronik vybrat všechny zápisky, které jakýmkoliv způsobem popisují přírodní katastrofy, jež škodily člověku. Budou sem patřit všechny případy špatné úrody včetně jejich možných příčin. Těmi mohou být například příliš chladné či dlouho trvající zimy, ale také návrat mrazu či sněhu v jarních měsících. Dalším nebezpečím ohrožujícím úrodu mohli být různí škůdci a nemoci. Zapomenout bychom neměli ani na negativní působení vichřic a povodní. Naopak mimo náš výběr budou stát ty případy, kdy neúroda neměla přirozené příčiny způsobené přírodou. Sem lze například zařadit poničení obilí průchodem vojsk či bitevními akcemi. Nebudeme ani zohledňovat situace, kdy byly drahota, nedostatek či případně hlad způsobeny zrekvírováním zásob potravin ať státní, vrchnostenskou, či vojenskou mocí nebo také skupinou osob stojící mimo zákon. Do výběru zápisků zohledněných pro srovnání pak ještě zařadíme jeden specifický jev, kterým jsou zemětřesení, ačkoliv tyto neměly v našich zeměpisných končinách nikdy příliš fatální následky, ale přesto nezůstaly nepovšimnuty.

Tím je tedy dán výběr kronikářských zápisků, které budeme dále posuzovat. Důvody výběru právě těchto témat budou podrobně vysvětleny v následující kapitole. Pro zpřehlednění seřadíme jednotlivé záznamy chronologicky. Takto roztříděné záznamy budeme dále posuzovat z hlediska

- chronologické přesnosti
- věcné přesnosti dané informace

V případě datace si musíme především uvědomit, že kronikář psal své dílo zpravidla retrospektivně, mnohdy i několik let po události. O většině autorů nám dnes chybí jakékoliv další záznamy, a proto se jen těžko můžeme domýšlet, jak určil právě datum, které do kroniky zapsal. Pamatoval si, kdy se událost stala? Měl doma kalendář, do kterého si jej zapsal? Vedl si nějaké poznámky? Nebo datum události zkrátka s nejlepším vědomím a svědomím odhadl? Dnes už na tyto otázky těžko odpovíme. Žádný z námi sledovaných kronikářů po sobě nezanechal v textu svého díla žádné stopy po tom, jaká byla metoda jeho práce při psaní kroniky. Proto musíme být k jednotlivým letopisným údajům velmi podezřívaví a musíme se

je pokusit srovnat nejen mezi sebou, ale i s jiným zdrojem informací, je-li takový k dispozici. V případě vývoje klimatu jsou nám velkou oporou zejména výzkumy Rudolfa Brázdila a Oldřicha Kotyzy, ve kterých zpracovávali nejen měření teploty prováděná v Klementinu systematicky až od roku 1775, ale i mnohé starší pokusy včetně těch zahraničních.⁹⁶ Suchá období doprovázená požáry jsou dobře dokumentována správou jednotlivých měst a zde je možné využít monografií vztahujících se k místní historii.⁹⁷ Podobně lze postupovat v případech, kdy se kronikářův zápis týká širších dějinných souvislostí (např. válek či korunovaci). V takovém případě nám napomohou zejména syntézy jakými jsou například *Velké dějiny zemí Koruny české*.⁹⁸ V ostatních případech je hledání složitější, protože se jedná o události místního významu. Ověření takové informace záleží na tom, zdali se k danému místu a době dochovaly nějaké prameny a zdali danou událost vůbec reflektují.

Věcná přesnost informace je záležitostí velmi relativní zejména proto, že každý autor popisuje určitou událost ze svého subjektivního úhlu pohledu. Pro Rychnovsko 18. století jsou právě lidoví kronikáři těmi, kdo popisují přírodní katastrofy nejpodrobněji. Z jejich díla čerpají všichni starší i novodobí regionální historikové.⁹⁹ Korespondence vrchnostenské či městské správy ani účty či jiné záznamy, ze kterých by se dal rozsah daných událostí vyčíst, nejsou na Rychnovsku pro 18. století dochovány v dostatečné míře. V tomto ohledu je snazší výzkum v 19. století, ke kterému se vztahuje naprostá většina písemností ve fondech jednotlivých měst a obcí uložených ve Státním okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou. Proto se zaměříme především na srovnání jednotlivých kronik mezi sebou a pokusíme se najít zdroje, z nichž kronikáři čerpali. Bývalo totiž poměrně časté, že autoři kronik do svého díla zahrnuli i události, které se staly ještě před jejich narozením nebo v dětství, které si nemohli v době sepsání kroniky pamatovat již zcela přesně. Proto si vypomáhali kromě ústního vyprávění pamětníků i různými psanými materiály. V případě historických záznamů s celozemským, či dokonce

⁹⁶ Rudolf BRÁZDIL - Oldřich KOTYZA, *History of weather and climate in the Czech Lands IV, V*, Brno 2000, 2002; Dále také Rudolf BRÁZDIL - Oldřich KOTYZA, *Český pohled na dějiny klimatu*, in: Wolfgang BEHRINGER, *Kulturní dějiny klimatu, od doby ledové po globální oteplování*, Praha-Litomyšl 2010; Rudolf BRÁZDIL – Hubert VALÁŠEK – Juerg LUTTERBACHER – Jarmila MACKOVÁ, *Die Hungerjahre 1770–1772 in den böhmischen Ländern. Verlauf, meteorologische Ursachen und Auswirkungen*, in: Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften 12, 2001, č. 2, s. 44–78. Velmi užitečná je rovněž internetová aplikace „*Archiv počasí*“: Archiv počasí, klima České republiky | In-pocasi. Počasí - předpověď počasí, aktuální informace | In-pocasi [online]. Copyright © 2017 [cit. 14.07.2017]. Dostupné z: <http://www.in-pocasi.cz/archiv/>

⁹⁷ Např.: Josef PTÁČEK, *Dobruška a Opočno*, Praha-Litomyšl 2008.; Jiří MACH, *Střípky z minulosti Podorlicka*, Liberec 2010; Jiří MACH, *Příběhy ze starých listin*. Ústí nad Orlicí 2009; Václav RATHOUSKÝ, *Opočno 1068-2000, historie v datech*, Praha 2006.

⁹⁸ Pavel BĚLINA, *Velké dějiny zemí Koruny české 1740-1792 (Sv. 10)*, Praha-Litomyšl 2001.

⁹⁹ Např.: Antonín SVOBODA, *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou 1924; *Město Rychnov n. Kněžnou a soudní okres rychnovský n. Kněž*. Praha 1938.; Antonín HEJNA, *Opočno*. 1957.

celoevropským záběrem byla běžná inspirace v novinovém zpravodajství, kramářských písních a u autorů vzdělanějších, například i v dílech Václava Hájka z Libočan či Bartoloměje Paprockého z Hlohov. Naproti tomu při popisování regionálních událostí velmi často využívali starší kroniky svých předchůdců.

V závěrečném shrnutí se pokusíme odpovědět na tyto otázky:

- Ve kterých případech je zjevná inspirace mladšího kronikáře v díle svého předchůdce při popisu stejných událostí?
- Jak přesní byli kronikáři v dataci záznamů týkajících se přírodních pohrom?
- Jak velké rozpory panují mezi informacemi, jež nám kronikáři podávají?

II.2.1. Výčet škod na úrodě

- Rok:** 1725
- Zmiňují:** Jan Petr z Dobrušky¹⁰⁰, Václav Křeček z Dobrušky¹⁰¹
- Popis:** Obilí bylo napadeno muškami, tudíž bylo nutné kontrolovat zrna určená k osevu, zdali nejsou dutá. Ti, kdo to neudělali, měli obilí napadené červy velikosti housenek a museli ještě znovu přisívat. Nad to byly přemnoženy vosy a myši.
- Srovnání:** Křečkův text je pouze přeformulováním vyprávění Jana Petra, ale jeho obsah nemění. Text Jana Petra je zhruba trojnásobně delší. V. Křeček vynechává podrobnější popis vzhledu červů a nezmiňuje přemnožení vos a myši.
-

- Rok:** 1726
- Zmiňují:** Jan Petr z Dobrušky¹⁰², Václav Křeček z Dobrušky¹⁰³
- Popis:** Od 1.12. 1725 do sv. Matěje 1726 byla tuhá zima a hodně sněhu, při které promrzla i půda. Na jaře nepršelo, tudíž byla špatná jarní i letní úroda. Stouply ceny obilí. Vzhledem k nedostatku krmiva, bylo levné maso.
- Srovnání:** Jan Petr vypráví v první osobě, neboť události mohl zažít. Václav Křeček v této době ještě nežil, přesto opsal doslovně věty Jana Petra o neúrodě včetně první osoby, z nichž některé vynechal, čímž je jeho vyprávění stručnější. Václav Křeček vynechává také zmínku o cenách hovězího. K informacím o úrodě přidává ještě krátký odstavec, u nějž uvádí, že zdrojem je jistý Václav Stromberk. V něm jsou uvedeny ceny obilí, které neopsal z Jana Petra. Jednotlivé ceny se liší v rozmezí 1 až 2 zl. Jan Petr také chybně datoval celý záznam jako „V lednu 1725“, když pak dále uvádí popis událostí dle výše uvedeného data.
-

¹⁰⁰ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 2.

¹⁰¹ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 5.

¹⁰² SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 2.

¹⁰³ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 6.

Rok: 1727

Zmiňují: Jan Petr z Dobrušky¹⁰⁴, Václav Křeček z Dobrušky¹⁰⁵

Popis: Jarní úroda zničena návratem mrazů a sněhu. Oproti předcházejícímu roku ještě stouply ceny obilí. Lidé hledali alternativní způsoby obživy (chléb z pivovarského mláta, lebeda, švestky). Opočenská vrchnost, hrabě Rudolf Colorado, se snažil poddaným vypomoci půjčkami peněz i naturálií.

Srovnání: Mezi oběma texty nejsou obsahové rozpory. Václav Křeček prakticky převzal vyprávění Jana Petra a pouze věty srozumitelněji přeformuloval. V. Křeček také vynechává některé dílčí epizody z období hladu. Všechny cenové a další číselné údaje jsou v obou textech shodné. Datace je shodná a správná.

Rok: 1734

Zmiňují: Jan Petr z Dobrušky¹⁰⁶

Popis: Na jaře nastalo velké sucho, které zničilo nejen letní obilí, ale i traviny. Sucho bylo také příčinou mnohých požárů (uvedeno několik konkrétních případů v Dobrušce).

Srovnání: Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Datace podle požárů odpovídá.

Rok: 1739

Zmiňují: Václav Křeček z Dobrušky¹⁰⁷

Popis: Nastalo výjimečně velké sucho, které zničilo veškerou úrodu obilí a bylo příčinou několika požárů. Mimo jiné shořel i kapucínský klášter v Opočně.

Srovnání: Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Datace podle požárů odpovídá.

¹⁰⁴ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 3-4.

¹⁰⁵ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 7-9.

¹⁰⁶ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 6.

¹⁰⁷ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 11.

Rok: 1739

Zmiňují: Jan Petr z Dobrušky¹⁰⁸, Václav Křeček z Dobrušky¹⁰⁹, Jan Jánský z Opočna¹¹⁰

Popis: Od 1. 11. nastala velmi studená zima. Došlo i k zamrznutí všech vodních toků v okolí, což znemožnilo mletí.

Srovnání: Václav Křeček přebral text Jana Petra částečně doslovně a částečně jej vlastními slovy přeformuloval. Odlišuje se pouze vyprávění o místě, kde se nacházel led a jak tlustý tam byl. Křeček jej vypráví v první osobě, jako svůj autentický zážitek (ač jej nemohl zažít) a určuje polohu podle jiných domů v okolí. Křeček uvádí také chybnou dataci začátku těchto mrazů 1.10. 1740. Jan Jánský podává vlastní verzi, která se však obsahově ani datací neliší a verzi Jana Petra potvrzuje. Jánského vyprávění je více sugestivní - podrobněji popisuje utrpení lidí.

Rok: 1740

Zmiňují: Jan Petr z Dobrušky¹¹¹, Anonym ze Solnice¹¹², Ondřej Lukavský ze Skuhrova¹¹³

Popis: Slibná úroda ovoce a obilí byla zničena návratem mrazu a sněhu. Sněhová příkrývka na pastvinách zničila všechn travní porost. Mnoho škod v lesích a na polích způsobila vichřice 7.3. v šest hodin večer.

Srovnání: O škodách na ovocné úrodě se zmiňuje pouze Jan Petr. O vichřici zase Anonym ze Solnice a Ondřej Lukavský. Pouze Lukavský udává datum vichřice.

¹⁰⁸ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 28a.

¹⁰⁹ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 55-56.

¹¹⁰ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Jánského*, s. 186.

¹¹¹ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 28a.

¹¹² SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 11v.

¹¹³ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 8.

Rok: 1746

Zmiňují: Ondřej Lukavský ze Skuhrova¹¹⁴

Popis: Velké horko a sucho v létě mělo za následek špatnou úrodu a drahotu obilí. Velké škody také napáchalo nenadálé krupobití 4. 6. Problematické bylo i mletí obilí (autor neuvádí proč - zřejmě vyschlé vodní toky) a lidé byli nuceni využívat vzdálenější mlýny v horských oblastech.

Srovnání: Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Datace souhlasí podle souvisejících válečných událostí, které autor uvádí.

Rok: 1747

Zmiňují: Ondřej Lukavský ze Skuhrova¹¹⁵

Popis: Malá úroda měla za následek drahotu (uvedeny ceny obilí) a hlad. Lidé museli hledat alternativní zdroje potravy („všelijaké byliny“).

Srovnání: Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Datace souhlasí podle souvisejících válečných událostí, které autor uvádí.

Rok: 1748

Zmiňují: Ondřej Lukavský ze Skuhrova¹¹⁶, Václav Křeček z Dobrušky¹¹⁷

Popis: V jarních a letních měsících přšelo pouze v jediném týdnu těsně před žněmi, tudíž veškeré obilí uschlo. Úrodu ve Slezsku také napadly velké kobylky, které byly údajně vyslány židy. Nedostatek potravin provázely nespecifikované epidemie. Nemoci též postihly dobytek a měly na svědomí úhyn velkého množství kusů.

Srovnání: Zprávy o úrodě podává pouze Ondřej Lukavský, Václav Křeček se k němu připojuje pouze s informacemi o dobytčím moru, který však špatně datuje do roku 1749. Případ přemnožení kobylek registruje pouze Ondřej Lukavský. Lukavského datace je správná podle uvedených válečných událostí.

¹¹⁴ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 52.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 54.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 55.

¹¹⁷ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 27.

Rok: 1753

Zmiňují: Jan Petr z Dobrušky¹¹⁸, Václav Křeček z Dobrušky¹¹⁹

Popis: 8.8. nečekaně přišla bouřka a krupobití, které způsobily značné škody na polích. Společně s lokální bleskovou povodní v Dobrušce poškodily velké množství domů.

Srovnání: Obě podání jsou téměř doslovně shodná včetně datace. Mladší Václav Křeček zde oproti jiným záznamům starší text Jana Petra prakticky vůbec nepřeformuloval.

Rok: 1756

Zmiňují: Ondřej Lukavský ze Skuhrova¹²⁰

Popis: Špatná jarní úroda obilí i píce. Nedostatek potravin zhoršovaly armádní kontribuce. Hladomoru a úhynu dobytka se ale podařilo předejít díky úspěšné letní úrodě. V Hradci Králové registrováno zemětřesení, které rozkmitalo dokonce i kostelní věž.

Srovnání: Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Datace souhlasí podle souvisejících válečných událostí, které autor uvádí.

Rok: 1757

Zmiňují: Ondřej Lukavský ze Skuhrova¹²¹

Popis: Drahota způsobena částečně neúrodou a částečně válečnými událostmi (autor přesně nerozlišuje). Následkem byly epidemie, na něž zemřelo velké množství lidí všech vrstev společnosti.

Srovnání: Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Datace souhlasí podle souvisejících válečných událostí, které autor uvádí.

¹¹⁸ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 33a.

¹¹⁹ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 51.

¹²⁰ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 57, 59.

¹²¹ Tamtéž, s. 61.

Rok: 1759
Zmiňují: Ondřej Lukavský ze Skuhrova¹²²
Popis: Dobyččí mor. Autor uvádí počty mrtvých zvířat ve Skuhrově (200 kusů) a Kvasínách (40 kusů z celkových 50).
Srovnání: Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Datace souhlasí podle souvisejících válečných událostí, které autor uvádí.

Rok: 1761
Zmiňují: Ondřej Lukavský ze Skuhrova¹²³
Popis: Velká letní sucha spálila téměř všechnu úrodu. Zbývající vzrostlé obilí bylo poškozeno krupobitím 26.7.
Srovnání: Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Datace souhlasí podle souvisejících válečných událostí, které autor uvádí. Datum krupobití nelze ověřit.

Rok: 1762
Zmiňují: Ondřej Lukavský ze Skuhrova¹²⁴
Popis: Nedostatek osiva způsobil drahotu obilí už na jaře (uvedeny ceny) a lidé byli nuceni hledat jiné možnosti obživy (mlynářský prach). Situaci ještě více zhoršila sucha, která zapříčinila i špatnou sklizeň letního obilí. Úroda ovoce byla na jaře s výjimkou třešní zničena housenkami. Nedostatek pícnin měl za následek podvýživu hospodářských zvířat a jejich neschopnost pracovat.
Srovnání: Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Datace souhlasí podle souvisejících válečných událostí, které autor uvádí.

¹²² SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 64.

¹²³ Tamtéž, s. 65.

¹²⁴ Tamtéž, s. 66.

Rok: 1763
Zmiňují: Anonym ze Solnice¹²⁵
Popis: Během velkého zimního mrazu mrzli dokonce i ptáci venku v přírodě.
Srovnání: Krátká zmínka v délce jedné věty pouze v jediném textu, nelze srovnat.
Dataci nelze ověřit.

Rok: 1767
Zmiňují: Anonym ze Solnice¹²⁶
Popis: Napadlo nebývale velké množství sněhu.
Srovnání: Krátká zmínka v délce jedné věty pouze v jediném textu, nelze srovnat.
Dataci nelze ověřit.

Rok: 1769
Zmiňují: Anonym ze Solnice¹²⁷, Jan Jánský z Opočna¹²⁸
Popis: Tuhé mrazy a velké množství sněhu, které se vrátily 22. 5., způsobily velké škody stromům. 5. 11. přišla prudká bouřka doprovázená silnou vichřicí a bleskovou povodní.
Srovnání: Události z 22. 5. zaznamenal pouze Anonym ze Solnice a z 5.11. pouze Jan Jánský - záznamy nelze navzájem srovnat.

¹²⁵ SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 10v.

¹²⁶ Tamtéž, fol. 10v.

¹²⁷ Tamtéž, fol. 10v-10r.

¹²⁸ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Jánského*, s. 185a.

- Rok:** 1770-72
- Zmiňují:** Anonym ze Solnice¹²⁹, Ondřej Lukavský ze Skuhrova¹³⁰
- Popis:** Špatná úroda zejména žita roku 1770 způsobila dramatický růst cen v roce 1771 (výjimečný pro celé 18. století autor jej označuje jako tzv. „dvanáctizlatovou drahotu“ - korec žita = 12 zl.). Úřední snahy o regulaci cen selhaly a tato drahota pokračovala až do roku 1772. Lidé se snažili najít alternativní zdroje potravy včetně těch nejméně vhodných (psi, kočky, mršiny). Následkem tohoto nedostatku přišlo velké množství rodin o prostředky a následoval hladomor a nespécifikované epidemie, které si vybraly velké množství obětí (30 mrtvých rodin v Solnici). Byl registrován velký nárůst kriminality ve snaze ukořistit alespoň nějaké jídlo.
- Srovnání:** Mezi oběma texty není žádný rozpor z hlediska obsahu. Oba autoři popisují události v zásadě podobně. Anonym ze Solnice postupuje ve svém vyprávění již od roku 1770 a dokumentuje vývoj cen obilí v roce 1771. K cenám roku 1772 poznamenává pouze, že nebyly o mnoho nižší. Naproti tomu Ondřej Lukavský o těchto událostech vypráví mimoděk v souvislosti s narozením syna jeho sousedů v roce 1772. Rovněž popisuje ceny ale ve stavu k roku 1772. Datace obou autorů je přesná.
-

- Rok:** 1782
- Zmiňují:** Jan Petr z Dobrušky¹³¹
- Popis:** Nedostatek krmiva pro dobytek způsobil vzrůst cen slámy (ceny uvedeny). Nouzově byly zkrmovány došky ze střech, ač tyto byly již shnilé.
- Srovnání:** Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Dataci nelze ověřit.
-

¹²⁹ SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 9r, 21v.

¹³⁰ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 67.

¹³¹ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 36.

Rok: 1785

Zmiňují: Anonym ze Solnice¹³², Bible rodiny Pitasovy z Bohdašína¹³³, Václav Křeček z Dobrušky¹³⁴

Popis: Tuhé mrazy od 11. 11. po dobu 4 týdnů. Dle mínění autora se jednalo o nejtěžší mrazy ve vzpomínkách tehdejších pamětníků. 26. 3. přišla velká vichřice, která poškodila velké množství domů.

Srovnání: Tuhou zimu zmiňuje pouze solnický Anonym. Její datace je s velkou pravděpodobností správná. Dle měření z pražského Klementina byly zimy 1785 a 1786 velmi studené. Vichřici a její následky popisují velmi podobně všichni tři výše uvedení autoři. Datum 26. 3. uvádí Anonym ze Solnice, autor přípisku do Bible uvádí pouze rok 1785, naproti tomu Václav Křeček uvádí s velkou pravděpodobností špatné datum i rok 5. 5. 1786.

Rok: 1786

Zmiňují: Anonym ze Solnice¹³⁵, Jan Jánský z Opočna¹³⁶

Popis: Od 24. 6. do 28. 9. bylo permanentně oblačno a přšelo s výjimkou šesti slunečných dnů. Obilí nedozrálo a práci při sklizních znemožňovaly rozbahněné cesty.

Srovnání: Oba autoři se překvapivě shodují v délce trvání deštivého období včetně přesných dat, ačkoliv není zřejmá vzájemná inspirace. Solnický anonym popisuje nesjízdnost veškerých cest, což je možná tvrzení podané s určitou nadsázkou. Neboť Jánský vypráví, jak zachraňoval o žních se sousedy svou slámu převozem na jiné místo, kde by mohla být lépe uložena. Jakékoliv dopravní komplikace nezmiňuje.

¹³² SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 11r.

¹³³ *Městské lidové kronikářství I*, s. 46.

¹³⁴ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 121.

¹³⁵ SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 11r.

¹³⁶ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Jánského*, s. 219.

Rok: 1794

Zmiňují: Jan Šronský (pokračovatel Ondřeje Lukavského) ze Skuhrova¹³⁷, Bible rodiny Pitasovy z Bohdašína¹³⁸

Popis: Zima byla sice velmi mírná, že lidé mohli od Vánoc až do 23.4. chodit i bez bot. Pak napadl sníh, který poničil již vzrostlé obilí a pole následně také poškodila velká povodeň. Na jaře pak neznámá nemoc či škůdce napadl větvičky švestek, které odkvetly, ale plody na nich neuzrály.

Srovnání: Datace se shoduje přesně včetně konkrétního dne. Zmínku o lidech chodících celou zimu na boso najdeme u obou autorů, nejde tedy pravděpodobně o nadsázku, neboť nic nenasvědčuje o tom, že by se autoři u sebe inspirovali. Autor přípisku do Bible se však z neznámých důvodů nezmiňuje o povodni. Zmínku o napadených švestkách najdeme pouze u Šronského.

Rok: 1798

Zmiňují: Jan Šronský (pokračovatel Ondřeje Lukavského) ze Skuhrova¹³⁹

Popis: 6.1. začaly velmi tuhé mrazy, které v kombinaci s přívaly sněhu a prudkým větrem zablokovaly lidi v domácnostech.

Srovnání: Zmínka pouze v jediném textu, nelze srovnat. Datace souhlasí s klementinskými měřeními teploty.

Rok: 1799

Zmiňují: Bible rodiny Pitasovy z Bohdašína¹⁴⁰, Václav Křeček z Dobrušky¹⁴¹

Popis: Zaregistrováno menší zemětřesení, jehož následkem spadlo několik komínů a vybavení v domácnostech.

Srovnání: Oba autoři se shodují na roku 1799 i popisu rozsahu události. Rozdílné je pouze datum (Bible 11.12. a Křeček 17.12.). Přesto se autoři naprosto přesně shodují v hodině události - ve 4 odpoledne.

¹³⁷ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 85.

¹³⁸ *Městské lidové kronikářství I*, s. 46-49.

¹³⁹ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 86.

¹⁴⁰ *Městské lidové kronikářství I*, s. 46.

¹⁴¹ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, str. 121.

II.2.2. Výpovědní hodnota kronik z Rychnovska

Nyní se pokusíme postupně odpovědět na tři otázky, jež jsme si položili na začátku této kapitoly.

Ve kterých případech je zjevná inspirace mladšího kronikáře v díle svého předchůdce při popisu stejných událostí? S jistotou toto lze dokázat pouze v případě kroniky Václava Křečka z Dobrušky, který se sám přiznává, že s kronikou staršího Jana Petra pracoval. V mnohých pasážích jej téměř doslovně cituje, jinde je pouze převeden někdy gramaticky poněkud těžkopádný text kroniky Jana Petra do uhlazenějšího jazyka. Na první pohled matoucím dojmem mohou působit pasáže, které Václav Křeček uvádí v první osobě jednotného čísla, ač se vztahují k dobám, kdy se ještě nenarodil. V opačném případě by to totiž znamenalo, že by se dožil více jak 150 let! Určitá podobnost některých záznamů solnického anonyma a Ondřeje Lukavského k velké krizi let 1770-1772, by mohla navádět k podobným závěrům i v případě těchto dvou kronik, nelze je ale přímo doložit ani vyvrátit.

Jak přesní byli kronikáři v dataci záznamů týkajících se přírodních pohrom? Preciznost kronikářů z Rychnovska je v tomto ohledu překvapivě dobrá, alespoň v těch případech, kde to lze ověřit. Při popisu zejména politických událostí v rámci celých českých zemí, či dokonce celé Evropy sice často v dataci chybují, což může být dáno i různě kvalitními podklady, na základě nichž tyto zprávy zpracovávaly (noviny, letáky, knihy...). V případě regionálních dějin se však mýlí jen výjimečně. U Bible rodiny Pitasovy z Bohdašína je to dáno velkou spontánností záznamů, které vznikaly dle jejich stylu evidentně velmi krátce po události. Částečně totéž by mohlo platit i v případě Jana Petra z Dobrušky. U ostatních autorů se ale dá předpokládat, že pracovali retrospektivně s větším časovým odstupem, neboť jejich záznamy jsou uspořádanější a snaží se dodržovat s drobnými odchylkami i nějakou strukturu. Lze tedy vyslovit hypotézu, že tito autoři se na samotné psaní kroniky nějakým způsobem připravovali. Mohli si například krátce po události dělat poznámky či zápisky do kalendáře, které zpracovali do svého díla teprve později. Určitou výjimkou v tomto ohledu je kronika Václava Křečka. Ačkoliv se jedná o nejrozsáhlejší a jazykově nejkvalitnější dílo z našeho výběru, informace o 18. století v něm obsažené zdaleka nedosahují stejných kvalit jako u ostatních autorů. Záměrem autora bylo zřejmě postihnout i starší doby před datem svého narození (1779) a tak vršil velké množství jakýchkoliv záznamů z různých zdrojů bez kritického nadhledu, který je běžný

například u sečtělého Ondřeje Lukavského. Kvantitou tak zastínil hodnověrnost svých informací a dopustil se mnohých chyb.

Jak velké rozpory panují mezi informacemi, jež nám kronikáři podávají? Záznamy o neúrodách a živelných pohromách jsou poměrně strohé. Na rozdíl od politických událostí v nich nefiguruje příliš mnoho jmen a cizích místních názvů. Díky tomu je také prostor pro omyly znatelně menší. Významnější obsahové rozpory jsme tedy prakticky nezaznamenali. Jediné výraznější odlišnosti bývají zpravidla v hodnotách cen zemědělských komodit, které se však mohly lišit místo od místa a také datem, ke kterému se přesně vztahovaly, neboť tyto ceny se měnily velmi rychle i v průběhu několika týdnů. U námi vybraného vzorku pramenů je také poměrně časté, že co jeden z autorů zmínil, to druhý vynechal, čímž se možnosti srovnávání také částečně zužují.

II.3. Pohromy a neštěstí v životě venkovana na Rychnovsku

V této kapitole se pokusíme objasnit, proč má význam sledovat kronikářské zápisky týkající se jevů na první pohled tak „banálních“, jakými jsou záznamy o úrodě, počasí a jiných přírodních živlech či úkazech. Většina dosavadního bádání se snažila soustředit na velká témata politických dějin, které kronikáři občasně reflektovali. Dále byly kroniky využívány jako argument či protiargument v otázce druhého nevolnictví. Velmi populární byly také výzkumy jazykové úrovně jednotlivých autorů. Často sledovaným jevem byly kulturní (zejména literární) zájmy jednotlivých kronikářů. Když se však na to podíváme očima venkovského člověka 18. století, zjistíme, že jsou to témata částečně okrajová a alespoň ve většině případů rozhodně ne každodenní. Není sporu o tom, že naše předky politika, dějiny, ale i vlastní jazyk a kultura zajímaly a že se jim nejspíš věnovali nejen na stránkách svých kronik. Tato témata však většinou nebyla pro obyčejné venkovany otázkou bytí či nebytí. Mohla být jejich koníčkem i vážným zájmem, kterému věnovali mnoho času i energie, ale velmi pravděpodobně nebyla tím, co by dnes a denně ohrožovalo jejich existenci. Tím byl na českém venkově v raném novověku především boj s přírodou a jejími živly. Právě lidové kroniky, pokud se s nimi pracuje v originálním „nezcenzurovaném“ znění, jsou toho velmi často více než výmluvným důkazem. Rozmary počasí a živelné pohromy jsou nejen nejfrekventovanějším, ale také nejvíce akcentovaným tématem, které kronikáři zmiňují. Proč tomu tak bylo, zkusíme objasnit v následujících řádcích.

II.3.1. Kvantifikace kronikářských záznamů o přírodních pohromách

Jak již bylo výše zmíněno, všední záznamy o úrodě, meteorologických jevech a živelných pohromách patří u starších kronik z 18. století k nejfrekventovanějšímu druhu záznamů, čímž se značně liší od pozdějších kronik, ve kterých se dostávají do popředí historická vyprávění i v celoevropském měřítku. Je tedy možné rozvrstvení témat v těchto dílech nějak vyčíslit? Určitým pokusem byla diplomová práce Ilony Svobodové,¹⁴² která si rovněž vymezila různé tematické okruhy a snažila se spočítat kolik slov věnuje autor jednotlivému tématu. Na základě těchto součtů pak určila, kolik procent z celkového počtu slov všech zmínek z let 1700-1800 zaujímají jednotlivá témata. Můžeme si to ukázat na příkladu Kroniky Václava Křečka z Dobrušky.¹⁴³

téma	počet zmínek	počet slov	% z celkového počtu slov (4 459 slov pro roky 1700 – 1800)
hospodářství	7	245	5,5%
<u>meteorologické jevy</u>	<u>13</u>	<u>563</u>	<u>12,6%</u>
náboženství	15	759	17%
válečné události	13	668	15%
vztahy k vrchnosti	4	1747	39,2%
trestné činy a tragická úmrtí	3	189	4,2%
dění v obci	2	116	2,6%
<u>hladomory, nemoci</u>	<u>2</u>	<u>77</u>	<u>1,7%</u>
ceny, daně a jiné dávky	3	97	2,2%

Podle tohoto výzkumu by se námi sledovaných témat dotýkalo 15 zmínek, tedy 16,3% z celé kroniky. To je ale číslo poněkud podezřelé, neboť pro sepsání předchozí kapitoly bylo využito daleko větší množství pasáží z Křečkovy kroniky. Proto jsem se pokusil o revizi těchto číselných údajů. Nejprve jsem sečetl všechna slova a došel k počtu 5 623 slov.¹⁴⁴ Tím je zřejmé,

¹⁴² Ilona SVOBODOVÁ, *Výpovědi lidových kronik na Podorlicku v 18. století*. Diplomová práce: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Praha 2007.

¹⁴³ Přehledné tabulky se součty slov vztažené k jednotlivým tématům: Tamtéž s. 29.

¹⁴⁴ Jako slovo počítám stejně jako I. Svobodová každou samostatnou hlásku nebo každou skupinu hlásek oddělených mezerou nebo interpunkcí. Nevyjímám ani předložky, spojky, částice či citoslovce.

že autorka nepracovala pravděpodobně s originálem¹⁴⁵, ale s edicí¹⁴⁶, která po několika kontrolních sečteních čítala 4 466 slov obsažených ve zmínkách z let 1700-1800 (Autorka uvádí 4 459 slov celkem, přestože součet počtu slov v následující tabulce je 4 461.). To lze považovat za drobnou chybu při součtu, vzhledem k náročnosti autorčina projektu celkem pochopitelnou a nepodstatnou. Při pokusu o revizi tohoto výzkumu jsem znova rozdělil jednotlivé zmínky do stejných kategorií jako v tabulce uvedené výše a sečetl počet slov náležejících k jednotlivým kategoriím. Dospěl jsem k následujícímu výsledku:

téma	počet zmínek	počet slov	% z celkového počtu slov (4 466 slov pro roky 1700 – 1800)
hospodářství	12	350	7,8%
<u>meteorologické jevy</u>	<u>27</u>	<u>1185</u>	<u>26,5%</u>
náboženství	8	459	10,3%
válečné události	19	512	11,5%
vztahy k vrchnosti	8	1229	27,5%
trestné činy a tragická úmrtí	3	189	4,2%
dění v obci	10	192	4,3%
<u>hladomory, nemoci</u>	<u>7</u>	<u>276</u>	<u>6,2%</u>
ceny, daně a jiné dávky	9	74	1,6%

¹⁴⁵ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie, díl I.,II.*

¹⁴⁶ *Městské lidové kronikářství 2*, s. 5-108.

V případě práce s originálním textem Křečkovy kroniky (bez zideologizovaných a účelových cenzurních zásahů editora) jsem dospěl k těmto výsledkům:

téma	počet zmínek	počet slov	% z celkového počtu slov (5 623 slov pro roky 1700 – 1800)
hospodářství	17	541	9,6%
<u>meteorologické jevy</u>	<u>41</u>	<u>1576</u>	<u>28%</u>
náboženství	9	482	8,6%
válečné události	21	561	10%
vztahy k vrchnosti	11	1301	23,1%
trestné činy a tragická úmrtí	3	189	3,4%
dění v obci	15	245	4,4%
<u>hladomory, nemoci</u>	<u>13</u>	<u>523</u>	<u>9,3%</u>
ceny, daně a jiné dávky	21	205	3,6%

Důvody proč se výsledky tak zásadně liší, jsou několikeré. Zaprvé za celkový počet zmínek považuje Ilona Svobodová počet úseků textu, z nichž každý je započat letopočtem a končí jako souvislý odstavec. Naproti tomu je nutné si uvědomit, že v rámci takto pojaté zmínky se může vyskytnout několik různých témat. Uvedme si kratší ukázkou:

„Roku 1792, dne 2. března umřel nejmilostivější a nejjasnější císař pán Leopold II. rakouský dvůr, král český a král uherský. Zde v Dobrušce dne 9., 10., 11. března byly držané slavné Relikvie konání a všechny cechovní lucerny stály u oltáře a potom po mši svaté zas (s) lucernama šli k márám a byl slavněj funus držanej u přítomnosti všeho měšťanstva, který se (v) chrámu Páně ten čas vynacházeli. A toho roku bylo krásné a velké boží požehnání, že v roce minulým, tj. roku 1791 proti tomu roku 1792 dvakrát tolik Pán Bůh požehnal. A k tomu byly krásný žně, pohodlný, že skoro všechny lidé dobře a suché sklídili. Když se selo dne 6 dubna a 12. dubna, v tom čase platilo obilí jako žito 4 zl. 30 kr., pšenice 6 zl., ječmen 4 zl. 15 kr., oves 3 zl. 15 kr., vika 6 zl., hrách 9 zl., čočka 13 zl. a to vše dycky koštovalo 1 korec, a ten korec je 4 věrtele...“¹⁴⁷

Jak si lze v ukázce všimnout, kronikář zmiňuje jedním dechem událost celozemského významu, popisuje záležitosti dobrušské církve, věnuje se úrodě i počasí při žních, které

¹⁴⁷ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 105.

zakončuje podrobným výčtem cen. Takto bychom mohli tuto „zmínku“ zařadit až do pěti kategorií zároveň. Takováto ukázka byla vybrána více méně namátkově, podobných „zmínek“ lze najít v Křečkově kronice velké množství. U jiných, zpravidla méně vzdělaných či sečtělých, kronikářů je pak systematickosti jednotlivých záznamů ještě horší a popis různých záležitostí na přeskáčku je ještě běžnější záležitostí. Ovšem i v případě, že si text rozdělíme na menší úseky několika vět, dostáváme se velmi často do rozpaků, do jaké kategorie bychom měli zařadit určitou zmínku. Opět si pomůžeme příkladem:

„Léta páně 1756 dne 3. marti v městě Královém Hradci velká věž svatého Klimenta se třásla a hejbala, a žádný nevěděl, co to hejbání mělo znamenat, kdežto potom na léto nastala vojna a Pán Bůh tak chtěl, že mnoho lidí skrz tu vojnu jest zahynulo.“¹⁴⁸

Danou ukázkou bychom mohli klasifikovat jako zprávu o zemětřesení v Hradci Králové tedy pod kategorií přírodních pohrom (kategorie „meteorologické jevy“ je příliš úzce vymezená, neboť nezahrnuje další projevy přírody.). Také bychom mohli tuto zmínku hodnotit jako informaci o začátku války (kategorie „válečné události“) a v širším slova smyslu vypovídá i o náboženských a filozofických představách tehdejších venkovanů (kategorie „náboženství“). Abychom však mohli jednotlivá témata kvantifikovat procentuálně, musíme zvolit pouze jednu kategorii. Tak se dopustíme nepřijatelně velkého zjednodušení a zobecnění, jehož výsledkem může být poměrně černobílý obraz, který zdaleka neodpovídá skutečnosti. A nejen proto se mohou výsledky součtů jednotlivých kategorií tak výrazně lišit. Je pravděpodobné, že dva badatelé, byť by postupovali na základě naprosto stejných kritérií, by dospěli k různým číslům. Právě možnost různé interpretace jednotlivých zmínek, dává velký prostor lidské subjektivitě, čímž výpovědní hodnotu takto provedeného výzkumu ve velké míře snižuje.

Čtenář lidové kroniky má pocit, že venkovský kronikář se záležitostí úrody, neúrody a počasí věnuje neustále v průběhu celého textu. Zcela běžně těmito zmínkami prokládá i pasáže o válečném tažení, narození či úmrtí panovníka nebo stavbě místního kostela. Například hovoří-li o cenách, pak tyto mají téměř úměrný vztah ke kvalitě úrody. Když přemýšlí o zvelebení svého hospodářství, velmi často má na mysli překážky, které mu příroda může postavit do cesty. Zkrátka informací, ať těch více zjevných, či spíše čitelných mezi řádky, najdeme v textu lidové kroniky tak velké množství, že je můžeme jen těžko postihnout nějakým číslem. Totéž by jistě platilo při výzkumu jakéhokoliv jiného tématu, neboť jakákoliv skutečnost, kterou autor v textu popisuje, nemusí být vždy a ani nebývá černobílá a

¹⁴⁸ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 57.

jednoznačná. Každá zmínka se může vztahovat k více jiným souvislostem. Proto se budeme muset smířit se závěrem, že námi sledované téma přírodních jevů a jejich důsledků, je v lidových kronikách jedním z těch velmi frekventovaných až nejfrekventovanějších, byť nejsme schopni toto tvrzení přesně kvantifikovat. Z tohoto důvodu nemá smysl se o totéž znovu pokoušet i u ostatních kronik.

II.3.2. Souvislost frekvence určitého tématu a jeho důležitosti pro člověka českého raného novověku

Proč tedy lidoví kronikáři popsali tolik stran naprosto „banálními“ zmínkami o tak „všedních“ věcech, jako je počasí, ceny obilí, stav úrody atd.? Je možné se domnívat, že právě proto, že tyto problémy nebyly v očích obyčejných lidí z českého venkova tak všedními a banálními. Jejich frekvence v textech kronik 18. století naopak naznačuje, že tyto záležitosti měly výjimečnou důležitost. Protiargument by sice mohl znít, že velké množství textu ještě nemusí nutně znamenat, že kronikář se v něm věnuje důležitým tématům, ale takové tvrzení by příliš neodpovídalo dobové životní realitě těchto autorů. Evropan 21. století je mnohdy zvyklý podávat svému okolí velkou část informací v písemné podobě. Snadná dostupnost moderních komunikačních prostředků širokým vrstvám obyvatelstva umožňuje sdílet zprávy bez ohledu na to, zda jsou důležité či nikoliv. Naproti tomu člověk v raném novověku tyto možnosti samozřejmě neměl. Se svými blízkými se převážně stýkal osobně a ve většině povolání hrála prvořadou roli fyzická práce. Pokud zemědělec či řemeslník uměl psát, využil tuto svou schopnost především k vedení inventářů a účtů. Více prakticky psát nemusel. Společnost a její zvyklosti ho k tomu žádným způsobem nenutily ani nevybízely. Pokud chtěl přece jen písemně zaznamenat něco navíc, něco co bylo nad běžný rámec životního standardu jeho sociální vrstvy, musel k tomu cítit pravděpodobně dobrý důvod. Podobné to bylo i v případě úřednických profesí, pro něž bylo primárním úkolem pořizování strohých úředních záznamů, jejichž formulace nám sice dnes mohou připadat poněkud košaté, z hlediska dobové úřední praxe ne však zbytečné. Také je nutné podotknout, že psací materiál byl v 18. století sice již vyráběn částečně manufakturně, stále se však jednalo o ruční a tedy drahou práci. Proto minimálně mimo okruh elit tehdejší společnosti, bylo zapotřebí psaným slovem šetřit pro podstatné záležitosti. A nejen to. Bylo to dokonce dobrým zvykem, který se nám velmi dobře odráží v dodnes používaných příslovích „*Co je psáno, to je dáno.*“ nebo například „*Je to psáno černé na bílém.*“ Psané slovo mělo určitou vážnost a důležitost a nemohlo být tedy zneužito k „tlachání“ o čemkoliv.¹⁴⁹ Ostatně sami kronikáři nás přesvědčují hned na několika místech svých kronik, že to, co nám chtějí sdělit je natolik důležitou věcí, aby „*nyní položeno a pro budoucí památku*

¹⁴⁹ Z literatury k významu gramotnosti a psaní na venkově např.: Václav BŮŽEK a kol., *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007. s. 166-189, 355-377; Václav BŮŽEK, *Společnost českých zemí v raném novověku*. Praha 2010. s. 436-445. Všeobecně v souvislosti s tereziánskou školskou reformou také Pavel BĚLINA a kol., *Velké dějiny zemí Koruny české 1740-1792* (Sv. 10). Praha-Litomyšl 2001. s. 259-263.

*zaznamenáno se vynacházeti bude.*¹⁵⁰ Kupříkladu kronika Jana Petra je podle slov jejího autora kniha, „*v nížto se některá pamětnosti náležitá a důstojná vynacházejí, která se jak při počestném cechu ševcovském města Dobrušky, tak i jinde zběhly.*“¹⁵¹

Právě proto je možné se oprávněně domnívat, že pokud kronikář věnoval více vzácného, drahého, a snad určitou nadsázkou lze říci, i posvátného prostoru na papíře nějakému tématu, činil tak pravděpodobně proto, že jej považoval za velmi důležitý. Je zřejmé, že čím častěji se autor určitou problematikou zabýval, tím více jej pociťoval jako věc zásadního významu. Proto bychom se měli zamyslet, proč člověk českého raného novověku tak často psal o úrodě či neúrodě a přírodních katastrofách? Čím pro něj byla tato témata tak podstatná? To bude předmětem následující kapitoly.

¹⁵⁰ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 8.

¹⁵¹ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 1.

II.3.3. Získávání obživy

Hlad, bída či nedostatek potravin jsou pro Středoevropana 21. století jen špatně představitelnými pojmy. V souvislosti s vyspělými státy se hovoří o nadbytku potravin, který často hraničí s velmi nerozumným plýtváním. V České republice pracuje v zemědělství pouhých 141 000 obyvatel, což činí zhruba 2,9% z celkové populace 10 234 000 lidí evidovaných k roku 2005.¹⁵² V přepočtu tedy jeden obyvatel pracující v zemědělství uživí zhruba 72 lidí pracujících v průmyslu a službách. To vše je možné díky mechanizaci a chemizaci zemědělství, průmyslové velkovýrobě potravin a také zahraničnímu dovozu. Tyto možnosti však neměl k dispozici člověk 18. století. Od středověku uplatňovaný (v praxi ne vždy důsledně) trojpolní hospodářský systém umožňoval při dobré úrodě sklídit třikrát (výjimečně pětkrát) více, než bylo zaseto. Naproti tomu dnes jsou běžné šestnáctinásobné a vyšší výnosy. Odhaduje se tedy, že v 18. století pracovalo mimo zemědělství pouze 20% obyvatel tedy asi 834 000 z celkového počtu obyvatel českých zemí 4 172 000 ve stavu k roku 1770. To tedy znamená, že jednoho nezemědělce museli živit zhruba čtyři zemědělci, aby populace nevymřela.¹⁵³

Vezmeme-li však v teoretické rovině v úvahu, že z celkové obdělávané plochy 2 132 000 ha¹⁵⁴ by správně podle pravidel trojpolního hospodářství měla třetina ležet ladem, aby si půda odpočinula, bylo možné obdělat zhruba 1 421 333 ha půdy. Podle výzkumu Josefa Křivky na Roudnickém panství zaujímaly obiloviny využívané pro výživu lidí zhruba 81% z celkové obdělávané plochy.¹⁵⁵ Zkusíme-li toto číslo opět čistě teoreticky vztáhnout na celé území českých zemí, zjistíme, že pro obživu bylo k dispozici 1 151 280 ha půdy. Jestliže byla úroda dobrá (poměr zaseto : sklizeno byl minimálně 1 : 3), pak se odhaduje, že jeden hektar půdy mohl uživit zhruba 2,5 člověka.¹⁵⁶ Tedy s využitím 1 151 280 ha bylo možno teoreticky uživit 2 878 200 lidí, což činí zhruba 69% obyvatel českých zemí ve stavu z roku 1770. Tento výsledek je samozřejmě velmi zkreslující a příliš zobecňující. Byl spočítán pouze v rovině

¹⁵² 3. 2 Zaměstnanost | ČSÚ. Český statistický úřad | ČSÚ [online]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/13-2108-06-v_letech_2000_az_2005-3_2_zamestnanost

¹⁵³ Všeobecné informace a demografické údaje: Pavel BĚLINA, *Velké dějiny zemí Koruny české 1740-1792* (Sv. 10), Praha-Litomyšl 2001. s. 327-333; podrobněji Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 42-75; Eliška ČÁŇOVÁ, *Studium historické rodiny*, in: Demografie č.34, 1992, s. 131-136.

¹⁵⁴ Antonín KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v českých zemích, díl 1: Od 10. století do roku 1900*, Praha 1994, s. 67, Magdalena BERANOVÁ, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010. s. 259.

¹⁵⁵ Josef KŘIVKA, *Rostlinná výroba poddanských hospodářství na Roudnickém panství v 18. století*. in: Vědecké práce zemědělského muzea. č. 21, 1981, s. 135-159.

¹⁵⁶ P. BĚLINA, *Velké dějiny*, s. 331-332.

teoretických odhadů a opomíjí tudíž spoustu faktorů, daných dobovou realitou. Pojdme si je uvést.

Faktory ukazující na přílišnou nadhodnocenost teoretického výpočtu:

- Výpočet je spočítán na základě předpokladu dobré, nikoliv průměrné, či dokonce špatné úrody.
- Předpokládá stejné podmínky ve všech oblastech Čech. Opomíjí fakt, že polabské panství Roudnice patřilo k těm nejvýnosnějším z hlediska bonity půdy. Výnosnost půdy v podhorských oblastech byla výrazně horší, zejména v případě obilovin.
- Počítá se s tím, že byla včas sklizena veškerá úroda. Ovšem v 18. století při absenci jakékoliv mechanizace, šly polní práce v průběhu sklizně velmi pomalu - jednalo se o ruční práci. Bylo proto potřebné, aby práci vykonával dostatečný počet lidí. Pracovní síla však bývala velmi často nedostatečná především kvůli válečným konfliktům 18. století, ve kterých bojovaly velké stálé armády, doplňované největší měrou právě na venkově.
- Není vzato do úvahy, že na části panství ještě v průběhu 18. století nebyla převedena robotna na peněžní dávky. Část polností byla tedy obdělávána robotníky, kteří oproti námezdním dělníkům vykazovali zpravidla výrazně menší produktivitu práce.

Faktory ukazující na přílišnou podhodnocenost teoretického výpočtu:

- Výpočet je spočítán pouze na základě pěstování obilovin. Nepočítá s využitím dalších plodin, např. luštěnin a v 18. století se rozvíjejícího bramborářství.
- Nejsou zohledněny možnosti živočišné výroby a rybolovu, který byl zvláště v některých oblastech Čech a Moravy velmi výnosný.
- Nepočítá s různými více či méně legálními samozásobitelskými praktikami obyvatelstva (domácí zahrady, chov domácího zvířectva, pytláctví,...).
- Trojpolní systém nebyl téměř nikde dodržován důsledně. Ve snaze sklidit co nejvíce ležela ladem (tzv. úhor) jen menší část polí, která mnohdy zdaleka nedosahovala požadované třetiny veškeré orné půdy. V horských oblastech byl často úhor vynechán zcela. Tím se sice půda více vyčerpávala a snižovala se výnosnost, která však byla nahrazena větším množstvím obilí sklizeného z větší oseté plochy.
- V 18. století, zejména v jeho druhé polovině, se začínají postupně praktikovat nové zemědělské postupy a technologie zvyšující výnosnost hospodaření.

Zamyslíme-li se nad jednotlivými kritérii, musíme dojít k závěru, že jakákoliv snaha o kvantifikaci výrobních možností zemědělství v českých zemích, bude vždy jen velmi hrubým odhadem. Na základě tohoto pokusu si však můžeme dovolit konstatování, že získávání obživy bylo ještě v 18. století velmi tvrdou a náročnou prací i za podmínek, kdy příroda a počasí přály

úrodě. Za štěstí se mohlo považovat, když byl potravin dostatek. O nadbytku se v tehdejší době prakticky hovořit nedalo. Plýtvat jídlem si mohla dovolit jen malá část elit tehdejší společnosti, jejichž vznešené a velkolepé hostiny by mohly být arcipříkladem takového zbytečného přepychu. Avšak ani tak nešlo o plýtvání v dnešním slova smyslu, kdy jsou nesnědené potraviny vyhazovány. Většinou to, co nesnědlo panstvo, spořádalo početné služebnictvo. Odraz této praxe nalezneme v mnoha šlechtických stolovacích řádech, kde je na to přímo pamatováno. Recyklace potravin byla běžná i v obyčejných domácnostech. Hospodyně dřívějších dob byly přímo mistrýněmi v přepracování zbytků jednoho jídla pro výrobu jídla jiného. Mnohá dodnes známá národní jídla jako kupříkladu německý *Eintopf*, polský či litevský *Bigos*, ukrajinský *Boršč* nebo česká *Bramboračka* mohou sloužit jako ukázkový příklad této praxe vaření typu „*co dům dal*.“ Jedly se i části potravin, které dnes již běžně nekonzumujeme (např. hrachové lusky). Také paleta jedlých hub, které tehdejší lidé běžně sbírali, byla daleko širší než dnes. I těžko stravitelné části potravy (například slupky, pecky, semínka,...) našly v domácnosti využití jako krmivo pro domácí zvířectvo či pro výrobu různých předmětů či ozdob. Jednoduše řečeno, hospodaření s potravinami bylo v raném novověku prakticky bezodpadní. Není divu, potraviny nebyly oproti dnešku jen vzácnější, ale také dražší.¹⁵⁷

Anonymní kronikář ze Solnice nás informuje, že před příchodem velké drahoty v roce 1771: „...štvrtně bylo mouky za 6 kr., štvrtně halšpánový za 6 kr., štvrtně krup za 6 kr., štvrtně hrachu za 6 kr., štvrtně jahel za 8 kr.“¹⁵⁸ (Nejedná se zde o „čtvrtně“ ve smyslu čtvrtiny hektolitrů, ale objemovou jednotku „čtvrť“ určenou k měření množství obilí, tedy ¼ věrtele, tj. přibližně 6 litrů, což zhruba odpovídá 3 kg mouky.) Zkusme si tedy představit, co si mohl koupit prostý řemeslnický tovaryš za 7 krejcarů, které byl schopen vydělat za týden:¹⁵⁹

- 3,5 kg mouky
- 875 g masa
- 21 vajec
- 1 slepice
- 2 celá kuřata

¹⁵⁷ Massimo MONTANARI, *Hlad a hojnost: Dějiny stravování v Evropě*, Praha 2003 s. 98-127; Paul H. FREEDMAN, ed. *Jídlo: dějiny chuti*. Praha 2008; Magdalena BERANOVÁ, *Jídlo a Pítí za Rudolfa II.* Praha 1997.; Václav BŮŽEK a kol., *Věk urozených*, Praha-Litomyšl 2002. s. 243-256; pro venkov 18. století mohou být stále ještě relevantní i závěry této práce k 19. století: Pavel NOVÁK a kol. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha Praha, 2007. s. 309-314.

¹⁵⁸ SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 9r.

¹⁵⁹ Přehled dobových cenových relací včetně tabulek pro přepočítání měř a vah: Magdalena BERANOVÁ, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010, s. 424-425.

Není to mnoho. I když bychom se pokusili využít těch 7 krejcarů sebelépe, na uživení se v průběhu jednoho týdne by to nestačilo. Proto byli tehdejší lidé odkázáni ve velké míře na systém výměny různých komodit či protisluzeb. Chudí (tovaryši, čeledíni, děvečky,...) si většinou nemohli dovolit jídlo kupovat za peníze, proto bývali živeni u společného stolu s jejich zaměstnavatelem (sedlákem, řemeslnickým mistrem,...) a předpokládalo se, že za to kromě svých pracovních povinností vypomůžou i v domácnosti. Ani bohatší měšťané (kupci i řemeslníci) si mnohdy nemohli dovolit veškeré jídlo kupovat. Proto velká část z nich vlastnila nějaké polnosti v blízkosti jejich města, na nichž hospodařila společně se svým domácím personálem. Díky tomu byly tyto rodinné živnosti částečně soběstačné a potraviny musely kupovat jen v případě potřeby. Také mnozí řemeslničtí námezdní dělníci využívali zvýšené poptávky po pracovní síle v době žní a přivydělávali si u bohatších sedláků či na šlechtických velkostatkách. Díky tomu lze v zásadě říci, že na českém venkově včetně poddanských měst bylo jen velmi málo lidí, kteří by nebyli nějakým způsobem přímo zainteresováni na práci v zemědělství. Průběh polních prací a výsledky sklizně se tak bezprostředně týkaly téměř každého. A stejně tak se každý z těchto obyčejných lidí musel obávat, pokud se příroda pokoušela jeho boj o obživu nějakým způsobem mařit. V případě neúrody už nešlo jen o snížení životního komfortu, ale často také o přežití. V tomto světle tedy není tolik překvapující, že i lidoví kronikáři tento problém na stránkách svých kronik tak často reflektují.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Václav BŮŽEK a kol., *Člověk*, s. 166-189; Václav BŮŽEK, *Společnost*, s. 140-151, 366-375, 414-425, 454-456.

II.3.4. Neúroda

Jestliže se za dobrý výsledek úrody v trojpolním systému hospodaření v českých podmínkách považovala výnosnost 1 : 3 (zaseto : sklizeno), pak se průměrná hodnota pohybovala zhruba okolo 1:2.¹⁶¹ To už ovšem znamenalo o třetinu méně obilí celkem. A odečteme-li od původního stavu (v době dobré úrody) ještě jednu třetinu, kterou je potřeba uložit do sýpky pro osev v další sezóně, pak nám vychází, že v případě průměrné sklizně bylo o polovinu méně obilí určeného ke spotřebě. O to dramatictější situace mohla nastat v případě, že úroda byla podprůměrná, či dokonce špatná. Hospodáři i vrchnost se samozřejmě těmto výkyvům snažili předcházet tím, že v úrodných letech vytvářeli zásoby. Svědectví nám o tom podává například Jan Petr z Dobrušky:

„Léta páně 1727... ..Tenkrát jistý p. hrabě Schinnfeld u Chrudimě statky maje, ten tak dlouho obilí zachoval, když se slyšet dal, aby od 1. máje až do žní každý den po 900 korců prodal, že nevyprodá. Ten také i mnoha měšťům i vesnicím půjčil na kolik mil na čas za peníze vysázený, jak prodával. Oves platil jeden korec po 2 zl. 36 kr.“¹⁶²

Pokud ale neúroda trvala déle (často i několik let), zásoby v sýpkách se začaly tenčit. První praktický důsledek této krizové situace, který obyvatelstvo pocítilo, byl velmi rychlý růst cen. Uveďme si drobný příklad z let 1770 a 1771. Údaje o počátečních cenách z roku 1770 pro Rychnovsko sice chybí, ale určitým způsobem nám může pomoci ilustrovat situaci kronikář Václav Hodek z vesnice Vepřek ležící poblíž Kralup nad Vltavou:

„Roku 1770... ..Ležel sních celých 14 dní, takže ozimní obilí, zvláště žito, vyležel a strávil. Pak na to následovala drahota, že od 2 zl. až na 10 zl. a místem i na 12 zl. žito vystoupilo.“¹⁶³

Slova kronikáře Hodka pak ve vrcholné fázi drahoty roku 1771 doplňuje nám již dříve představený anonym ze Solnice na Rychnovsku:

„1770 V celý český zemi žita vyhynuly a tak z toho následovala drahota. Ještě sice 1. dubna v Rychnově o trhu dávali pšenici za 5 zl., žito též tak, a hned potom přišla králouská taxa, aby se pšenice prodávala za 4 rejský a žito též tak, a to poručení trvalo

¹⁶¹ M. BERANOVÁ, *Dějiny zemědělství*, s. 231-232.; prakticky stejné hodnoty uvádí i P. BĚLINA, *Velké dějiny*, s. 331-332.

¹⁶² SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 3-4.

¹⁶³ In: O. NAHODIL - A. ROBEK, *České lidové kronikářství*, s. 40.

*14 dní, a v tom čase vyšly z majestátu komise, po sousedských špejchařích a všecko zapovídali. A sousedi se báli, že jim to poberou, nočním časem mimo své potřeby do Slízka prodali, z nedorozumění té komisi, že nevysvětlili v čem to pozůstává, a tak po 14 dnech začalo přiskakovat a přišla pšenice za 14 zl. a žito 12 zl. Tak ta dražota trvala až do žní, v tom čase práva všechny klesaly. Kdo v čem handloval, co zač chtěl, za to prodal.*¹⁶⁴

Většina obyvatelstva, která si nemohla dovolit ani za normální situace, kdy byly ceny relativně mírné, veškeré potraviny kupovat, se nyní dostala do velmi kritické situace. Zásahy státní správy i vrchnostenských úřadů se většinou míjely účinkem. Při několikanásobném vzrůstu cen (v případě kritických let 1770 a 1771 dokonce šestinásobném) přišli lidé velice rychle o své úspory, případně i jiný majetek, který byli nuceni odprodat.¹⁶⁵

*„...a tak všichni nouzi měli, i ti, kteří měli foroty, i těm se nedostalo, neb se domnívali, že po žních bude laciněj, a ono to chytilo, nebo roku 1772, málo laciněj bylo, a tak z tý přílišný dražoty lidé větším dílem na mizinu přišli, že žádněj jeden druhýmu pomoct nemoh.*¹⁶⁶

Když byly všechny rezervy vyčerpány, přišel zpravidla už jen hlad. Čím méně majetní lidé byli, tím rychleji se dostali do problémů. Spolehnout se mohli maximálně na dobročinnost těch nejbohatších či vrchnosti. Příklad opět z roku 1727 nám podává dobrušský švec Jan Petr:

*„...toho roku pan hrabě Colorado, toho času Rudolf, začal pánem býti, půjčil 7 000 korun poddaným mimo co na chléb. Pomalu každý měsíc se museli sedláci ohlašovat, aneb raděj se sami ohlašovali, tu každému po též 2 i 3 věrtele na chléb půjčili. Při sklizení sen panských po 6 kr. denně p. hrabě sekáčům platit poručil, ihned na lukách peníze brali.*¹⁶⁷

Soucit a pomoc v nouzi však nebyla vždy běžnou záležitostí. Zvláště v případě vlekřejších neúrod se i ti dobře zásobení začínali obávat, aby měli sami dost. Nedostatek potravy

¹⁶⁴ SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 9r.

¹⁶⁵ Drastické výkyvy cen potravin v 18. stol. potvrzuje i například výzkum Petra Vorla na Pardubicku: Petr VOREL, *Ceny obilí na trhu v Pardubicích v letech 1729 a 1730*, in: Východočeský sborník historický, č.8, Pardubice 1999. s.87. Další literatura k vývoji cen - například: Josef PETRÁŇ (ed.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života od 16. do poloviny 19. století I–II*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1/1971, 3/1977; Josef PETRÁŇ, *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách v 18. a počátkem 19. století*, in. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 3/1977, s. 9–49; Josef PETRÁŇ – Milena Borská-Urbánková, *Obilní trhy a ceny obilí v Čechách v 18. století*, in.: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 3/1977 s. 109–138.

¹⁶⁶ SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 9r.

¹⁶⁷ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 7.

zejména jejích určitých složek a podvýživa vedly k celkovému oslabení lidského organismu. Případ, který popisuje Jan Petr, dopadl ještě dobře.

„Kdežto jeden muž z Pžepych pět dní nejedl chleba (a) jens těma slívkama živ byl a šel z Opočen prosit chleba, kdežto nic, že mladý byl, nedostal. Pak domů když šel, proti Dobříkouce mdlobou se převrhl a přes tři hodiny jako mrtvý ležel a potom ledva domů se dostal.“¹⁶⁸

Lidské tělo bylo takovýmto strádáním zcela vyčerpáno. Oslabená imunita v kombinaci s primitivní hygienou a nedostatečnou lékařskou péčí byla ideálním semenišťem různých chorob.¹⁶⁹ Nepřispěly k tomu ani případy, kdy se lidé snažili najít si náhradu běžné stravy. Někdy byly konzumovány jen málo kvalitní produkty, které sice tělo oslabovaly, ale nebyly přímo nebezpečné.

„A následoval hlad hrozný, lidé kupovali z pivovaru mláto a otruby a to sušili a z toho chléb pekli. Též lebedu jedli a z toho zeslábli. Když chléb okusil, ještě víc zemdlel.“¹⁷⁰

Mlynářský prach, který je odpadním zbytkem po semletí obilných zrn na mouku byl dokonce běžně prodávaným zbožím, jehož cena nebyla o mnoho nižší než cena běžné mouky.

„...štvrtně (¼ věřtele) mouky za 15 kr.,... ..věřtel mlynářského prachu za 46 kr.“¹⁷¹

Lidé se sháněli i po potravinách pro lidské tělo nevhodných. Velmi časté byly i případy požívání mršin a to i přes to, že dotýkání se uhynulých těl zvířat bylo vyhrazeno pouze tzv. profesím sníženým na cti - katům a rasům. Kdokoliv, kdo byl viděn, jak se zdechliny byť jen na okamžik dotkl, mohl velmi snadno přijít o dobrou pověst. Ztráta cti pak pro dotyčného mohla mít velmi nepříjemné následky. Řemeslník mohl přijít o své zákazníky, protože nikdo nechtěl obchodovat s nečestným člověkem. Nádeník mohl být propuštěn ze zaměstnávání, neboť jeho přítomnost poškozovala zaměstnavatele. Člověku, který přišel o svou čest, bylo mnohdy zapovězeno navštěvovat určitá veřejná místa - např. krčmy. To jen dokresluje, jak velká nouze v časech hladomorů a neúrody panovala, když byli lidé ochotni toto vše riskovat.¹⁷²

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 7-8.

¹⁶⁹ Z literatury k problému hladovění populace např.: M. MONTANARI, *Hlad a hojnost*, s. 128-131, 143-150; John R. BUTTERLY - Jack SHEPHERD, *Hunger: the biology and politics of starvation*. Hanover 2010, s. 55-178; kapitola o strachu ze smrti hladem: J. DELUMEAU, *Strach na západě I.*, s. 200-204.

¹⁷⁰ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 8.

¹⁷¹ Tedy 1 věřtel mouky za 60 kr. oproti věřteli mlynářského prachu za 46 kr. Cit. dle SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 9v.

¹⁷² Richard van DÜLMEN, *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha 2003. s. 41-60.

„Toho času lidé jedli trávu i z kobyliškých mrch maso, zcíplý ovce.“¹⁷³

Není tedy divu, že při takovéto výživě i v „osvíceném“ 18. století byli kronikáři svědky nejen hladomoru, ale také různých epidemií.

„Tu teprve byla bída, lidé přinuceni jíst psy a kočky maso, a tu pouštěli nemoci a mnoho lidu pomřelo, jakož u nás skoro 30 familií pomřelo.“¹⁷⁴

Na rozdíl od středověku se ale už nesetkáváme s případy kanibalismu. To však neznamená, že by takováto situace nebyla opravdovou zkouškou lidských charakterů. Nepravostí se nedopouštěly jen kriminální živly - lidé stojící na okraji společnosti. I mnozí jinak poslušní poddaní se nechali svést na scestí hnání chamtivostí ale zároveň i strachem o svou existenci. Drobné nepokoje byly na denním pořádku.

„Krev telecí i hovězí při porážení dobytka s pucláky, hrnci a s konvema, až mnohdykrát s hroznou vádou mezi sebe, že jeden víc než druhý dostal, mocí skrz co byli přinuceni řezníci je s tou krví dělit.“¹⁷⁵

Běžně ale také docházelo i k závažnějším deliktům.

„Krádeže hrozný se každýho dne dály, zloději na špejchary se dobejvali, a kdo měl obilí, pobrali. Kdo napek chleba, pod stavení na noc se podkopali a pobrali. Čehož nás Pán Bůh víc nedopouštěj dočekati.“¹⁷⁶

Každý z obyvatel Rychnovska zažil několik období neúrody a drahoty. Ty největší minimálně jednou v každé generaci. Do skončení sedmileté války roku 1763 je však velmi těžké konstatovat, kolik lidí zemřelo následkem hladu a nemocí a kolik padlo při válečných akcích. Mezi 1740 lety 1763 byly Čechy velmi často bojištěm - stačí si připomenout jednotlivá tažení války o rakouské dědictví (1740-1748) a sedmileté války (1756-1763). To však neplatí o letech 1700 až 1740, kdy na české území nevkročila noha nepřítele. Nicméně musíme vzít v úvahu, že i v tomto období se rakouští Habsburkové angažovali ve všech velkých evropských konfliktech a z českých zemí verbovali tolik potřebný lidský materiál.

O poznání lepší možnosti bádání máme u hladomoru v letech 1771 až 1772, kdy panoval alespoň v habsburské monarchii relativní klid zbraní. Odhaduje se, že při této pohromě zemřelo

¹⁷³ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 67.

¹⁷⁴ SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, s. 9v.

¹⁷⁵ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 3.

¹⁷⁶ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 67.

kolem 400 000 lidí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku pak kolem 80 000. Z celkového počtu 4 172 000 obyvatel evidovaných roku 1770 je to 11%, tedy zhruba každý desátý obyvatel českého království. Je tedy pravděpodobné, že téměř každý z tehdejších venkovanů, naše kronikáře nevyjímaje, následkem tohoto hladomoru ztratil někoho ze své rodiny. Taková byla realita „hubených“ let.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 42-75; P. BĚLINA, *Velké dějiny*, s. 327-330.

II.3.5. Příčiny špatné úrody

Asi nejčastější příčinou všech neúrod v dřívějších dobách byla zima. Raný novověk se částečně kryje s obdobím, které historici klimatu nazývají „malou dobou ledovou“, která je jednou z dílčích částí klimatických cyklů naší planety. Jakkoliv jsou vědecké debaty na toto téma stále nejednotné, zvláště v souvislosti s otázkou globálního oteplování, je nepochybné, že po teplém vrcholném středověku přicházelo ochlazení, které odeznělo postupně až v průběhu 19. století. Jeden z vrcholů tohoto chladného období se pak nachází zhruba někde kolem roku 1740, kdy v Evropě udeřily velmi tuhé mrazy. O nich se zmiňuje i kronikář Václav Křeček z Dobrušky:

„Roku 1740, dne 1. octobr zima veliká byla, kdež všechny vody zamrzly, též v našem městě Dobrušce, a vodami kolikrát se dělit museli a na potoku až do dna vymrzla. Nebo v tom čase o mletí veliká nouze jest byla, že museli chléb jenom ze samého šrotu jísti. A trvala ta nouze až do 13. marci. Když jsem jmenovitě na sv. Filipa a Jakuba šel mezi šatlavou a obecním domem, kde vstává pan půlmistr pan Anton Švarz, tam se našel led, kterej měl ¼ lokte tlustej jest byl.“¹⁷⁸

Pokles průměrných teplot v řádech desetin stupně nelze přesně rekonstruovat vzhledem k absenci soustavných měření denních teplot, které se v 18. století teprve rozbíhaly a pro starší období chybí vůbec. Jejich určení zůstává tedy spíše předmětem klimatologického výzkumu založeného na archeologii a zkoumání přírodní materiálů. Pro nás, stejně jako pro tehdejší lidi, jsou hlavní charakteristikou „malé doby ledové“ určité klimatické extrémy a výkyvy.¹⁷⁹ Slovy Solnického anonyma:

„1763. Na matičku Boží byl takový mráz, že ptáci v povětrí mrzli.“¹⁸⁰

Bylo to zejména zimní období, které rozhodovalo o tom, jaká bude další roku úroda. Pro semena ozimního obilí zasetá na podzim byly nebezpečné nejen příliš velké mrazy, díky nimž promrzala půda, ale zejména doba, po kterou na polích ležel sníh. Bohatství jarní sklizně záviselo na tom, kolik ze zasetých zrn zimu přežije a vzklíčí. A pokud obilí po zimě vzrostlo,

¹⁷⁸ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 55-56.

¹⁷⁹ K tomuto tématu souhrnně např.: Wolfgang BEHRINGER, *Kulturní dějiny klimatu, od doby ledové po globální oteplování*, Praha-Litomyšl 2010.; Brian FAGAN, *Malá doba ledová. Jak klima formovalo dějiny v letech 1300-1850*, Praha 2002.; *Die Entdeckung der Eiszeiten. Internationale Rezeption und Konsequenzen für das Verständnis der Klimageschichte*. hg. von: Tobias KRÜGER, Basel 2008.

¹⁸⁰ SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol.10v.

byl v jarních měsících dalším nebezpečím, které hrozilo, návrat studených dnů, a někdy dokonce i sněhu.

„Léta Páně 1727 byla zima tuze povolná a sněhu nevelmi mnoho spadlo, takže z jara brzy obilí tuze pěkně pro teplost ukázaly. Na to také pěkně svůj zrost braly, když pak na 3-4 dni přes sv. Jiřím suchý a silný mrazy uhodily a obilí zmrzlo tak, že nic jináč nevyhlíželo, jak by skrze oheň spáleno bylo.“¹⁸¹

Stejně citelně mohlo obilí poškodit jarní tání. V kraji pod Orlickými horami dokáží Divoká a Tichá Orlice i jejich přítoky napáchat dost škod i dnes, o polích v kopcovitém terénu ohrožených přívalovými dešti ani nemluvě.

„Ku konci této zimy, totiž v měsíci únoru, o sv. Matěji veliká veliká a kolik dní trvajcí povodeň přišla, která mnoho škod nadělala, chalupy, pole, včelní špalky atd. brala a lidu hrozného strachu způsobila.“¹⁸²

Nevydařená sklizeň ozimu pak mohla mít následky i na letní úrodu. Pokud byla nouze opravdu velká, mohly být všechny zásoby zkonsumovány a nebylo tedy, co zasít.

„Léta páně 1762... ...v měsíci april ovsu platil 4 zl., šit slámy 9 kr. Sedláci nemají co síti, hledali společníky, kdo by chtěl síť na polovici, třeba do režišťat ovsy z pole, tomu polovici pouštějí.“¹⁸³

Avšak ani po vyšetí letního obilí neměl raně novověký zemědělec vyhráno. Při neexistenci jakýchkoliv chemických postřiků či jiných prostředků byla ochrana zemědělských plodin proti nemocem a škůdcům minimální.

„Při tom času jarního stromoví pěkně kvetlo, však skrze neřád housenek všecko stromoví obžráno tak, že žádného ovoce nebylo.“¹⁸⁴

„Léta Páně 1748... ...V Slízsku lítají kobylky, však ale hrozno poslouchati, v jakém způsobu se vynacházejí, když v hromadě létají, tehdy, že slunci nebeskému jeho blesk zastíňují, jak jich hustě letí. Jsou všelikých barev, žlutý, modrý a zelený, dlouhý skoro

¹⁸¹ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 3.

¹⁸² SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 85.

¹⁸³ Tamtéž s. 66.

¹⁸⁴ Tamtéž s. 66.

na malýho čtvrt lokte a krále svého nad sebou mají, ta má být veliká jako holubice, a kam sedne, všickni se tam usadějí, a nač padnou, všechno šmahem sežerou. ¹⁸⁵

Pokusy úřadů najít nějaký způsob, jímž by se proti těmto pohromám dalo bojovat, byly sporadické a spíše úsměvné.

„Léta páně 1752, dne 29. máji přišly patenty strany škodlivých ptáků, tj. šprlinkův aneb vrabcův, aby jeden každý a měsíci juni, když oni mladý mají, hleděl je vybírat z jejich hnízd a z nich hlavy na kancelář odváděti. Sedlák musil odvésti 6 hlav, chalupník 3 hlavy a kdo jich dostati nemohl, tehdy za každou 1 kr. dáti musel. ¹⁸⁶

Nejtěžšími okamžiky však bývaly týdny předcházející letním žním. Nyní úroda závisela na tom, zdali vzrostlé obilí stihne dozrát. K tomu byly za potřeby příznivé klimatické podmínky. Škodit mohlo sice chladné a deštivé počasí, ale stejnou pohromou bylo i přílišné sucho:

„Co se pak dotejče toho 1746 roku, boží ourody tehdy na všech místech, ve všech krajinách země velmi veliké chyby se spatřují, poněvadž tento rok velmi parný a sucho veliké na zem se spatřuje, takže žádnýho obilí božího dokonale jako jinějšího léta se nesklidilo, nýbrž kam se člověk obrátí, nic jinějšího vidět nejní, nýbrž stodoly a nedostatek chleba božího. ¹⁸⁷

Největší ranou však muselo být, když zemědělec sklídl bohatou úrodu, ale tu mu všechnu vzal oheň při požáru. Velké množství staveb na vesnici bývalo ze dřeva. V oblasti Orlických hor byly velmi časté a oblíbené zejména roubené chalupy, které zde v 18. století zdaleka převyšovaly počet zděných budov. Avšak i kamenné domy, stáje či sýpky obsahovaly velké množství dřevěných konstrukčních prvků, nehledě na další vnitřní vybavení. ¹⁸⁸ Samotná obilná zrna byla také poměrně dobře hořlavým materiálem. Zdaleka nejnebezpečnější však byla sláma, jejíž hořlavost v suchém stavu se někdy přirovnávala k černému stělnému prachu. Vzhledem k tomu, že v domácnostech bylo velké množství míst, na kterých se manipulovalo s otevřeným ohněm (kamna, pece, topeniště, lampy, svíčky...), nebylo nikdy k neštěstí daleko. S primitivní hasicí technikou bylo možné požáry jen velmi těžko zvládat, a proto mohlo dojít k jejich rychlému šíření. Následky řádění ohně zpravidla pocítilo několik nejbližších sousedů někdy i značná část města či vesnice.

¹⁸⁵ Tamtéž s. 55.

¹⁸⁶ Tamtéž s. 57.

¹⁸⁷ Tamtéž s. 52.

¹⁸⁸ Jan TŮMA, *Lidová roubená architektura Kladského pomezí - mizející tvář krajiny*, Náchod 2011. s. 5-51.

„Stála jedna hruška v poli, zelená a velká, ta chytla a jako sláma hořela. A z té hrušky ten voheň přeletěl přes celý město až na stodolu Václava Lenfelda do Novoměstský ulice a potom stodolu zapálil u samý silnice. Z té stodoly to doletělo na druhý stodoly vejš. Tak 5 stodol s vobilím strávil. Tak z Opočna oficiři přišli a bránili až do samého rána. Tak to přičítali, že to byla ochrana boží, že nebylo celé město v prach a popel obráceno.“¹⁸⁹

Pro dnešního člověka je téměř až překvapující, že i přes všechna výše popsaná protivenství dokázali raně novověcí zemědělci dosáhnout i dobrých úrod. Nermalou zásluhu na tom jistě měla jejich píle, houževnatost a určitá tvrdohlavost, s níž přes všechno špatné vzdorovali přírodním silám. Není tedy divu, že na roky hojné úrody vzpomínali s upřímnou radostí stejně jako Jan Petr z Dobrušky:

„Léta páně 1750, bud' jméno na věky pochváleno, takové hojné božské požehnání a ouroda byla, kterou nižádný starý člověk nepamatoval, že ani hrubě neměli místa mandele v čas žní kam skládat, takže všechny stodoly obilím naplněny byly i sem tam ještě skládali. V mnohých polích nechali obilí venku v hromadách stát. Žně byly neb nastaly dřívějc než jinší léta, takže ten čas o trhu zdejším dobrušským veřejně korec žita platilo po 48 kr., a nejpěknější za 51 kr. a potom o pár grošů přiskočilo a tak pořád stálo v té ceně.“¹⁹⁰

¹⁸⁹ SOKa Rychnov n. Kn., V. KŘEČEK, *Historie*, s. 35.

¹⁹⁰ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 29.

II.3.6. Způsoby vypořádávání se s tvrdou realitou doby

II.3.6.1. Víra v Boha

Obraz, který jsme podali v předcházejících kapitolách, může působit poněkud pesimistickým dojmem. Můžeme mít pocit, jako by prostý člověk stál ve víru raně novověkých pohrom téměř sám a bezmocný. Mnohdy se může zdát, že kronikář nevěří, že by toto utrpení mohlo pominout nebo že by se dalo nějakým způsobem zmírnit. V souladu s dobovými teologickými představami totiž ví, že je to utrpení zasloužené. Věří, že všechno na Zemi pochází od Boha - to dobré, ale i to zlé. Všemocný Bůh je tak původcem všech katastrof. Ty však nejsou na člověka sesílány jen tak bezdůvodně, neboť dalším z atributů křesťanského Boha je naprostá a neomylná spravedlnost. Jakékoliv neštěstí je tedy v očích tehdejších lidí oprávněným trestem za spáchané hříchy. Tím však nejsou myšlena drobná všednodenní provinění proti sobě nebo i blízkým, jak mnohdy vnímáme význam slova hřích dnes. Pohromy nejrůznějšího druhu jsou ale velmi tvrdými kolektivními tresty. Tudíž i jejich příčinou musí být velmi vážný hřích - hřích proti samotnému Bohu.¹⁹¹

V křesťanském náboženství se však člověk může dostat do styku s Bohem jedině formou veřejného bohoslužebného obřadu (mše) a soukromého rozjímání (modlitba). V případě, že věřící vykonává tento obřad vědomě špatně, znesvěcuje tak celou základní podstatu křesťanského náboženství a dopouští se tím nejhoršího ze všech tehdy myslitelných hříchů. A právě tento problém je v konfesně rozdělené společnosti raného novověku velmi bolestivou záležitostí. Každé z jednotlivých křesťanských vyznání ať katolické, či protestantské upřímně věří, že jeho pojetí víry je tou jedinou možnou a správnou cestou k Bohu. Naproti tomu všechny ostatní věroučné směry jsou považovány za pomýlené a ve své podstatě tedy Boha neoslavují, nýbrž urážejí.¹⁹² To je důvodem různých božích trestů v podobě řádění přírodních živlů, různých epidemií, hladomorů, ale také třeba například krvavých válek anebo v raném novověku častých tureckých nájezdů na Evropu. Proč však tyto „boží metly“ dopadají na všechny bez rozdílu? Proč jsou trestáni i ti, kteří náleží k tomu „správnému“ vyznání? Odpověď

¹⁹¹ Adolf ADAM, *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha 2008. s. 48-61. Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013. s.11-30; Jiří MIKULEC, *Katolická zbožnost mezi barokem a osvícenstvím*, in: *Církev a zrod moderní racionality: víra - pověra - vzdělanost - věda v raném novověku*. Folia historica Bohemica. Praha 2008, s. 143-163; Jean DELUMEAU, *Strach na západě ve 14.-18. století, I. díl*, Praha 1997. s. 71-94, 122-176;

¹⁹² Adolf ADAM, *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha 2008. s. 17-23.

najdeme opět v dobové křesťanské věrouce. Každý, kdo se dopouští závažných hříchů, nemůže být spasen. Zároveň je však povinností každého křesťana starat se o spásu svých bližních, ať o to sami stojí, či nikoliv.¹⁹³ Tím, že příslušník toho „jediného správného“ vyznání vůbec připustí existenci jiných „pomýlených“ vyznání, či dokonce naprosto jiných náboženských směrů se sám stává spoluviníkem, a tudíž musí rovněž přijmout boží trest.¹⁹⁴ Tento styl myšlení nám velmi názorně dokumentuje ukázka z pera skuhrovského učitele Ondřeje Lukavského, který popisuje přemnožení kobylek ve Slezsku roku 1748 (viz výše):

„Na křídlech mají nějaké litery hebrejské jako napsané, kterýmžto literám žádný nerozumí, toliko hebrejští lidé, kteřížto na česko vynakládají, že oni jsou od svého Pána posláni, kterýž by to neuměl býti tomu hoden. Každý z nás porozuměti může, že žádný jiný nežli Bůh všemohoucí, kterýž nám právo skrze naše hříchy a nepravosti od nás spáchané dávno má, že nás trestati míní, jestliže se nepolepšíme, ...“¹⁹⁵

V očích raně novověkého člověka však nemusel být viníkem seslání božích trestů pouze jinověrec. Víra mohla být deformována i zevnitř členy vlastního vyznání, byť třeba v dobrém úmyslu.

„1769. Opět jiná proměna v naší církvi se stala. Mnoho svátků vyzdvihli. Od toho mnoho zlého pošlo, nemoce i skoro morová rána, neboť přes třikrát sto tisíc se počítalo, co v Čechách odemřeli.“¹⁹⁶

Boží metly měly dokonce i určitá znamení, která měla být výstrahou či přímo posledním varováním. Považovaly se za ně mnohé přírodní anomálie, které nemohly být tehdejšími prostředky nijak vědecky vysvětleny. Velmi známé jsou případy různých astronomických těles, zejména komet.

„Na to 1741 i do našich Čech se (Friedrich II. pruský) vloudil a nám mnoho těžkostí způsobil... ...U nás celou zimu kranatýři leželi, a tu opět znamení na obloze, veliká hvězda a ta od sebe 4 sáhy papršelek vydávala, celou zimu k patření byla.“¹⁹⁷

Stejně však byly vysvětlovány i různé netypické atmosférické jevy.

¹⁹³ Tamtéž s. 17-23.

¹⁹⁴ J. DELUMEAU, *Strach na západě I.*, s. 71-94, 122-176.

¹⁹⁵ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 55.

¹⁹⁶ SOKa Rychnov n. Kn., *Pamětní kniha města Solnice*, fol. 21v.

¹⁹⁷ Tamtéž s. 12.

„Téhož roku 1749, dne 29. septembris zde u nás okolo hodiny osmý z večera od východu k půlnoci nebeská obloha a podivným jako krev zčervenala, že kdo to spatřil, toho se lekl.“¹⁹⁸

Fatalismus a odevzdané přijímání dalších ran osudu dané dobovými náboženskými představami však nebyly jedinou alternativou, jak se vypořádat krutou životní realitou. Byl to spíš odraz hluboké deprese v momentech, kdy lidé měli pocit, že se dostali na dno svých duševních sil. Avšak ani samotný Bůh neměl vždy jen podobu přísného trestajícího soudce. Dosud jsme totiž nezmínili poslední z vlastností, kterou bývá v křesťanské věrouce charakterizován - dobrotivost. Možnost nápravy a odpuštění je jedním ze základních pilířů katolické podoby křesťanství. Není to samozřejmost, která by byla dávana člověku automaticky, ale pokud prokázal určitou lítost, pokoru, snahu se zlepšit a zároveň upřímnou víru v Boha, mohlo mu být odpuštěno a zároveň ulehčeno v jeho těžké pouti životem.¹⁹⁹ V tomto chápal raně novověký člověk Boha jako nejvýznamnějšího ze svých spojenců, ochránců a podporovatelů, kteří mu pomohou překonat mnohá životní protivenství. Bylo tedy dobré si ho co nejvíce naklonit. Proto se na stránkách lidových kronik setkáváme také s projevy křesťanské zbožnosti v takto optimistickém duchu.

„S tím tento rok zavírám a na příští rok pozorovati s pomocí Boží budu, abychom mohli jedenkráte již něco potěšitedlnějšího pro budoucí památku psáti.“²⁰⁰

¹⁹⁸ SOKa Rychnov n. Kn., *Kronika Jana Petra*, s. 26a-27.

¹⁹⁹ Adolf ADAM, *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha 2008. s. 141, 231-232.

²⁰⁰ SOKa Rychnov n. Kn., *Zápisky Ondřeje Lukavského*, s. 48.

II.3.6.2. Víra v d'ábla

Jak jsme si v předešlé kapitole ukázali, vztah k Bohu jakožto k mocnosti dobra byl pro venkovany v raném novověku obapolný. Obávali se jeho hněvu, ale zároveň si přáli cítit jeho přízeň. Nejinak tomu bylo i v případě d'ábla, mocnosti zlé. Křesťanské náboženství učilo, že d'ábla je třeba se vyvarovat a nedovolit zlu, aby ovládlo nejen člověka samotného, ale také jeho obydlí, dílnu či polnosti. Proto se lidé věnovali ve svých domácnostech různým formám soukromé zbožnosti. Kromě běžných modliteb si pořizovali do svých světnic krucifixy či různé obrázky svatých. Důležité také bylo posvěcení základů nového domu, vykropení pole svěcenou vodou či žehnání různých předmětů v domácnosti. Tyto úkony měli d'ábla odradit od pokusů uškodit hospodáři, jeho rodině či domácnosti.²⁰¹

Naproti tomu d'ábel, ač byl v křesťanské teologii méně významný než Bůh, byl stále velmi mocnou silou, která mohla napáchat mnoho zlého. Proto někdy lidé usuzovali, že by s touto mocností zla bylo lépe být zadobře. D'ábel se stejně jako Bůh mohl zdát silným spojencem, což byla jistě pro mnohé lákavá možnost. Případy čarodějnictví a jiných forem posedlosti d'áblem byly již v 18. století na Rychnovsku spíše anomálií. Také v mnoha čarodějnických procesech vůbec nehrálo roli opravdové uctívání d'ábla obviněným, jako spíše různé pletichy a pomsty.²⁰² To, s čím se ale setkáváme relativně běžně, jsou drobné případy užívání různé černé magie, kterou praktikovalo velké množství venkovanů jinak horlivých v křesťanské víře. Právě lidové kroniky nám zanechávají svědectví o této poměrně široké škále různých zařikáadel, magických formulích, lektvarech a čarovných nápojích, jakož i jiných rituálech. Kronikář, který chtěl svým potomkům zaznamenat několik užitečných zkušeností, tak často do svého díla opsal celý postup obřadu.²⁰³ Jako příklad si uveďme jeden z těchto dnes již úsměvných receptů:

„Správa koní, aby tlustý byli. Natrhej materiđdoušku nový měsíc z trojího panství, o kterou loukotě vadějí, a vem ze tří studnic vody. To spolu v novém hrnci svař pod pokličkou, aby pára nevyšla, pak s tím žlab vytírej, žráti budou.“²⁰⁴

²⁰¹ Jiří MIKULEC, *Náboženský život*, s. 118-130.

²⁰² J. DELUMEAU, *Strach na západě I*, s. 51-53; podrobněji Robert MUCHEMBLED, *Dějiny d'ábla*, Praha 2008, s. 57-58, 66-74.

²⁰³ O. NAHODIL - A. ROBEK, *České lidové kronikářství*, s. 76-87.

²⁰⁴ Tamtéž s. 80.

II.3.6.3. Pozorování a předpovídání počasí

V 18. století byla víra českého venkovana v Boha pevnou a neochvějnou záležitostí. Modlitba byla vítanou duševní posilou a oporou v těžkých situacích, ale nedokázala sama o sobě člověka nasytit. Jak jsme již nastínili v předcházejících kapitolách, získávání obživy v raném novověku s sebou přinášelo velké množství překážek představovaných neúrodami a různými živelnými pohromami. Aby člověk vůbec měl možnost obstát, musel zapojit svůj rozum a chytrost. Zemědělské hospodaření vyžadovalo znalost velkého množství obecných zákonitostí přírody, jakož i jejích místních specifik. Zemědělec si musel osvojit i určité instinkty a předvídatost, zvláště v souvislosti s vrtošivým počasím. Tento soubor znalostí a schopností mohl získat jedině od svých předků. Ovšem v raném novověku byl systém obdělávání půdy již výrazně složitější než ve starších dobách a kapacita lidské paměti má také své meze, než aby mohla zvládnout celý tento složitý komplex zkušeností. Proto mnohý hospodář, když ho naučili psát, uvítal možnost si některé své dojmy, zážitky a postřehy poznamenat. Jednak se k nim mohl kdykoliv vrátit sám a také se z nich mohli poučit jeho následovníci. Tyto nashromážděné zkušenosti pak mezi sebou porovnával, hodnotil a docházel k různým zobecňujícím závěrům. Například ze svých dílčích pozorování počasí vytvořil některou z nám dodnes dobře známých lidových pranostik. Samozřejmě ještě nešlo o vědecký styl práce tak, jak jej chápeme dnes, neboť zkoumání meteorologických jevů bylo založeno na pouhém odhadu a zkušenostech nikoliv na přesných a exaktních měřeních. Přesto byla ale tato „primitivní“ lidová meteorologie velmi funkční a užitečná proto, že ji hospodář mohl využít za jakýchkoliv okolností. K odhadnutí dalšího vývoje počasí potřeboval pouze svůj zrak, aby se podíval na oblohu, a paměť (nebo případně některé ze svých zápisků), aby si vybavil, jaký vývoj lze od takového počasí očekávat. Raně novověký zemědělec se zcela dokázal obejít bez složitých přístrojů a počítačů, které slouží k pozorování počasí dnes. V této souvislosti je také nutné podotknout, že i dnes jsou meteorologické předpovědi vydávány pouze s určitou mírou pravděpodobnosti a zcela běžně se stává, že počasí se zachová jinak, než meteorologové předpokládali. Ještě dnes, zejména na venkově, se lze občas setkat s lidmi, kteří dokáží předpovědět v dané lokalitě počasí stejně dobře, ne-li lépe, než meteorologické zpravodajství. Právě proto by měly být doceněny tyto schopnosti a zkušenosti, které již u většiny současných lidí zanikly. Sice na nich dnes nezávisí přežití populace, ale raději doufejme, že ani v budoucnu je lidstvo k obhájení své existence nebude potřebovat.

Závěr

Lidové kroniky jsou pro mikrohistorické a kulturně antropologické bádání o 18. století velmi zajímavým a přínosným typem pramene. Jedná se o díla, která reflektují dobovou historickou realitu tzv. „zdola“, tedy z pohledu těch částí společnosti, které nelze nazvat společenskou elitou. Na rozdíl od šlechticů, vyšších církevních hodnostářů, významných městských patriciů či státních a vrchnostenských úředníků nepatřili autoři těchto kronik mezi příslušníky vládnoucích vrstev. Někteří z nich se sice mohli na státní moci, městské nebo obecní samosprávě alespoň částečně podílet. Máme dochovány například kroniky z pera rychtářů či pozdějších policejních úředníků, venkovských farářů, ale tito lidé nikdy nebyli těmi, kteří mají přímý vliv na řízení společnosti. Autory lidových kronik nelze vnímat ani jako kulturní elity své doby. Jejich školní vzdělání v mnoha případech končilo znalostí čtení, psaní a počítání. Tím samozřejmě není řečeno, že by neprojevovali zájem o vědomosti z různých oborů lidské činnosti. Zpravidla samostudiem tehdy dostupné literatury získávali mnohé poznatky například z oblasti náboženství, historie či přírodních věd. Avšak knihy a případně také novinové zprávy, které se k nim zejména do odlehlejších venkovských oblastí dostávaly, nebyly ve většině případů těmi nejkvalitnějšími díly dobové literární produkce. Přesto by však neměl být význam lidových kronikářů bagatelizován. Bylo by krátkozraké zavrhnout tento druh pramene jen proto, že nedosahuje určité umělecké úrovně a jeho chronologická i faktografická přesnost je často nespolehlivá. Přijmeme-li názor, že historické dění netvoří pouze velké vůdčí osobnosti své doby, ale že na podobě historie zanechává svůj otisk každý z nás a že i ten „sebebezvýznamnější“ jedinec má nějaké místo v dějinách, pak jako badatelé potřebujeme zachytit nejen názory, životní postoje a myšlenky příslušníků společenských elit, ale také mínění prostých lidí z ostatních společenských vrstev. Právě lidové kroniky jsou jedním z pramenů, které nám umožňují tento vhled do myšlenkového světa „obyčejných“ lidských jedinců, kteří by jinak velkými událostními dějinami zůstali zcela nepovšimnuti.

Lidové kroniky z 18. století jsou jako historický pramen cenné hned ze dvou důvodů. Zaprvé jsou to prameny, které byly psány zpravidla pro vlastní potřebu, nikoliv pro veřejnost. Tudíž nepodléhaly žádným cenzurním zásahům ze strany státu či vrchnosti. Jedná se tedy o velmi subjektivní a autentickou zpodobnění. Zadruhé právě tato subjektivita nám odkrývá bohatství rozmanité škály lidských názorů a postojů, které jsou mnohdy v rozporu s tradičními „černobílými“ zobecněními, která jsou v obecném povědomí i v historiografii vžitá, ale která nemusí vždy odpovídat dobové realitě. Díky studiu lidových kronik a dalších podobných

pramenů pak lze rozkrýt daleko větší složitost mezilidských vztahů. Například v rámci jedné vesnice tu už nemáme pouze „ovládající“, tedy vrchnost a její úřednický aparát, a „ovládané“, tedy všechny ostatní, které pro jednoduchost pojmenujeme jako prostý lid. Zjistíme, že skutečnost je daleko složitější. Ať se jedná o jakkoliv velký lidský kolektiv (stát, vesnici, selskou usedlost se všemi jejími členy či jednu rodinu) vždy najdeme mezi jednotlivými lidmi rozdíly z hlediska majetku, společenské prestiže či názorů a životních postojů. Členění společnosti do určitých skupin, pro něž je společným kritériem sociální status či názorová podobnost, proto musí být daleko jemnější. Toho však lze dosáhnout pouze s pomocí pramenů, které pochází přímo z prostředí, jež zkoumáme.

Výpovědní hodnota každého pramene má však také své meze a stejně tak je tomu i v případě lidových kronik. Ani tyto prameny nám nejsou schopny dát přesvědčivou odpověď na jakoukoliv badatelskou otázku, jakkoliv by se to zdálo v mnohých případech lákavé. Ty nejhorší chyby v interpretaci tohoto druhu pramenů se ve starší historiografii činily zejména ve jménu různých ideologií. Mnozí obrozenští a meziváleční dějepisci se snažili všemožným způsobem podpořit ideu starobylosti českého národa, jeho velkolepé historie a kulturních tradic, které sahají hluboko do minulosti. Lidové kroniky tak měly být důkazem výjimečné kulturní vyspělosti obyčejných českých lidí, která nemá v celoevropském měřítku obdobu. Jejich informační hodnota zvláště v oblasti chronologické a faktografické přesnosti byla často přeceňována a díky tomu byly kroniky zejména mnohými regionálními historiky využity jako hlavní pramen pro událostní dějiny, aniž by byly kriticky konfrontovány s jiným druhem pramenů. Ovšem ještě krkolonnějších interpretačních konstrukcí se dopouštěli marxističtí historikové. Ve snaze striktně rozdělit společnost na „vykořisťovatele“ a „vykořisťované“ použili k doložení svých názorů pouze vybrané pasáže kronik, často vytržené z jejich původního kontextu a záměrně tak zamlčeli skutečnosti, které by funkčnost tohoto ideologického schématu nepotvrzovaly.

Možná právě to, že bádání o lidovém kronikářství bylo v minulosti tolik ideologizováno, způsobilo malý zájem polistopadové odborné i laické veřejnosti o tento druh pramenů. Do dnešních dnů stále neexistuje žádná moderní monografie věnující se tomuto tématu. I kratší časopisecké studie jsou spíše výjimečným jevem a na rozdíl od zahraničí chybí i významnější ediční počiny. Právě absence zájmu o lidové kronikářství byla jednou z hlavních motivací k sepsání této práce. Život na českém venkově by si z hlediska dějin každodennosti jistě zasloužil větší pozornost. Paleta témat, která mohou být za pomoci lidových kronik v dalším bádání studována je velmi široká. Jmenujme alespoň některé z nich. Z hlediska hospodářských

dějin je například velmi podstatný vývoj cen zemědělských komodit, protože kronikáři zaznamenávají skutečné tržní ceny v jejich bydlišti, které se mohou mnohdy lišit místně a mohou vykazovat velké rozdíly například oproti cenám úředně stanoveným. Lidové kroniky nám zanechávají velmi cenná svědectví o zemědělském hospodaření a jeho krajových odlišnostech. Díky těmto pramenům můžeme lépe poznat i domácnosti prostých lidí. Je možné sledovat jejich pracovní postupy a každodenní zvyky. Lze nahlédnout do jejich obydlí a udělat si představu o tehdejší životní úrovni. Neméně důležité je ale i sledování myšlenek a představ obyčejných lidí. Co si mysleli o světě a jeho řádu? Jaký byl jejich vztah k náboženství? Jaký význam v jejich životě měly narození a smrt? Čeho se obávali? Jaké místo v jejich životě zaujímal vzdělání? Odkud čerpali své znalosti o okolním světě? Pokud četli knihy, tak jaké? A takto bychom mohli jmenovat ještě velké množství témat, která, doufejme, dostanou své místo v budoucím bádání. Důležité je podotknout, že v tomto ohledu by velmi pomohlo i ediční zpracování dalších kronik, které je v českém prostředí prozatím velmi torzovité.

Jakýmsi příkladem, kterým směrem by se další bádání mohlo ubírat, měla být i druhá část této práce. Analyzovali jsme vzorek kronik z archivu v Rychnově nad Kněžnou, jejichž autoři zmiňují a zároveň prokazatelně osobně zažili alespoň část 18. století. Zaměřili jsme se na problematiku neúrod a živelných pohrom. Důvodem byla velmi četná frekvence tohoto tématu. Lze dokonce konstatovat, že v kronikách 18. století se jedná o jednu z nejčastěji zmiňovaných skutečností. Díky tomu jsme měli i lepší možnosti komparace údajů obsažených v jednotlivých kronikách, samozřejmě pokud se kronikářské záznamy časově překrývaly a umožňovaly toto srovnání. Poměrně velká kvantita záznamů o přírodních katastrofách, meteorologických a případně kosmických jevech pak nabízí otázku, proč byly tyto skutečnosti pro tehdejší lidi tak podstatné? Zde je důležité si uvědomit, že získávání obživy v raném novověku bylo stále ještě velmi náročnou záležitostí. Tehdejší zemědělství nevykazovalo ani zdaleka takovou výkonnost jako dnes. Ani v úrodných obdobích nebylo možné potravinami plýtvat. Když však následkem nepřízně počasí či působením některé z živelných pohrom byla úroda zčásti zničena, byla venkovská i městská populace s výjimkou vyšších vrstev vážně ohrožena, neboť ještě v 18. století zaznamenáváme na našem území několik případů hladomoru. Následky takových katastrof se tehdy dotkly téměř každého a není tedy divu, že je s takovým zájmem reflektují i lidové kronikáři. Právě záznamy o neúrodách a jejich příčinách jsou výrazem určité snahy tehdejšího člověka vyrovnat se s tímto utrpením. V některých případech mohlo jít pouze o určitou snahu ulevit své ztrápené duši a případně na stránkách své kroniky poprosit Boha o pomoc v této těžké zkoušce. V jiných případech však systematickost

záznamů o počasí dává tušit, že se tehdejší lidé snažili přírodě všemožně čelit. V podobě různých pranostik si vytvořili určitý systém poznatků, které jim pomáhaly předvídat nebezpečné situace a díky tomu jim v rámci možností předcházet. Právě tím je tato prastará obyčejná lidová moudrost zajímavá a obdivuhodná a neměla by zůstat nepovšimnuta. Právě proto by také dnes měli být oceňováni ti, kteří tehdy vzali do ruky pero a některé ze svých životních zkušeností nám tu zanechali.

Seznam pramenů

Prameny archivní

Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou:

- Evidence kronik okresu Rychnov nad Kněžnou, Dobruška, sign. CD 1119. KŘEČEK, Václav: *Historie sepsaná a v paměť uvedená od roku 1721 do roku 1848 v městě Dobrušce*, díl I.,II.
- Fond Archiv města Solnice (1490 - 1945). Inv. č. 17, kart. 3, č. knihy 3. *Pamětní kniha města Solnice*.
- Fond Archiv města Solnice (1490 - 1945). Inv. č. 18, kart. 4, svazek č. 3. *Pamětní kniha od r. 1739 až do r. 1843. Zápisky Ondřeje Lukavského, učitele ve Skuhrově, 1737-1774, a jejich pokračování*.
- Fond Cech ševcovský, Dobruška. Inv. č. 7, kart. 15, sign. 1, č. knihy 61, 62. *Kronika Jana Petra z Dobrušky, ševce*, s. 3-4.

Prameny vydané

František Jan VAVÁK, *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, Svazek 1-10, ed. Jindřich SKOPEC, Praha 1907-1938.

Jan NERUDA, *Výjimky z kroniky selské*, in: *Drobné klepy: Dílo Jana Nerudy XI.*, ed. Arne NOVÁK, Praha 1924.

Josef DLASK, *Zápisky Josefa Dlaska, rolníka v Dolánkách u Turnova 1716–1853*. ed. Václav VANĚK. Turnov 1898.

Kronika Jana Jánského z Opočna. Knihovna Státního okresního archivu Rychnov nad Kněžnou, sign. C 1129. Dobruška 2005.

Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku, ed. Antonín ROBEK, Praha 1974.

Lidové kronikářství na Lounsku, ed. Antonín ROBEK, Praha 1979.

Lidové kronikářství na Poděbradsku, ed. Antonín ROBEK, Praha 1978.

Lidové kronikářství okresu Rakovnického, ed. Antonín ROBEK, Praha 1960.

Městské lidové kronikářství na Rychnovsku, díl 2, ed. Antonín ROBEK, Praha 1978.

Městské lidové kronikářství na Rychnovsku, ed. Antonín ROBEK, díl 1, Praha 1976.

Novostrašecká kronika Václava Preinheltra z let 1801-1834 a další písmácké texty z přelomu 18. a 19. století v regionu. ed. Jan ČERNÝ, Nové Strašecí 2008.

Paměti města Nové Paky, ed. Josef BERAN, Praha 1871. s. 45.

Příspěvky ke studiu lidového kronikářství 18. a 1. poloviny 19. století na Kladensku a Mělnicku, ed. Antonín ROBEK, Praha 1967.

Seznam literatury

Adolf ADAM, *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha 2008.

Pavel AUGUSTA, *Sto let jubilejní*. Praha 1991.

Wolfgang BEHRINGER, *Kulturní dějiny klimatu, od doby ledové po globální oteplování*, Praha-Litomyšl 2010.

Pavel BĚLINA, *Velké dějiny zemí Koruny české 1740-1792 (Sv. 10)*, Praha-Litomyšl 2001.

Magdalena BERANOVÁ, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010.

Magdalena BERANOVÁ, *Jídlo a Pití za Rudolfa II.*, Praha 1997.

Rudolf BRÁZDIL – Hubert VALÁŠEK – Juerg LUTTERBACHER – Jarmila MACKOVÁ, *Die Hungerjahre 1770–1772 in den böhmischen Ländern. Verlauf, meteorologische Ursachen und Auswirkungen*, in: *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften* 12, 2001, č. 2, s. 44–78.

Rudolf BRÁZDIL - Oldřich KOTYZA, *Český pohled na dějiny klimatu*, in: Wolfgang BEHRINGER, *Kulturní dějiny klimatu, od doby ledové po globální oteplování*, Praha-Litomyšl 2010.

Rudolf BRÁZDIL - Oldřich KOTYZA, *History of weather and climate in the Czech Lands IV, V*, Brno 2000, 2002.

John R. BUTTERLY - Jack SHEPHERD, *Hunger: the biology and politics of starvation*. Hanover 2010.

Václav BŮŽEK a kol., *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

Václav BŮŽEK a kol., *Věk urozených*. Praha-Litomyšl 2002.

Václav BŮŽEK, *Společnost českých zemí v raném novověku*, Praha 2010.

Ivo CERMAN, *Nauka trojím lidu*, in: Václav BŮŽEK, *Společnost českých zemí v raném novověku*, Praha 2010.

Cesty k národnímu obrození: Běloruský a český model, ed. Alena IVANOVA - Jan TUČEK, Praha 2006.

- Jerzy CZAJKOVSKI, *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*. Varšava 1984.
- Eliška ČÁŇOVÁ, *Studium historické rodiny*, in: *Demografie* č.34, 1992, s. 131–136.
- Jean DELUMEAU, *Strach na západě ve 14.-18. století, I. díl*, Praha 1997.
- Die Entdeckung der Eiszeiten. Internationale Rezeption und Konsequenzen für das Verständnis der Klimageschichte*. ed: Tobias KRÜGER, Basel 2008.
- Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999.
- Richard van DÜLMEN, *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha 2003.
- Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002, str. 51-78
- Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). I: Dům a jeho lidé*, Praha 1999.
- Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). II, Vesnice a město*, Praha 2006.
- Petr DVOŘÁČEK, *Skanzeny v České republice: muzea lidové architektury v přírodě*, Olomouc 2008.
- Brian FAGAN, *Malá doba ledová. Jak klima formovalo dějiny v letech 1300-1850*, Praha 2002.
- Paul H. FREEDMAN, ed. *Jídlo: dějiny chuti*. Praha 2008.
- Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945-1989*, Praha 1999, s. 20-76.
- Josef HANZAL: *Josef Pekař: život a dílo*, Praha 2002.
- Antonín HEJNA, *Opočno*. 1957.
- Milan HLAVAČKA, *Formování moderního českého národa 1815-1914*. HO, 2009, č. 20 (9/10), s. 194-205.
- Milan HLAVAČKA, *Jubilejní výstava 1891*. Praha 1991.
- Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence, touha a skutečnost*. Praha 1999.
- Jan JAKUBEC, *Dějiny literatury české, díl II.*, Praha 1934.

Jubilejní výstava zemská Království českého v Praze 1891. Praha 1894.

Marie KOLDINSKÁ - Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách, sociohistorické črty.* Praha 2008.

Jaroslav KRAMAŘÍK, *Kozina a Lomikar v chodské tradici.* Praha 1972.

Josef KŘIVKA, *Rostlinná výroba poddanských hospodářství na Roudnickém panství v 18. století.* in: Vědecké práce zemědělského muzea. č. 21, 1981, s. 135-159.

Antonín KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v českých zemích, díl 1: Od 10. století do roku 1900,* Praha 1994.

Jiří KUBEŠ, *Dějiny každodennosti II, 1. díl,* Pardubice 2012.

Eduard KUBŮ - Drahomír JANČÍK: *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945),* Praha 2011.

František KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu, trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám.* Praha 1948.

Jiří LANGER, *Evropská muzea v přírodě,* Praha 2005.

Vladimír MACURA, *Znamení zrodu a české sny,* Praha 2015.

Jiří MACH, *Příběhy ze starých listin.* Ústí nad Orlicí 2009.

Jiří MACH, *Strípky z minulosti Podorlicka,* Liberec 2010.

Václav MACHEK, *Etymologický slovník jazyka českého,* Praha 2010.

Massimo MONTANARI, *Hlad a hojnost: Dějiny stravování v Evropě,* Praha 2003.

Eduard MAUR, *12.5.1743 - korunovace na usmířenou, Marie Terezie.* Praha 2003.

Eduard MAUR, *Kronikářské záznamy lidové provenience jako historický pramen,* in: Historická dílna I. Plzeň 2006. s. 78-79.

Město Rychnov n. Kněžnou a soudní okres rychnovský n. Kněž. Praha 1938.

Jiří MIKULEC, *Katolická zbožnost mezi barokem a osvícenstvím,* in: *Církev a zrod moderní racionality: víra - pověra - vzdělanost - věda v raném novověku.* Folia historica Bohemica. Praha 2008.

Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích,* Praha 2013.

Barbora MLYNAŘÍKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740-1830*. Praha 2001.

Robert MUCHEMBLED, *Dějiny d'ábla*, Praha 2008.

Otakar NAHODIL - Antonín ROBEK, *České lidové kronikářství*, Praha 1960.

Otakar NAHODIL - Antonín ROBEK, *České lidové pověry*, Praha 1959.

Martin NODL - Daniela TINKOVÁ, *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007.

Pavel NOVÁK a kol., *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha Praha, 2007.

Ottův slovník naučný, díl XIX. Praha 1902.

Jan PARGAČ: *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*. Praha 1996.

Josef PEKAŘ, *O smysl českých dějin*. Praha 2012.

Josef PEKAŘ, *Postavy a problémy českých dějin*. Praha 1990.

Josef PETRÁŇ – Milena Borská-Urbánková, *Obilní trhy a ceny obilí v Čechách v 18. století*, in.: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 3/1977 s. 109–138.

Josef PETRÁŇ (ed.), *Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života od 16. do poloviny 19. století I-II*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 1/1971, 3/1977.

Josef PETRÁŇ, *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách v 18. a počátku 19. století*, in. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 3/1977, s. 9–49.

Josef PETRÁŇ, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011.

Jan PETERS, *Mit Pflug und Gänsekiel. Selbstzeugnisse schreibenden Bauern*, Köln/Weimar/Wien 2003.

Vladimír PROKOP, *Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století, aneb, Od Mezopotámie po naše národní obrození*, Sokolov 2001.

Josef PTÁČEK, *Dobruška a Opočno*, Praha-Litomyšl 2008.

Antonín ROBEK, *Lidové zdroje národního obrození*, Praha 1974.

Svatava RAKOVÁ, *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*. Český časopis historický, 2001, č. 3, s. 569-588.

Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha 2002.

Václav RATHOUSKÝ, *Opočno 1068-2000, historie v datech*, Praha 2006.

Josef V. SCHEYBAL, *Senzace pěti století v kramářské písni*. Praha 1990.

Josef SPILKA, *Městské kroniky po jazykové stránce*. in: *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku, díl 2*, ed. Antonín ROBEK, Praha 1978. s. 176-187.

Josef SPILKA, *Poznamenání ke slohové stránce lidových kronik*. in: *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*, ed. Antonín ROBEK, díl 1, Praha 1976.s. 13-20.

Antonín SVOBODA, *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*, Rychnov nad Kněžnou 1924.

Ilona SVOBODOVÁ, *Výpovědi lidových kronik na Podorlicku v 18. století*. Diplomová práce: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Praha 2007

Jan TŮMA, *Lidová roubená architektura Kladského pomezí - mizející tvář krajiny*, Náchod 2011.

Eva VEČERKOVÁ, *Poslouchejte mládenci a panny aneb o české písni kramářské*, Brno 1995.

Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha 2009.

Petr VOREL, *Ceny obilí na trhu v Pardubicích v letech 1729 a 1730*, in: *Východočeský sborník historický*, č.8, Pardubice 1999.

Internetové zdroje

3. 2 Zaměstnanost | ČSÚ. Český statistický úřad | ČSÚ [online]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/13-2108-06-v_letech_2000_az_2005-3__2__zamestnanost

Archiv počasí, klima České republiky | In-počasí. Počasí - předpověď počasí, aktuální informace | In-počasí [online]. Copyright © 2017 [cit. 14.07.2017]. Dostupné z: <http://www.in-pocasi.cz/archiv/>

FamilySearch.org. Free Family History and Genealogy Records — FamilySearch.org [online]. Copyright © 2017 by Intellectual Reserve, Inc. All rights reserved. [cit. 14.07.2017]. Dostupné z: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-29684-14277-95?cc=1804263&wc=3N8S-L2Q:979674501,981812301,981834801,981835201>

FamilySearch.org. Free Family History and Genealogy Records — FamilySearch.org [online]. Copyright © 2017 by Intellectual Reserve, Inc. All rights reserved. [cit. 14.07.2017]. Dostupné z: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-29684-17416-94?cc=1804263&wc=3N8S-GPG:979674501,981812301,981834801,981835601>

FamilySearch.org. Free Family History and Genealogy Records — FamilySearch.org [online]. Copyright © 2017 by Intellectual Reserve, Inc. All rights reserved. [cit. 14.07.2017]. Dostupné z: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-29683-14420-51?cc=1804263&wc=3N8S-DPV:979674501,981812301,981833601,981833701>

Museumsdorf Cloppenburg - Forschung. Museumsdorf Cloppenburg - Startseite [online]. Copyright © 2010 [cit. 13.07.2017]. Dostupné z: <https://www.museumsdorf.de/index.php/de/forschung>

Naše řeč – Antonín Robek padesátníkem. Naše řeč - Základní informace [online]. Copyright © 2011 [cit. 13.07.2017]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6255>

Nederlands Openluchtmuseum. Nederlands Openluchtmuseum [online]. Dostupné z: <http://www.erlebnismuseum.nl/uber-uns/wer-wir-sind/>

Prof. Dr. Jan Peters (1932-2011). Rügen-Akademie: Gegenwart, Geschichte und Zukunft. [online]. Copyright © [cit. 13.07.2017]. Dostupné z: http://www.ruegen-akademie.de/Geschichte/Historiker/Jan_Peters.php

Projekt AgrarkulturErbe - Datenbank AgrarKulturerbe. Projekt AgrarkulturErbe - Datenbank AgrarKulturerbe [online]. Dostupné z: <http://www.agrarkulturerbe.de/index.php>

SEHEPUNKTE - Rezension von: Mit Pflug und Gänsekiel - Ausgabe 4 (2004), Nr. 1. SEHEPUNKTE - Rezensionjournal für die Geschichtswissenschaften [online]. Dostupné z: <http://www.sehepunkte.de/2004/01/4513.html>

Abstrakt v českém jazyce

Studium pramenů lidové provenience je v české historiografii poněkud zanedbávaným tématem. Zejména bádání o lidovém kronikářství dosáhlo největšího rozmachu v druhé polovině 19. století a v meziválečném období, ale dnes již stojí na okraji zájmu. Proto je hlavním cílem této práce systematizovat dosavadní bádání a poukázat na další možnosti využití tohoto druhu pramenů pro moderní historiografii, zejména pro mikrohistorické a kulturně antropologické výzkumy. Ačkoliv tyto na první pohled primitivní letopisné záznamy mají jen malou vypovídací hodnotu pro klasické událostní dějiny, poskytují nám velmi zajímavý vhled do každodennosti venkovského člověka. Díky nim lze lépe porozumět názorům, zvykům, životním zkušenostem a v jistém ohledu i svéráznému myšlení „obyčejných“ lidí, kteří v mnohých případech postupem času zapadli do anonymity.

Leitmotivem této práce je otázka, proč se tito lidoví autoři rozhodli zaznamenávat právě ty příběhy a zkušenosti, které zapsali na stránky svých kronik. Jaká mohla být jejich motivace vůbec vzít do ruky pero? Právě v tomto ohledu se dopustila zejména poválečná historiografie mnohých ideologicky podbarvených dezinterpretací, které je zapotřebí poopravit a opřít o studium vzorku pramenů v původní, nikoliv účelově vybrané a zcenzurované podobě. Vzhledem k velkému množství pramenů je rozsah této práce vymezen časově na období mezi roky 1700 - 1800 a místně na oblast Rychnovska. Velký prostor je věnován živelným pohromám a meteorologickým jevům, které jsou jedním z nejfrekventovanějších témat lidových kronik a mohou v mnohém napovědět, proč se někteří čeští venkované odhodlali k sepsání svých vlastních zážitků a životních zkušeností.

Abstrakt v anglickém jazyce

The study of sources related to the folk provenance is often in terms of the Czech historiography a neglected issue. Especially the research of folk chronicles has reached the utmost boom in the middle of the nineteenth century and then also in the interwar years. Nowadays, the study does not attract much attention. Therefore, the aim of this work is to capture and systematize the existing knowledge on this subject. Moreover, it is necessary to emphasize and show some other possibilities of dealing with these particular sources because they are valuable work for contemporary historiographical studies such as microhistorical and cultural anthropological research. Although one might think that these annals have rather a small informative value for the traditional political historical events, they offer an interesting insight into everyday life of ordinary people living in the countryside those days. This fact can definitely help one understand traditions as it also represents tendencies and trends in attitudes and behaviour of the rural society those days.

The main purpose of the thesis is to consider what motivated folk authors to note down their stories and experience in chronicles. The alarming fact is that the post-war historiography has caused a lot of confusion over the true message about our history and some of the gathered sources are still misconstrued as well as interpreted incorrectly. With the intention of avoiding further misinterpretations, it is important to carefully examine all the reliable sources. Because of large amounts of the historical sources, I will focus on the period from 1700 to 1800 in the region of Rychnov. The great emphasis is put on natural disasters and weather phenomena as they are one of the most frequently discussed issues in folk chronicles. Anyway, this can prompt the question what it was that made and inspired folk people to record their experience.

Obsah

Úvod	3
I. ČÁST Lidová kronika jako specifický druh pramene	5
I.1. České lidové kronikářství v literatuře	6
I.2. Lidové kronikářství v evropské historiografii	14
I.3. Lidový kronikář či písmák - definice pojmů	17
I.4. Možnosti využití pramene	22
I.4.1. Sociální rozvrstvení venkovské společnosti	24
I.4.2. Hospodářské dějiny	26
I.4.3. Myšlenkový svět „obyčejného“ člověka	28
I.5. Dezinterpretace pramene	31
I.5.1. Událostní dějiny	32
I.5.2. Subjektivní vidění světa	35
I.5.3. Ve jménu ideologie - vytržení z kontextu	36
II. ČÁST Lidoví kronikáři na Rychnovsku 1700 - 1800	38
II.1. Úvodní rozbor vybraného vzorku pramenů	39
II.1.1. Kronika Jana Petra, ševce z Dobrušky	41
II.1.2. Kronika Václava Křečka z Dobrušky, revisora policaj městského	42
II.1.3. Paměti Jana Jánského z Opočna	43
II.1.4. Kronika Ondřeje Lukavského ze Solnice, učitele ve Skuhrově	44
II.1.5. Pamětní kniha města Solnice	46
II.1.6. Bible rodiny Pitasovy z Bohdašína	47
II.2. Srovnání vybraného vzorku kronikářských zápisků z hlediska přesnosti informací	48
II.2.1. Výčet škod na úrodě	51
II.2.2. Výpovědní hodnota kronik z Rychnovska	61
II.3. Pohromy a neštěstí v životě venkovana na Rychnovsku	63
II.3.1. Kvantifikace kronikářských záznamů o přírodních pohromách	64

II.3.2. Souvislost frekvence určitého tématu a jeho důležitosti pro člověka českého raného novověku	69
II.3.3. Získávání obživy	71
II.3.4. Neúroda.....	75
II.3.5. Příčiny špatné úrody	80
II.3.6. Způsoby vypořádávání se s tvrdou realitou doby	84
II.3.6.1. Víra v Boha	84
II.3.6.2. Víra v ďábla.....	87
II.3.6.3. Pozorování a předpovídání počasí.....	88
Závěr.....	89
Seznam pramenů	93
Prameny archivní.....	93
Prameny vydané	94
Seznam literatury.....	95
Internetové zdroje.....	100
Abstrakt v českém jazyce	102
Abstrakt v anglickém jazyce	103